

סדר הגדה של פסח

הוצאת הרוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ז

עם באור חדש

מדרש הגדה

פסח נתיב בעומק הפשט, יפרש קשור וחבור המאמרים זה לזה, יבאר דברי הכמים
יחידותם, ויוכיח כי כל הדרשות יסודתן בעצם הכתוב, וכמסמרות נמועים בלשון
ומקרא לפי חוקי הלשון וסדר הדברים, והדרש והפשט תואמים יחדיו, היא המסלת
ועולה בית אל להבנת דרשות רבותינו ז"ל, דרך הקדש יקרא לה, מאת כבוד
רב הגאון האביר, צדיק כביר, הוא המשביר, לשחקים יאביר, וחילים יגבר.

מוהר"ר מאיר ליבוש מלבים זצוק"ל.

עם עשרה מאמרות והם הערות בבאורי מאמרי חז"ל

מאתי נפתלי בהגאון מרן אברהם זצוק"ל משכיל לאיתן

ונלוה עליהם שנים עשר ענינים מחודשים. (א) כל דיני בדיקת חמץ וערב פסח וכל הלכות הסדר.
(ב) מנהגי הגר"א ז"ל, עם תוכפת כל המנהגים ודברי הפוסקים עם באור מקורם מאת הגאון הגדול
מו"ה יהואל העליר ז"ל. (ג) סדר קרבן פסח, וסדר אפיקומן מספר מצות השם. (ד) סדר של
פסח בחזוים מהגאון בעל כנסת הגדולה. (ה) פירוש לקידוש. (ו) פירוש לברכת הסוון. (ז) מסורת
ההגדה מראה מקומות המאמרים במשנה, תלמוד בבלי, ירושלמי, ספרי, מבילתא, תוספתא, ומדרש.
(ח) פירוש האברבנאל על שפוך המתך והלל. (ט) פירוש פני אדם על הלל הגדול, ופירוש בשמת
וכו' עד גמירא. (י) חסד לאברהם פירוש מן אדיר במלכות עד גמירא, מהרב הדרשן הגדול ר'
אברהם בערוש פלאהם ז"ל. (יא) פירוש מהגאון תתם סופר על אחר מי יודע. (יב) פירוש מטה
אהרן על הד נדיא:

ווארשא

ברפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י
שנת פירוש להגדה לפ"ק

АГОДА ШЕЛЪ ПЕСАХЪ

т. е. Пасхальный разговоръ

съ новымъ комментариемъ Мидрашъ Агада,
составленнымъ, по системѣ Малбима, Н. Маскилейсономъ.

ВАРШАВА

1883.

Дозволено Цензурою.
Варшава 6 Января 1883 года.

въ Типографіи И. Гольдмана,
Муравовская № 24.

שבת הגדול

שבת שלפני הפסח נקרא שבת הגדול, דאמרינן בשבת (דף פ"ו:) והוא מסדר עולם, פסח שיצאו ישראל ממצרים היה בחמישי בשבת, ופסח מצרים מקדו מבעשור והיה אז לקחת הפסח בשבת, ועל כן נקרא שבת הגדול, ע"ש חנם שלקחו תועבת מצרים לעיניהם ולא עשו להם דעה:

הלכות בדיקת חמץ

דיני בדיקת חמץ וביטולו

(א) אור ללרבעה עשר בודקין את החמץ לאור הכר אבל לא לאור האבוקה ולא לאור הלבנה, וכן כשלא בדק בליל י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הכר. והאי שעה קודם אסור לאכול יומר מכביה פת אבל פחות או פירות מותר. וכן אסור לעשות מלאכה חצי שעה קודם. אבל ללמוד מותר קודם בין השמעות אבל מביה"ט אסור ללמוד עד שיבדוק. ואפי' אם החמץ בתיקר מבעוד יום בין ללמוד בין לעשות מלאכה פוסק כשהגיע זמן הבדיקה. וצבחה"ד מותר ללמוד רק בלא סלפול דהא רי"ך לילך לביטול, וכן מי שאמר לחבירו להזכיר לו הבדיקה משתמשך מותר ללמוד ביה"ט (א"ר סימן ח"ע). אבל בפלפול אסור ללמוד אפי' בבחה"ד משום דאחי לאימשובי (סי' הל"ח): (ב) מי שרגיל להחפול ערביה צומה מחפול ערביה קודם ואח"כ בודק בין אם רגיל להחפול בעשרה או ביחיד (ח"י ח"ר ומ"א): (ג) מי ששכח לבדוק בלילה אסור ביום בכל הדברים האמורים לעיל עד שיבדוק (מ"א שם ס"ק ג')

דין ברכת בדיקת חמץ

(א) - קודם שיתחיל לבדוק יברך אקב"ו על ביעור חמץ וקודם הברכה יעול ידיו. ואם החמץ לבדוק בלא ברכה יברך. כל זמן שלא סיים בדיקתו, ואם סיים בדיקתו לא יברך אז רק בשעה המישימה בשעת שריפת החמץ יברך בלא שם ומלכות (ח"י וא"ר סי' הל"ב דלא כמ"א וט"ו שם): (ב) יזהר שלא להפסיק בין ברכה לחלוק הבדיקה אפילו בדבור ואם הפסיק יחדרים שאין מענין הבדיקה נריך לחזור ולברך (שם) אבל אם הפסיק בדברים שהם מענין הבדיקה כגון

קודם שיתחיל לבדוק יטול ידיו קודם הברכה משום נקיות ויברך.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בְּעִיר חָמֵץ :

אחר שיגמור לבדוק יבטלנו בלבנו ויאמר

כָּל חַמִּירָא וְחַמִּיעָא דְאִבָּא בְּרִשׁוּתֵי דְלֵא חֲמַתָּה וְדִלָּא בְעֵרְתָּה וְדִלָּא יְדַעְנָא לֵיהּ לְבַטֵּיל וְלֵהוּי הַפְּקָר בְּעַפְרָא דְאַרְעָא :

הלכות בעור חמץ

דינים הנוהגים אחר הבדיקה

(ה) אחר הבדיקה בלילה יבא מזהר בחמץ ומשייר להצניעו והעולם אינו מזהרין בזה ולא שפיר עבדו (מ"ח). אחר הבדיקה מיד בלילה ואלה הביטול בלשון שמבין. אם אינו מבין מה שאומר בלשון הקדש ובלשון הרגום וסובר שהוא איזה חממה יאמר בלשון לעז. ונריך להכיר בהביטול חמץ ושאר (סי' הל"ד):

(ב) וחזור ומבטלו פעם שנית ביום י"ד סוף עשה חמישים וטוב לבטלו לאחר ששרף החמץ כדי שיקיים מצוה חריפה בחמץ שלן. בביטול היום יאמר דחוייתה ודלא חוייתה דבערתיה ודלא בערתיה (סס):

(ג) שלוחו יכול לבטל היינו כשזהו שליח לבטל חמץ יבטל השליח אבל אם זהו לא לבדוק לא יוכל לבטלו (סס) ונריך לומר כל חמירא וחמישא דליכא בדרשותיה דפלוגי דידע ביה ודלא ידע ביה, ובלילה יאמר דלא ידע ביה (לחוד) יבטל (סס): (ד) וכן אם לא זהו שליח לבטל והוא בדרך יכול לבטל אם בעצמו במקום שהוא ואם אינו רגיל לעשות כן טוב שחבטל אשקו אף שלא זהו לה לבטל דמסתמא כמו שנתן לה רשות דמי (סס). וכשחשבו מבטלה האמר קך, כל חמירא דליכא בדרשה בטלי דידע ביה כו' כמו בשאר שליח, ואם אשמו איזה יודעת לבטל יכולה היא לעשות שליח לבטל, וכן האלמנות יבטלו בעצמן ואם אינו יודעת בעצמה לבטל יכולה היא לעשות שליח שיבטל (סס):

(ה) בית העצים נריך בדיקה כמו שהבאר לעיל ואם הניח עניים הרבה שם חוץ שלשים יום לבסח ואז היה חל עליו חובת בדיקה ומן הדיון נריך לפנות העצים כדי לבדוק לכן יראה למכור את בית העצים לא"י ביום י"ג כדי שלא יסרך לבדוק חומו בליל י"ד ולא

יטעך לפנות אותו (סי' הל"ו): (ו) חנויות לריבים בדיקה כדיון בית לבי שמכניסים שם חמץ ואוכלין (סס): (ז) ישראל שלא מביא אינו יהודי בחוץ ל' יום לבסח וכנס לבית אחר אפילו אם א"י נכנס לשם אין נריך לבדוק בית הא"י (ח"י). וכ"ש היוצא מבית ישראל וישראל אחר נכנס לדור שם דא"ש לבער בחוץ שלשים אבל אם אין ישראל אחר נכנס לדור שם חייב לבער חוץ שלשים יום (סס):

דיני חמץ בערב פסח

(ה) בע"פ אין לאכול חמץ רק עד ארבע שעות על היום היינו שלוש היום בין אם היום חרוץ או קצר היינו אם היום ט"ו שעות מותר לאכול חמץ שעות על היום (סימן המ"ו): (ב) ובשעה חמישים זמניות על היום אסור באכילה ומותר בהנאה, ומותר למכרו לא"י כל שעה חמישית ואם היום חרוץ ט"ו שעות נריך למכור החמץ קודם שיהיה שעה ורביע קודם הזוהר ובדיעבד אם נשח למכור חמץ אם הוא עדיין יוחך קצת משעה קודם הזוהר מותר למכרו לא"י אף שקודם חרוץ יוחך מ"ב שעות (מ"א סס):

(ג) ישראל שהיה בידו חמץ של ישראל אחר בפקדון יעכבו בידו עד שעה חמישית ואם לא בא בעליו ימכרו לא"י, וכן אם לא ימלא קונים בריות בשעה חמישית יכול למכרו קודם שעה חמישית (סס):

(ד) בע"פ אסור לאכול מנה שיוצאין בה בלילה אבל חבטיל העשוי מקמה של מנה אפויה מותר לאכול וה"ה מנה עשירה ג"כ מותר עד שעה עשירית אבל אם הוא מטונן בבלי אסור. ומן שעה עשירית ולמעלה אפילו מבטלה אסור לאכול (סי' חע"א):

ביום י"ד סוף שעה חמישית ישרוף החמץ ואחר השריפה יבטלנו בלבו פעם שנית, ויאמר בזה הלשון

כל חמירא ותמיעא דאפא ברשותי דהמתיה ודלא המתיה דבערתיה ודלא בערתיה לבטיל ולהוי הפקר בעפרא דארעא:

כתב בספר זכרון ציון שראוני לומר תפלה זו בשעת שריפת החמץ

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שאני טבער חמץ מביתי ומרשותי כך ה' אלהינו ואלהי אבותינו טבער כל החיצונים ואת רוח השומאיה תבער מן הארץ ואת יצרנו הרע תבערהו מאתנו ותתן לנו לב בשר וכל הס"א וכל הקלופות וכל הרשעה כעשן תכלה ותעביר ודון מן הארץ וכל פחשבות רעות המעיקים לשכינה תבערם ברוח בער וברוח משפט כשם שבערת את מצרים ואר אלהיהם בימים ההם ובזמן הזה, אמן:

דיני ערב פסח שחל להיות בשבת

(ה) י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ואומרים כל חמירא כו' ומבטלים הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שחי סעודות ללורך השבת דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במזהר בחמץ ויקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים, ואם אין לו יפסוק בהנחה במקום סעודה שלישית

שלישית (סי' תמ"ד): (ב) ומצטרין החמץ בע"ש קודם חלות ואינו מבטל בשעת שריפת החמץ רק בשבת אחר האכלה יבטל ויאמר כל חמירא כו' (סג): (ג) אין מבטלין לשבת זו דייסא ושאר מיני קמחים מפני שדבוק בקדירה ויגמרו הדמה בשבת. ואם עבר ובטל ודבק בקדירה וכו"ל לקנחו יש להדיומו מטעם להעביר החמץ אבל אם לא דבק חמץ בקדירה אסור להדיומו בשבת רק מקנחו באלגעו (סד): (ד) אחר שאכל ביום השבת סעודה שחרית יעבר המפה שאכלו בו ויקנח הקערות באלגע ויטמיוס מן העין עם שאר כלי חמץ בחדר שאינו בא שם ביום טוב, ואם נשאר פה יכול ליהנו לא"י בשבת ממהנה (סה), ואם אין עמו א"י יכול לזרוק למים, אם לא בעיר שאינה מעורבת דלינו רשאי להזיאו מבימו אזי כופה עליו כלי עד אחר יום טוב ויבערנו דביו"ט דכבר נהסר בהנהא אסור לטמלו (עו' בספר מקור חיים) (סז): (ה) אם שבת למכור החמץ בע"ש יתן החמץ במהנה לא"י בשבת עם החדר במסירה מפחה אם יודע שהא"י יחזיר לו אחר פסח, ואם לאו ימכור החדר עם החמץ בשבת ויקנה לו עם מסירת המפחה. ואם אין מפחה בחדר זה ימכור לו בלא מפחה ולא יכחוש לו שטר רק יתן לו הא"י הכסף ויתנה עם הא"י שבכסף בלא שטר יקנה החדר ולא יקבל הכסף בידו. רק יתן לחיבתו ולא הוי כמקח וממכר כיון דאין עושה רק להגלל מאיסור חמץ (ח"ר

ופ"מ סי' תמ"ד): (ו) אם מבטל לשבת זה בכלי פסח אין לערוק רוסח לחוך כלי חמץ אם לא שרופה שלא לשמש בפסח בקדירה זו שעירה עד לאחר פסח (פ"מ סז): (ז) אם שבת בע"ש להפריש חלה מן הפסח של שבת אין תקנה לאורו פת, דבשאר שבתות אם שבת אוכל והולך ומשייר מכל פת החיטה ואחר שבת מפריש חלה מן החתיכות שמשיר כמו שנבאר בדיני חלה וע"פ שחל בשבת ח"א לעשות כן דלא"י לשייר דליריד לבערו, לכן אין תקנה לאורו פת ואסור לאכלו (מ"א סי' תק"ז ס"ק ח'): (ח) אותם הכלים החמוצים והשולחנות החמוצים מותר לטמלם ולהזיאו מבימו בשבת אבל לסדר השולחנות שרופה לאכול עליהם בלילה לא משום דהוי כמכין משבת ליו"ט אבל אם רוצה לאכול סעודה שלישית שאז אסור לאכול חמץ יכול להעריך ולסדר אותם כדי לאכול עליהם, וכן מותר לסדר אותם כדי שלא יהא נראה הגיה כחורבה דהוי כמכין לשבת עלמנו (פרי מגדים סימן תרס"ו): (ט) סעודה שלישית בשבת ע"פ אינו יכול לקיימה בפת כי אסור לאכול חמץ וגם מנה אסור לאכול בע"פ, אבל יכול לקיימה במקביל כגון (קניילדיך), אבל דבר שהוא משוגן בכלי כגון (קענליך) אסור לאכול, וגם (קניילדיך) אסור לאכול משעה עשירית ולמעלה. ולכן אם רוצה לאכול משעה עשירית ולמעלה סעודה ג' אינו יכול לקיימה רק בפירות או בשבר ודגים (סי' תע"ח):

סדר ערובי תבשילין

בשחל יום טוב ביום ה' ו' יקח מלה ותבשיל חשוב עמו ויתן ביד אחר לזכות עבור כל הקהל. ומי שזוכה יציה פסח ויודיע לרבים שעירב עליהם והמכה יצרך ברכה זו:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֶרֶב:

ערובי תבשילין

בְּהַדְרִין יִהְיֶה שְׂרֵי לֶנָּה לְאִפּוּי וְלִבְשׁוּלֵי וְלִאֲצִלּוּי וְלִאֲטָמוּנֵי וְלִאֲדִלוּקֵי שְׂרָנָא וְלִמְעַבְדֵי כָּל צְרָכֵנָא מִזְמָנָא טַבָּא לְשַׁבְתָּא לָנוּ וְלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדְרִים בְּעִיר הַזֹּאת:

סדר ערובי חצרות לשבתות

יצרך על מצות עירוב כללשיל

בְּהַדְרִין יִהְיֶה שְׂרֵי לֶנָּה לְאִפּוּקֵי וְלִטְלָמוּלֵי וְלִעִיּוּלֵי מִבֵּית לְבֵית. וּמִחֲצַר דְּחֲצַר. וּמִבֵּית לְבוּר וּמִבוּר לְבֵית וּמִעֵלִית לְתַחֲתִית. וּמִתַּחֲתִית לְעֵלִית. וּמִזְנוּית לְזְנוּית.

ומרשות

וּמְרִשּׁוֹת לְרִשּׁוֹת. מִשְׁבֶּת זוֹ לְשֶׁבֶת אַחֶרֶת. לָנוּ וּלְכָל
יִשְׂרָאֵל הַדְּרִים בְּעִיר הַזֹּאת :

סדר קרבן פסח

לאמרו בערב פסח אחר הצות הועתק מספר מצות השם

בארבעה עשר בניסן אחר תמיד של בין הערבים מביאין קרבן פסח מן הכבשים או מן העזים זכר בן שנה ושוחטין אותו בכל מקום בעזרת אחר גמר עבודת תמיד הערב ואחר הטבת הנרות. שחט השוחט וקבל המקבל את דמו בכלי שרת ונותן לחבירו וחבירו לחבירו עד שמגיע לכהן הקרוב אל המזבח, והוא שופך במזרק שפיכה אחת על המזבח כנגד היסוד, ומחזיר כלי הריקן לחבירו וחבירו לחבירו, מקבל את המלא ומחזיר את הריקן, והיו כהנים עומדים שורות שורות וכדיהם בזיכין, שורות שכולן כסף או שכולן זהב ולא היו מעורבין, ולא היה לבזיכין שוליים שלא יניחום ויקרש הדם. אח"כ תולין את הפסח ומפשיטין אותו כולו (ובשבת מפשיטין עד החוה) וקורעין את בטנו ומוציאין האימורין שהן החלב שעל הקרב ויותרת הכבד ושתי הכליות וחלב שעליהן (והאליה אם היה כבש). נתנן בכלי שרת ומלחום ומקטיר הכהן על המערכה גדולה חלב של כל זבח וזבח ביום, שהוא חול ולא כלילה שהוא יום טוב, ואם חל ערב פסח בשבת מקטירין החלבים כל הלילה. ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמסיר הפרש (כדי שיהיו נקיים בצליה). שחיטתו וזריקתו והקטר חלבו ומחיו קרביו דוחין את השבת ושאר עניניו אין דוחין את השבת. בשלש כתות הפסח נשחט ואין כת פחותה משלשים אנשים, נכנסה כת ראשונה נתמלאה העזרה נועלין אותה ובעוד שהן שוחטין ומקריבין קורין את החלל, אם נמרו קודם שיקריבו כלם שנו, אם שנו שלשו, על כל קריאה תקעו חריעו ותקעו. גמרה כת אחת להקריב פותחין העזרה, יצאה כת ראשונה נכנסה כת שניה נעלו דלתות העזרה, גמרה יצאה השניה ונכנסה כת שלישית, כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית. אחר שיצאו כלן רוחצין העזרה מלכלוכי הדם אפילו בשבת, אמת המים היתה עוברת בעזרה כשרוצין להרית הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאה על כל גדותיה עד שהמים צפין ועולין ומקבצים אליה כל לכלוך ודם שבעזרה, אחר כך פותחין הסתימה ויוציאין המים עם הלכלוך נמצאת הרצפה מנוקה. יצאו כל אחד עם פסחו (ועוד שלו) וצלו אותם בביתם. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם, אלא כת ראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית, השניה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהיל, השלישית במקומה עומדת, השכה יצאו וצלו את פסחיהן. וכשמקריבין את הפסח בחול ובמחרת הפסח היה מועט לפני התכורה ולא היה מספיק להם היו מקריבין עם הפסח שלמים וזו נקראת הניגת ארבעה עשר, ועל זה נאמר וזבחת פסח לח' אלהיך צאן ובקר, והוא רשות ולא חובה:

סדר אמירת קרבן פסח מהגר"א וצ"ל

אחר סוף אומר סמוך קרבן פסח טהמ"ד, היינו, נכנסת כל מן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן עד פסח הוא לח'. ומן ויקרא משה עד בן עשו. ומן ויאמר ה' אל משה זאת חוקת הפסח על בן עשו. וכל אומר אלה מועדי ה' עד פסח לח'. וכל נכנסין וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד ולאורח הארץ. וכל פיטום ובהורש דראשון כל

סדר אמירת קרבן פסח

עד פסח לה'. וזכ' ראה שמור את חודש האביב עד לא תעשה מלאכה. וניחשה ה' ויחננו בני ישראל בגלגל עד עצם היום הזה. ונמלכים צ' כ"ג ויצו המלך עד לה' בירושלים. וזכ"ה צ"ל וישלח יחזקיתו על כל ישראל עד וירפא את העם. ונסימן ל"ה ויעש יאשיהו בירושלים עד נעשה הפסח הזה :

הלכות סדר של פסח

כום ראשון לפני חין רגילין האודנה לשחוט ואם ירצה לשחוט כום אחר הרי יעטרך לצדך עליו והיו כמסויף על הכוסות ע"כ חין לשחוט כום אחר, אכל טוב שבתחלת הסיבה יחא דעשו לשחוט בין הכוסות הראשונים ואם יטעה שיטהה כום ראשון בלא הסיבה יכול לשחוט כום אחר בהסיבה ובלא צרכה ולא יחא נראה כמסויף (שם מ"ח ופרי מגדים): (ח) צריך לשחוט ארבעה כוסות על הסדר, דהיינו שיאמר ההגדה בימימים. ואם שחחן זה אח"כ שלא כסדר דהיינו שלא אחר הגדה בימימים לא יחא ויטהה עוד שלשה כוסות על הסדר ויבדך על כל כום וכום (שם פרי מגדים): (ט) שיעור הכום רביעייה ויטהה ממנו רובו, וכן אם הכום מחזיק אפילו כמה רביעיות י"ח שצריך לשחוט רוב הכום ואם חין שחטה ממנו רובו לא יחא, לכן יקח כום קטן של רביעית ויטהה רובו (שם מ"ח). וצריך לשחוט שלא יטהה יותר משיעור רביעית, ואם שעה יותר אז בשני כוסות ראשונים צריך לחזור ולשחוט ובאחרונים חין צריך, ואם שעה יותר מכדי אכילה פרום אפילו בשני כוסות אחרונים צריך לחזור ולשחוט (שם בני"ח): (י) מי שאינו שומה יין מפני שמזיק או שוגאו צריך לדחוק עצמו ולשחוט ולקיים מצוה ארבעה כוסות (שם): (יא) מצוה לחזר אחר יין אדום אם חין הלכן משוגה מינו (שם): (יב) אפילו עני המתפרנס מן הדיקה ילוח או שיעיר עצמו כדי שיהיה לו יין על ארבעה כוסות. ומי שאין לו אלא על ארבעה כוסות יטהה כולם צלילה הראשון ולא ישאיר לילה השני משום בקיאיין אלו בקייעת דירחא. נר בביט עדיף מארבעה כוסות משום שלום בית (מ"ח): (יג) חינוקות שהגינו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו. ואין ליקח כום שפוי רמפני שלא יוכל לשחוט רביעית בבח אחת (שם): (יד) גשים חייבות בארבעה כוסות ובכל המצות האוהגות צאוהו הלילה :

דין כום ראשון וסדר הפסח עד כום שני

(א) חין לטוב ידיו קודם הקידוש רק אם חין ידיו נקיות יטוב ידיו ואין מנבך על כפי", וממויין לו כום ראשון ומקדש ואומר זמן. בשעה אומר ויכולו, ואם חל במו"ש אומר יקנה". ואם שכה להבדיל ולא זכר עד לאחר שהחמיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואומר הבדלה על כום שני ויבדך בפה"ג ושותה, ואם נזכר באמצע סעודה אומר הבדלה על כום ושותה בלא צרכת בפה"ג (דמסתמה דעמו לשחוט יין בחוך הסעודה וצרכת כום שני פוטרמו), ואם חזר

(א) יחא שולחנו ערך מנעוד יום שמוה למחר ולאכול כדי שלא יישנו החינוקות, אכל קודם שחמך אסור אפילו לומר הקידוש משום דהכום של קידוש הוא אחד מארבעה כוסות וכולן צריכין להיות צלילה (שימן הע"ב): (ב) יסדר שולחנו בכלים נאים כפי כחו, אף שבכל השנה טוב למעט בכלים משום זכר לחורבן חוץ מליל פסח שמוה להרבות בכלים נאים. ויכין מקום מושבו שיטב בהסיבה דרך חירות. ואפי' עני שאין לו כרים ישב על הספסל, וכן מותר לסמוך על ירך חבירו, אכל לא על ירך עצמו דמחייב כדווג (שם): (ג) כשהוא מיטב לא יטה על פניו ולא על גבו ולא על ימינו אלא על שחלו. ואין חילוק בין איטר לאחר (שם): (ד) גשים והגו שלא להסב, כי סומכות עצמן על הראשונים שזמן היה חין להסב (שם): (ה) אכל חוך י"ב חודש על אביו ואמו או חוך שלשים על שאר קרוביו כגון שלא רהב שבעה לפני הרגל חין מיטב על מטה כבודו וכלולה, אכל צריך להסב שניו קצת דהיינו על מטה וכר אחד חחה מראשיתו או על ירך חבירו. וקט"ל לא ילבש (פ"ח שם): (ו) בן אכל אביו צריך הסיבה אפילו הוא רבו מובהק דמסתמה מוחל לו, אכל הלמיד לפני רבו ח"ש הסיבה אפי' אינו רבו מובהק אלא ח"כ יתן לו רבו רשות. ומ"ח מופלב בדורו חף שלא לחד ממו כולם חבוב רבנו חין צריך הסיבה, ודוקא כבדלה על שלחן אחד אכל לא אוכל על שלחן בפ"ע צריך להסב (שם): (ז) לכתחלה יטב בכל הסעודה, וצדיעבד יחא אם הסב בשעה אכילה כוית מנה. וכן אם שמה כום שלישי ורביעי בלא הסיבה חין לחזור ולשחוט כוסות אחרים בהסיבה, משום דצריך לצדך בפה"ג אם ירצה לשחוט כום אחר וכן כמסויף על הכוסות משום דשחא הלכה כרשב"ה דבזמן הזה חין להסב וגמול דלא כבר ומה ששמה עוד היו כמסויף. אכל אם יש לו כום גדול ולא שמה אוחו כולו וזכר ששמה אוחו בלא הסיבה, אם חזר קודם שהחמיל לומר הלל או שאר הגדה דלה הסיבה דעמו עדיין משתיית שאר הכום יכול לשחוט השאר בהסיבה ובלא צרכה דלה היו כמסויף משום דכום אחד יכול לשחוט כמה פעמים ומסתמה חיה דעמו בשעה צרכה על כל הכום, אכל אם החמיל לומר הלל או שאר הגדה היו כנמלך ואם ירצה לשחוט הנשאר שבכום יעטרך לצדך ואסור לשחוטו דהיו כמסויף על הכוסות. ואם שמה כום שני בלא הסיבה יכול לשחוט כום אחר בלא צרכת בפה"ג ובהסיבה צדין שני לשלישי יכול לשחוט יין בלא צרכה ולא נראה כמסויף, אכל אם שמה כום ראשון בלא הסיבה וצדין

הלכות סדר של פסח

האילים חמרים אגוזים ושקדים, ומוחלים עליהם נ
 וקמחון הדומין לחבן שהיו מגבלין בהם הטיט. וה
 תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, וה
 בבשר וביצה. ונאכלים בליל שני, ועומקין לכל אר
 ואחד ממנו מעט. וצריך להיות הקערה רחבה שיה
 מונחים בה על הסדר, ואפילו אינו יודע סודן
 דברים רחמנא לבא צמי ואנחנו מכוונים שיהיו מעש
 מאורפים עם היודעים ומכוונים כהגון: (ג) ול
 יאמר הקידוש אלא עד שחשך שיעקר המזות האל
 הם בלילה: (ג) מזוה ליתן כוס לכל אחד מהמסוב
 לפיו גם לחינוקות כדי להכנס במזות: (ד) ויהי
 שלא יהיה הכוס פגום וימוזג היין לפי החזק שלו
 (ה) יין אמוקס מקדשין עליו והוא שיהיה בהמוקס
 לחלומות קלח קודם שרייה (פ"מ):

דין מי שאין לו יין

(ה) מי שאין לו יין בליל פסח יקח שלש מזות וצו
 האתמעות לשנים ומצניע החלי לאפיקומן ונוטל
 ידיו ומקדש על הפח ואומר קה"ו על הפח אם חל
 במזו"ש כמו בכל קידוש ואח"כ לוקח הפרוסה ומברך
 על אכילת מזה ואוכל הכרפס ומטבל צמי מלח ואומר
 מה נשחטה עד גאל ישראל ומברך על המרוי ואח"כ
 אוכל הכריכות בלל ברכה. ומקומות שנהגו ליקח (מעד)
 יכול לשמות (מעד) לדי' כוסות אם אין יין מצוי (פ"ג):

נזכר לאחר שהחיל לברך בהמ"ז אומר על כוס רביעי
 הלל והבדלה (מ"א ח"י פ"מ ט): (ב) אם טכח לומר
 שהיינו בקידוש, עיין בהלכות סוכה ושם נחבאר,
 רק ביום שמיני של פסח אין לו תשלומין משום דבקיאיין
 אנו בקביעת דירתא והוי ברכה לבטלה (פ"מ סימן
 הע"ג): (ג) אם לא אמר ההגדה עד לאחר חלו
 יאכל מזה בלא ברכה על אכילת מזה ולא יברך
 צפה"ג על כל כוס רק על כוס ראשון, ואחר הארבעה
 כוסות יברך ברכה אחרונה וכן מנוד יאכל בלא
 ברכה על אכילת מרור (פ"מ סי' הע"ג וע"ג) משום
 דהוא פלוגמא בין הרמב"ם ובין המוספות אם הלכה
 כראב"ע או כר"ע (ועי' בתשובת הרשב"א סי' תמ"ה)
 לכן י"ל דלא יברך דמסק ברכות להקל (ועי' פ"מ סי'
 הע"ו ס"ק א'): (ד) אוקן צמי לילוח של פסח חייב
 בכל המזות הנהוגות בלילה חוץ מהסביה, ומברך על
 אכילת מזה ומרור ושאר ברכות שמחוייב, רק ההגדה
 ישמע מאחר. ואי ליכא אחר יאמר ההגדה בעלמו,
 ואי"ל דלגא המדרשים. וכן בכל יו"ט אוקן חייב בקידוש
 בליל יו"ט (פ"מ סי' ח"פ במ"י):

סדר ליל פסח

(א) אחר ערבית יבא אל ביתו ויסדר הקערה. והחומץ
 לא יעשה אותו בקערה אלא במבחן. והחרוסת
 יעשה מפירות שמשלו בהם ישראל, כמו תפוחים

קדושה לילה זה וכל הימים שהיגים זה קדושה רבה במאוד, כי אז נחר בנו הטי"ם מכל העמים וקדשנו במזותיו.
 ע"כ ראוי לאדם להיות מוכר שלא ידבר בלילה זה שיחה משיחת חולין ויהייר לבני ביתו על זה ולא יהיו נפרדים מדכיקוח
 השי' רק יתעסקו במזות הלילה ומסודרו נסו מררים ולפרסם לבי' (שליה הקדוש):

מנהגים

סדר מנהגי הגר"א ז"ל מווילנא, כמובא בספר מעשה רב עם תוספת המנהגים
 בישראל ודברי הפוסקים, עם באור מקורם וענינם מאת הגאון ר' יחיאל העליר ז"ל
 בעהמ"ח שו"ת עמודי אור.

האמות המנהגות הם דברי ספר מעשה רב, ואמות רש"י הם מה שהוציא הגאון ר"י העליר ז"ל.

בחומץ או צמי מלח (רמ"א סי' הע"ג). ומברך
 בפה"א ואוכל ביית, וזעמ הרכה תוסקים לנחול
 פחות מכזית, ואינו מברך ברכה אחרונה.
 ואחר כך מביאין הקערה עם זומצות מגולין
 מסודרת שתי מצות (עי' ש"ע שלו סימן מע"ג
 ס"ק

סדר של פסח מהגון ללבוס הקיטל לכן בליל
 פסח"ש בשעת הסדר (מ"א סימן
 הע"ג). מווגין הכוס ומקדש ונוטלין לידים
 ומברכין על נטילת ידים, ומנהגו שאין מברכין
 על נטילת ידים לדבר שצבולו במשקה. ומאובל זיק

א"צבש הקיטל בליל פסח יש לו סמך מדרשת המבילתא ויהי שם לנוי מלמד שהיו ישראל מוויניס
 שם, ומנינו לחז"ל (שבת קמ"ה): שהלמדיו חמרים שבבבל מצויינים, היינו בנגדי לבן, כמו שאמרו (גדרים
 כ'): דברך קקרו מלאכי השרת משום דמנייני שבגדיהם כמלאכי השרת, ובמלאכי השרת כתיב לבוש בגדי
 היינו לבן, לזכר זאת מצויינים גם אחרנו בבגד לבן, ואינו זכר לאבינות, כמ"ש הגר"א ז"ל כי הם שלא
 להכיר אבינות בליל שמורים:
 משום דבקרף נזכר טובל בחומץ (רוח צ') וטבלת סך בחומץ:

ס"ק י"א) ומרור והרררות וזרועי וביצה בודה. ובוצע ומשמין לאפיקומין, ובשאר פרומה ושלימה, פרומה מלמעלה, ודעת הרבה פוסקים ליקח שלש מלות ובוצע האמנות וממין כו' ושאריו שתי שלמות

וביטין פרוסה, ומניח הזרוע והביצה תחת השלימה החמומה והביצה מחפה אותם ומרור וחרוסת מלמעלה. ומניח הקערה בעצמו ואומר לא לחמא עניא, וכולן שומעין. ואח"כ נושלין ורקערה מעל השלחן ואז מוזגין חכום ושואלין מה נשתנה, ואומר דגרה וכולם שומעין. וכשמגיע לעשר מכות נרתגין

יטעם שוטלין זרוע כחב הסוד שהיא לזכרון זרוע הנטויה, ויש ליתן עטם עוד, שהלא הזרוע לזיוה היא לזכרון הפסח, שהיה טלה כידוע להכניע גאון מזרים, ונוטלין חתיכה מהזרוע שבה עלם עם מעט צמר כלשון הש"ס (פסחים ק"ד): גרמא וביטולה, ויש לה סמך זכרון מה שכתוב (יחזקאל ל' כ"א) אם זרוע פרעה מולך מזרים שברתי:

הביצה היא זכר לחגיגה כמ"ס הגר"א, ובגמרא סס איפלגו דאיכא מ"ד צריך שני מוני צמר חזקים ואמר אפילו דג וביצה שעליו חשיבי שני חבשלין, עי' פירש"י דברכותא אשמעינן דאע"ג דדמי לחבשיל אחד חשיב שני חבשלין, ועי' ביצה י"א: דאיפלגו בזה לענין עירובי חבשלין, והנה חזקים ס"ל (פ"ג לח"א) דביצה לא חשיבא חבשיל לענין בשלי עכו"ם לפי שראוי לגומעה חיה, והכל מהני גם לדידיה משום דנחבשלה עם הדג, ולא אולי יש לחלק בין בשלי עכו"ם לשאר מילין, ולדין קי"ל החס דהוי חבשיל לכך לוקחין ביצה בשלה בע"ל זכר החגיגה, ולהורות הלכה דלא צעין צמר זכר לחגיגה דכך יפה לנו לשמועין הלכתא לקולא (עי' ברכות ל"ח ובתוס' ור"א שם). ומה שצמחו דוקא ביצה ולא חבשיל אחר, היינו משום דכל שהוא לזכרון מזה ראוי לנו לעשותה מן המוצהר, ובמכות מדכתיב מוצר מדריך וכתיב כל חלב לה', והרי אמרו (ברכות מ"ה): כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו, גם היא דומה יותר בענינה לבעלי חיים, ר"ל חגיגה שהיא בזה לזכרון החגיגה, שאין בה חפיסת יד אדם כבעלי חיים (עי' ע"ז מ"ו) דגם לענין להאכיל בע"ב דין ביצה כבע"ח ע"ס:

המרור והחרוסת המוכנין לעשות בהם מזהה הן למעלה, הזרוע והביצה שהן רק לזכר, למטה מהן ראוי להניחם:

ימה שמסלקין האפיקומין מהשלחן הוא ע"ד שכתבו הפוסקים שמכסין הפח בשעת קידום על היין שלא יראה בושמו שמליחין הפח ומקדשין על היין, אף כהן מה שמצרכין המולות על פרוסה אחת ומניח האחרת יחשב לבושח להאחרת, לכן מסלקין אותה מעל השלחן ומכסין אותה, גם להחשיבה מטמינן אותה כדבר המשומר, וזכר לדבר ושמתהם את המלות, ירמוז גם על זה שממלה של מזהה חפשה לה שמירה, ונלע"ד כעין זה נובע מהגבן של ישראל לקשור פסחיהן בצרעי המטה (פלים פ"ט) לפי שצמח והיה לכם למשמרת עשו לו שמירה בדרך שאמרנו (ב"ק פ"ג): לענין גידול בהמה דקה אבל קושרה בצרעי המטה לשמרה, כן קשרו הפסחים לשמרה, ויסקר קרה למשמרת בני פסח לזיקור אחא (עי' פסחים ל"ו) וזוק היטב, ובברכות (כ"ד) דבין כר לבסח הוב דרך שמירה, ע"כ נוחנין המלה המשמרת תחת הכר:

בגמ"י הביא מהלוקה בזה אם הפרוסה למעלה או השלימה, ויש ליתן סמך להקדים הפרוסה דבסוכה (כ"ו) פליגי בברכת סוכה זמן. רב אמר סוכה ואח"כ זמן חיובא דיומא עדיף, ר"ל סוכה מונבחה מיומחה ביו"ט זה, ורבנ"ח אמר זמן ואחר כך סוכה דעדיר עדיף, ואיפסקא הלכתא כרב (פ"ט באגו"א ובחבורנו עמודי אור סי' ל"ו), ולפ"ז הכל נמי הפרוסה היא חיובא דיומא עדיפא מהשלימה שנובחה בכל שבת ויום טוב:

עי' רש"ס (פסחים קט"ו): שהביא מה שיש בוהגין לסלק הזרוע מן הקערה בשעת הגבהה, ואין לזרז ע"ס. ורבינו מלא שטר דבר להניחה בקערה מלוסה, גם נכון כי באומרנו כל דכפין יימי ויכול לא יחא במשמעו גם על הבשר ללי בעקערה [שכחא מגולה] שהרי אין אוכלין ללי בלייל פסח, לכן מכתוב אוחס:

שיכון הוא להגביה בעלמו בלא סיוע זולתו, שהרי לענין כוס של צרעה שאמרנו (ברכות נ"א) צריך להגביהו כוסח בימין שאלו בש"ס ששחל מהו שחשייע ליימין, כ"ש שאחר לא ישייע:

כן מובאר בפסחים (קט"ז): שבע"ב אומר הגדה ומולות בני ציחו וחס אינס אומרים, שהרי למדו דסומא חייב בהגדה מדאמרי רב יוסף ורב שטח שהיו סומין בהגדה צביחס ש"מ דבני חיובא יניחו להוליא בני ביחס, והנה בש"ע אור"ח (סי' קפ"ג ס"ג) פסקין לענין צרה"מ ציומון דמדינת המצרך מוליא המסובין מ"מ נכון שכל אחד מהמסובין יאמר בלחש עם המצרך כל צרעה. וצרכה כו' שחל לא ידקדק לשמוע יפה, וכאלו לא חש לה רבינו, כלענ"ד מנורי טעמי, חדא דלמירין (מגילה כ"ה) דכמגילה עשרה קורין אף על גב דבעלמא תרי קלי לא משחמעי וכאלו יולאין הם והשומעין מהם, לאידוי דחביבא מפני. הגם יהיב דמחייבו שחמעי, והכל נמי מפני הצינות הגם יהיב דמחייבו, ועוד דצרכה אם לא יבין צקתה בשם או מלכות המעבדין

נותנין לו כלי והוא שופך עשר פעמים, וכן בסיון דצ"ד וכו' שופך ג"פ, וכוס שלו עומד מעומד בכל הכוסות של בני הבית וזכום שלו באמצע, ואומר הגדה עד שמגיע למצה זו, מביאין הקערה ואומר ממצה זו עד אשר גאלנו ומכסים הקערה, ואומר אשר גאלנו ומברך בפה"ג וישרה הכוס, ואח"כ מגלים פני הכלה לאחר שבע ברכות הנ"ל, דהיינו יין קידוש זמן ענט"י"ב בפה"א אשר גאלנו היא ברכת שעשה נמים ובוריא פה"ג על כוס שני, ואח"כ נומלין לידים ומברכין ענט"י והמוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה ובוצע שניהם, ואח"כ אוכלים מרור מרוסק בזית ושועורוד ביצה, כן דעה רבינו והל"ח דבזית סלנו נתקטנו ונריך בזית לכזית, ועיין בחשבות ח"ס או"ח (סיון קכ"ז), ומשקעו בהרוסת וכן הכריכה ג"כ משקעו בהרוסת, ודעה רמ"א שהכריכה אינה לריכה מרוסק, ואח"כ

ומדרך הקערה שהביאו האחרונים בשם ח"א, שעל הפצות מניחין הורוע מימין וביצה משמאל, מרור לברכה באמצע, חרות תחת הורוע, כרפס תחת הביצה. מרור לכריכה באמצע, ומוהגין לכרוך המלוי במטפוחות:

המעבדין בצרכות, לא יא' ידי חובה, אבל הגדה דהיינו מלוח סיפור ייחית מנרים ונלחין ידי חובתן החרה חף בקצתה, והא' ודאי שמעי מקצת הדברים: "מנהג השפיעה בעשר מכות סמכה רבינו בש"ע (סי' תרע"ג) מהירושלמי ע"ש, ובש"ס דילן (חול 5"ב) אמרין שלשה כוסות האמורים במנרים למה [בחלומי של ער המשקים] אחד שמתה בזמי משה כו' לכן מניחין מהכוס לזכר כי סף רעל היה כוס פרעה, ולנו הכוס כולו לכרוך הגולה והמירות, ורבינו ל רזה להטיף לאיבוד [עו' ת"א סי' רצ"ז ס"ק ג'] ע"כ נהו כלי לפיו ושפך לתוך הכלי: "בולדעת הפוסקים דאין מצרכים ענט"י. בטילה ראשונה יתבטו ענט"י דעודה, וכן להסבירים דט כוס שני אין לברך בפה"ג יתבטו ברכת המוליד, או דאטיק נט"י לגמרי לדעת קה' פוסקים אין בטילה ידי חלה לכביצה, ואח"כ מזה שמיובה כזית אין נריך לה נט"י, ועייל בדוכה דנט"י ברכת חכילת מזה, והא' מיסוד הירושלמי (פ"ו דפסחים) האוכל מנה בערב הפסח כאלו בא על ארוסתו קודם ברכת נשואין שב ברכות חף מנה ונכלת אחר שבע ברכות:

המעבדין בצרכות, לא יא' ידי חובה, אבל הגדה דהיינו מלוח סיפור ייחית מנרים ונלחין ידי חובתן החרה חף בקצתה, והא' ודאי שמעי מקצת הדברים: "מנהג השפיעה בעשר מכות סמכה רבינו בש"ע (סי' תרע"ג) מהירושלמי ע"ש, ובש"ס דילן (חול 5"ב) אמרין שלשה כוסות האמורים במנרים למה [בחלומי של ער המשקים] אחד שמתה בזמי משה כו' לכן מניחין מהכוס לזכר כי סף רעל היה כוס פרעה, ולנו הכוס כולו לכרוך הגולה והמירות, ורבינו ל רזה להטיף לאיבוד [עו' ת"א סי' רצ"ז ס"ק ג'] ע"כ נהו כלי לפיו ושפך לתוך הכלי: "בולדעת הפוסקים דאין מצרכים ענט"י. בטילה ראשונה יתבטו ענט"י דעודה, וכן להסבירים דט כוס שני אין לברך בפה"ג יתבטו ברכת המוליד, או דאטיק נט"י לגמרי לדעת קה' פוסקים אין בטילה ידי חלה לכביצה, ואח"כ מזה שמיובה כזית אין נריך לה נט"י, ועייל בדוכה דנט"י ברכת חכילת מזה, והא' מיסוד הירושלמי (פ"ו דפסחים) האוכל מנה בערב הפסח כאלו בא על ארוסתו קודם ברכת נשואין שב ברכות חף מנה ונכלת אחר שבע ברכות:

"בכר כצבו הטעם שעה המימים מכוונים לשעה קלוה והקערה נגד המל' הכוללת, הארץ כידוע יש סמך לכנות כן הקערה ממה שאמרו (תגינה י"ד) שמים וארץ נבראו כאילפס וכסויה המ"י:

"הח"א כתב שהוא מנהג בורות, ושמעתי מחמי הרב המאה"ג מו"ה ישראל ל"י שאמר הטעם לו שאנו נוטלין שלש מלות, ע"כ כורכין כל אחת במפה, שאם הדין נוהן שאין נריך כי אם שמים לא יטרו עכ"ד. ולפי מה שיתבאר לפנינו בפסקא ושאנו יודע לשאל שמתמר המורה בעבור זה עשה ה' לי בלאו ממזרים היינו על שמרין ית' בדרך שכבר שחבנו המלות והיו משארוסם (שיורי מנה ומרור) לרורות בשמלות על שחם עש"ב, ח"כ בשפתו לזכר זאת נכרוך ג"כ המלות במפה כמו שאמר שם לרורות בשמלותם:

סדר הקערה

יזח שלש מלות, כהן לוי וישראל, ויזח הורוע מימין וביצה מנושלת משמאל ומרור באמצע, והארוסת חו ארווע, והכרפס תחת הביצה, והחרות שיחא לכריכה באמצע תחת המרור. ואם שכת לללות הורוע והבי לא יללה בליה אם לא שדעמו לאללה באותו יום:

סימן לסדר הגדה של פסח

בט"ו מלות אלן נכלל כל סדר של פסח כל אחד ואחד במקומו:

קדיש. ורחץ. כרפס. יחץ. מגיד. רחץ. מוציא. מצה
 מרור. כורך. שלחן עורך. צפון. ברה. תלל. נרצה

מסודר בחרוזים (ע"מ יחד וד"ס) מאת הגאון בעל כנסת הגדולה נספרו פסח מעובין על הגדה.

לבל ימוט גצח	כלל סדר פסח	ויהי על מצח	לאות ולמזכרת
אסדר לקוטיו	קלליו ופרטיו	ואשקול משפטיו	בשיר על מזכרת
תחלה ובראשו	יקחש קדושו	בראשון מכוסו (ה)	לגפן אהרת (ו)
וידין בקלי	לצהר טבולי (ז)	יהי נזמל בקלי	ברכה ומזכרת (ח)
ויטבול ברפסו	בהמין ובראשו (ט)	יקרה אל עשו	ופטר אהרת (י)
ולשגנם וקצע (י)	למצה של אקצע	ומחציה תצנע	במפה משמרת (יא)
ומחצה ישנה (יב)	בכוס לפני וישנה (יג)	ואל שואל יענה	תשובה נקשרת (יד)
וימול בהלכה	נמילה בברכה	למפציץ בקה (טו)	ומצה חוקרת (טז)
במרוז ותעשת (יז)	למבל בתרוסת	ומקריכה געשית	במצה ותורת (יח)
ויאכל מאכלו (יט)	ומצפון אצלו (כ)	ומשלישי בוס לו	ברכה נקשרת (כא)
בכוס רביעי	להלל אל רועי	בהלל שעשועיו (כב)	להוד ולתפארת (כג)

(א) יקדש על כוס ראשון. (ב) על יין גפן משונה. (ג) לנורח עבול הכרסם, כי כל שטבול במשקה לריח נטילה. (ד) לא ינרך ברכת על טיילת ידיס. (ה) קודם אכילת הכרסם יברך בורא פרי האדמה. (ו) ובכרסה זו יפטור מלכרז אוחס בכלי-הכרס. (ז) יחלק לטנים את המנה האמונית. (ח) ולהניע האפיקומן. (ט) כלומר ילמוד. (י) יחזור וימוזז כוס שני. (כ) להסביר דברי ההגדה לפני הבית. (ל) כן יברך ברכת המוניא. (מ) עם ברכת המוניא יברך גם ברכת על אכילת עשה. (נ) יחזור ואל ישבח לטבל המורז בחרוס. (ס) אחרי כן יאכל סעודה. (ע) יאכל האפיקומן. (פ) הכוס השלישי ישחה אחרי גמר ברכת המוזן. (צ) על כוס הכניעי יאמר הסלל בשמחה וששון. (ק) אם ישנה כן יהיה נראה להוד ולתפארת.

קדש מוזגין לו (איש אחר דרך הירוס) כוס ראשון, ונטול הכוס בשמי ידיו ונחמו על ידו הימנית ומקדש עליו מעומד. ויאמר:

הגני מוכן ומוזמן לקיים מצות כוס ראשון מארבעה כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושביתניה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו'.

אם הל בשבת אומרים זה ויהי ערב ויהי בקר

יום הששי: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם ויבל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל-מלאכתו

פירוש

יום הששי. מוסבין שמי המלות האלה כדי לרמוז שם הוי"ה, יום הששי ויכולו השמים. ויש אומרים כי מן ויכלו עד לעשות ל"ה חיבות אשר קדשו במוזמן שאומרים בשבת גם כן ל"ה חיבות. ומזכרין שמי החיבות יום הששי שיהיו ע"כ חיבות נגד שם ע"כ, ונלא רחמי מי שחשורר דלטעם זה אין קורר להוספה זו ביו"ט שאל להיות בשבת. ונהגו להקדים בלחש ויהי ערב ויהי בקר כדי שיהיה המשך אל יום הששי ולא יהיה כמאמר קטוע, ויש להוסיף עוד טעם למה שאומרים ויהי ערב ויהי בקר, כי בזה מחייב מה שאנו מוקדשין היום בלילה דבקרא זה ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מוצר להלילה נמשך אחר היום שלאחרי ונחשב ג"כ ליום. ויש שמקדמין עוד מן מלכת הפסוק וילא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, משום דכל פסוקא דלא פסקיה משה חנן לא פסקין ליה. ויכלו השמים והארץ, כלומר שכלו מעשיהם ונגמר מלאכתם. ויכל אלהים ביום השביעי וגו', צמעה האדם השלילה בזה מוילא כשפוסק מלאכתו בזה המנוחה מעמיה, אולם צמעה האלהים גם חשך שהוא העדר האור היא בריאה, גם המנוחה שהיא העדר העבודה היא בריאה מאת ה', גם האפס והאין לא יחכן בלחי ה', והוא ויכל אלהים ביום השביעי, הן אמת שכלה מלאכת מעשה שמים וארץ וכל אכלם ביום הששי רק בשבת נחמלה גם בריאת המנוחה. וישבות ביום השביעי, אחרי מילאת המנוחה ג"כ אז שבת מכל מלאכתו, ובזה חובת מכל לרבנות

מלאכתו אשר עשה: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו
כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

במול ממחילין כאן סברי מרנן ורפנן ורבותי

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל

עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. והתן

לנו יי אלהינו באהבה (לשבת שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה

חגים וזמנים לששון (את יום השבת הזה ו) את יום חג המצות

הזה וזמן חרותנו (באברהם) מקרא קדש וזכר ליציאת מצרים

כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים (ושבת ו) מועדי

קדשך (באברהם וברצון) בשמחה ובששון הנתלתנו: ברוך

אתה יי מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים: (במוצאי שבת הברכה)

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

אם חל בנוולו שנת אומרים זה קודש שהחיינו, וסימנין יקבלינו. (אם טעה ולאמר שהחיינו לא יחזור ולאמר אחר הדגלה):

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש:

ברוך

פירוש

לכבוד גס את מליאת המנוחה. ויברך אלהים וגו'. כי בשביל השבת יסבך בשבת ימי המעשה כדאמר' לון
עלי ואני פורע, וגם ברכו. כמן וכו'. ויקדש אותו שהיום הזה יהיה קדוש לעולם, וצמח קדשו. כי בו
שבת מכל. מלאכתו אשר ברא אלהים וכאשר ליום קדוש וליום שבת לעולם, ומקיים לעשות ר"ל
אשר ברא שהעשה הפעם מן הוא והלאה את מעשה מעלמה, כי הנהגה העצומה לעולם כמנהגו מהג, מלבו
הנהגה ההשגחית והפרטית:

אשר בחר בנו מכל עם שנתו לנו את חורכנו, ורוממנו מכל לשון היא ההכרוממות מאומנו
על אומה בההגות ישרות וממוסים טובים, והוא חלק המספיק בין אדם לרעהו שנתרוממו ע
ידי החוכה על כל לשון, שכל העמים היו אז אגשו חמם, והוא מלבד הקדושה העליונה שמקדשונו בקבל
החוכה. וקדשנו במצותיו הם המלות השייכים להנפש שיש בהם קדושה וקדושה. כל זה הוא בדרך כלל
ומעשה ידבר אל גופה כבולו בקדושת היום בפרט ורתתו לנו ה' אלהינו באהבה אין המועדים למעשה
תלילה להקביל בהם עלינו למנוע אהנו ומחלכה. נעסק ופרנסה רק נחום לנו מגד. האהבה. מועדינו
לשמחה חגים וזמנים לששון. רומן בזה כי המועדים הלוי לה' והלוי לבם, מועדים לשמחה הון
הסלק שלטנו, שמה ממש, להקטנן כבשר ויין, שכל שמחה הגוף הונח לשון שמה והוא לבס. חגיג
וזמנים לששון, הוא החלק אשר לה', שכל זה הונח לשון לשמחה שמה הנפש. את יום חג המצור
הזה ואף שמקדשונו בלילה חומר את יום, כי הלילה נמשך ליום שלאחריו. וזמן חרותנו שגאלנו בו לחירות,
מקרא קדש יום חג המנוח הזה הוא מקרא קדש קריאה של קדש וזכר ליציאת מצרים, כל זה נמו
רק לנו ישן כי בנו בחרת מכל עובדי האלילים, ואותנו קדשת מכל העמים מני נח שלא נמו
להם רק שבע מלות, ומועדי קדשך. בשמחה ובששון שמה הנפש ושמחה הונח, הנהרותנו חגלו
עולמים לדכותה עולם בלי הפסק. מקדש ישראל והזמנים שבה שקדש את ישראל יקדשו הזמנים היי
המועדים, שבהם הלוי קדושה המועדים שהקציעות מבורה לב"ה של מטה:

**פְּרוּך אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל בֵּין
 אֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת
 יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קֹדְשֵׁת שַׁבָּת לְקֹדְשֵׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּת. וְאַתָּה
 יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה קֹדְשָׁת. הַבְּדִלָּת וְקֹדְשֵׁת אֶת עַמְּךָ
 יִשְׂרָאֵל בְּקֹדְשֵׁתָּ: פְּרוּך אַתָּה יי הַמְבַדֵּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: שֶׁחַיִּינוּ
 וְיִשְׁמַח הַכּוֹס בְּשִׁיבָה בְּהַסְבֵּחַ שְׁמַחֲל דָּרַךְ מִירוּחַ:**

ורחץ נוטל את ידיו ואינו מבדך על נטילת ידים, ולדעת הגר"א נריך לנרך:
 ברפ"ט (כ"פ ס'. זכר ל' רבוא שנתקעבדו צפר"ך], יקח כרפס אחזי יקח שלח ממין מרור וטבול במומן
 או במי מלח ויבדך בורח פה"א ויחלל בלא הסיבה ולא יבדך אמרו ברכה אחרונה. וטעם הטבול
 הזה כדי לעשות היכר שיחללו החיזוקות שלא נהגו כן בכל השנה:

פְּרוּך אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

יחץ יקח המלך האלמלעית (ולדעת הגר"א העלווה) ויבטעה לשנים, והחלק הגדול יכרוך במטפתה ויטמן
 חמה הכה, ויהיה שמור לאפיקומן:

מגיד יסיר הבילה והרוע מן הקערה ויגביה הקערה ויאמר בקול רם הא למחא וכו'. ויבאר בלשון לעז
 להקדים ולהולדים, וכן כל ההגדה. וקודם הא למחא יאמר בכוונה הנני מוכן וכו':
 הנני מוכן ומומן לקיים המצוה לספר בויציאת מצרים לשם יחוד קודשא בריך הוא
 ושכינתיה על ידי ההוא ממור ונעלם בשם כל ישראל:

**הוּא לְחֵמָא עֲנִיָּא דִּי אֲבָלוּ אֲבַהֲתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.
 כָּל דְּכַפִּין יִיתִי וְיִכּוּל. כָּל דְּצִרְיָה יִיתִי וְיִפְסַח.
 הַשְּׁתָּא הָבָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל. הַשְּׁתָּא
 עֲבָדִי. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוּרִין:**

מה

מדרש הגדה

השאלות

הוא לחמא. המאמר הזה נהגן בימי גלות בבל
 בלשון ארמית המדוברת אז בין העם למען יבינו
 כלם, בשם הוא מאמר סכמי שהכריזו בימי ערבי
 פסחוס שעוד היוס גדול שזשמעו העמים ויבואו
 לסעוד אלס, וכרוחא קרא בחיל כל דבפין ייתי
 ויבול-1 השתא הבא לשנה הבאה בארעא
 דישראל! ולמען לא יהיה להעמים נזח פנים

(א) מה קדימת המאמר הזה בראש ההגדה במאמר
 ראשון (ב) מה נשתנה המאמר הזה שנתקן בלשון
 ארמית (ג) השנות הדברים כל דכפין כו' כל דצריך כו'
 וכן הכפל השתא הבא כו' השתא עבדי כו' (ד) העת
 היא לקרוא כל דכפין כל דצריך בעת נטילת דלת
 בדלתים ובריה (ס) מה זו עושה הקריאה בלילה כל
 דצריך ייתי ויפסח הלא הפסח אינו נאכל אלא למנוי:

השכילו אל דל להקדים בראש הכרוז הא לחמא עניא די אבלו אבהתנא בארעא דמצרים עשו
 שם הפסח ואכלו מצות ונטנו אז לדורות ככתוב שם ומנוחם אוחו חג לה' לדוכיכס חקח עולם חתוכו,
 ומאז מנויים ועומדים אהמו לאכול מהם בלילה הזה על בן כל דכפין ייתי ויכול. וכאילו קול הקורא הוא
 למטרה אחרת לקרוא להשכים בגלל קיום מצות עשה דאבילה מהם ולא בשביל הענוות והרפח רעב, ולא ויבואו
 העמים לבוא ופניהם אל יחירו. ואחרי כן כשעבר רבוס מן הגולה לארץ זבנו היום והקרינו פסחוס נהגו
 ג"כ להכרוז כל דכפין ייתי ויכול כו' און הפסח נאכל אלף על השבע, והוסיפו עוד כל דצריך לבסח
 ייתי ויפסח למות עמנו על הפסח. ובהוספת כבר על אדמהם גא"י לא היה עוד מקום לקרוא השתא
 הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, ושם הנוסחא לפי המקום והזמן. ואמרו השתא עבדי הנה שעבוד עול מלכי
 פהם ויון לשנה הבאה בני חורין, ונתקבל אלנו המאמר הזה מורכב משהי הנוסחאות של בני בבל ובני

הגדה של פסח

מסלקין הקערה עם המלוח לנג אחר ומוזנין לו כוס שני. ובאין הנו שואל מאזני מה נשתנה, ואם אין לו כן אסור או חבירו שאלין אותו, ואפילו אם אין עם אלא שני תלמידי חכמים שואלין זה לזה, ואם אין לו מי שישאלהו שואל לעצמו:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. ששכל הלילות אננו אוכלין חמין ומצה. הלילה הזה פלו מצה: ששכל הלילות אננו אוכלין שאר ירקות. הלילה הזה (פלו) מרור: ששכל הלילות אין אננו מטבילין אפילו פעם אחת

אחת

ספורת ההגדה מה נשתנה ספחים פ' ערכי פסחים משנס ד'. ומה נשתנה אלנו השאלה הכי עושים מוסח המשנה עיין במדרש הגדה:

מדרש הגדה

א"י לזכרון עולם לאמרו ג"כ קודם ההגדה כמו בעת הוסדו לפני הפסח ולפני סדר השלחן:

ואפשר עוד כי המאמר הזה הוא ענין אחד עם מה שהתקינו לעקור את השלחן ולסלק את הקערה כדי לעורר ע"י זה את החינוקות שיאכלו, כדלמריקין בפסחים (דף קט"ו) למה עוקרין את השלחן אמרי דבי ר' ינאי כדי שיכירו חינוקות וישאלו כי אפשר שלא יתעוררו עוד ולא יכירו ולא ידעו כי ישחקו כפנות הבית כדרך הילדים ולא יתבוננו כי כבר ערוך השלחן והוסס הלחם והסתלקו, ע"כ נחקק בימי גלות בבל המאמר הזה בראש ההגדה בלשון ארמית שיינו החינוקות, לקרוא בקול הוא לחמא עניאי די אוכלי

השאלות

א) מה שייכות סלוק הקערה לשאלת מה נשתנה בו, הלא ישאלו הילדים מדוע מסלקין הקערה בטרם אכלנו, ואם אין בזה לעורר החינוקות לארבע השאלות האלה דוקא. גם איך כל החינוקות המרולקים בסוגיהם יכונו למגוון אחד להשאלות האלה דוקא. ב) מה ענין חובת אמירת מה נשתנה שאפילו אם אין לו מי שישאלהו ישאלו לעצמו. ג) מדוע לא מנה בין השניים גם ענין הפסח. ד) מפני מה לא ניכר בין השניים גם חובת הארבעה כוסות. ומה שתירצו המפרשים כי לא נודע עוד להתינוק השואל כמה כוסות ישחן, אינו נכון, כי גם השבול השני לא ראה עוד, וגם חובת אמירת מה נשתנה היא אפילו על הגדולים היודעים חובת הארבעה כוסות:

אבהתנא בארעא דמצרים, כמו שמורה בנצטע להביט על הלחם המונח לפניו, ומסיק לקרוא את כל חמיו הבית אל השלחן כל רבפין ויתוי ויובל, ואמרי כן בשבס מן הגולה לחרץ ועשו פסחים הוסיפו לקרוא כל דצריך שחרץ לפסח זה יען נמנה עליו מבעוד יום, ויתוי ויפסח לזכור הפסח, ולקול הקריאה הזאת הלא יצטוו הילדים את השלחן ויאילו אל הלחם, ומסיק יסיים במאמר ההגדה לאמרו לבסוף אחרי חובת הסעודה מאמר המקום והבסחון השתא הבא לשנה הבאה בארעא דישיראל, כאשר נוהגים אהמו לומר אחר הסעודה לשנה הבאה בירושלים, וכשהתיישבו בתי אמרו השתא עבדי לשנה הבאה בני דורין, וכל זה להפליא את הילדים בשמסע הנוסח ההגדה לאמרו אחר האכילה כאילו כבר אכלו, וגם יראו השלחן ערוך והלחם מונח לפנייהם והנה מסלקים אותו, הלא יתמהו וישאלו על ככה, אשר זאת היא מטרם הכוונה: **ובמדה** עמיים נאמרו בקריאת שם לחמא עניא למזה. א) הלחם עניא עמוני עליו דברים הרבה. ב) לחם עניא עני כתיב מה עני דרבו בפרוסה חף כאל בפרוסה. ג) לחם עניא דרבו של עני הוסיף ומסיק ושתוי לחם חף עני הוא מסיק ושתוי חופה. ד) לחם עמוניא חף העוני שנתעו במצרים. ה) שהוא מאכל עניים. ו) כי עסת מלה לשיעור חלה מדמה עשירית האיפה והיא מנחה עני שמצא בדלי דלות. ז) לפי שלחם מלה טפל ונמוך ומתכוון:

מה נשתנה. מה שמסלקין את הקערה כדי שיאכלו החינוקות אין הכוונה כדי שיאכלו השאלות הללו שנמסח מה נשתנה וכו' אלא כלומר שיאכלו מה שיאכלו, כמ"ש הוסיף בפסחים (דף קט"ו ס"ב) ע"ה כדי ע"ש, וכל חינוק ישאל לו כפי הבנתו ושללו. ועושים כן כדי שיהיה זה פתח ליכנס עמם בדברים כדלמור לקמן ושאלו וידע לשאל את פתח לו עשה לו פתח ליכנס עמו בדברים (עיין בצמורה סס). אבל הוסיף מה נשתנה אם אין הבן והסל לשאל מעצמו חביו מלמדו או ישאלו גדולים זה לזה וקבעוהו מונה על הגדולים לאמרו לפני ההחלת כפור יליאת מצרים, והקעס בזה כי בהזכרת השניים אכילת מלה ומרור וסכול והסיבה, אשר השנים הראשונים מורים על עבדות ומיריות והשנים האחרונים על השועה והחילות, יענוס ע"י זה חייך הרגשה בלב והכרה פנימית להודות ולהלל לשם ה', ויחמול לספר ביציאת מצרים חייך בהתלהבות וסב והמפעלות הנפש, כי בלא זה האחרת הערת הלל וההרגשות הנפש לבוא רק אחרי המשך הספור

אַחַת. הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים: שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסַבִּין. הַלֵּילָה הַזֶּה בָּלָנוּ מִסַּבִּין: עבדים

מדרש הגדה

הספור הארוך, אחרי אשר יהודעו לו המעשים אשר נעשו, אבל בהעוררו על השנויים המרמזים המליצות כל המאורע הלא חיובי והפעל וטרם יבואם אל הספור בפרטות כבר ימצא את נפשו מחוייבת לספר ונללאות ה' ומעשיו ברנה, כי השנויים האלה כוללים בקצרה כל הנעשה לנו מחלה ועד סוף להרע ולהיטיב, ובזכרונם יעבור לפניו המליצות כל הענין הלהיבי הלב להכיר חובת ההודיה מקרב ולב עמוק, ועל כן גם אם אחד הוא ואין שני שישאלו מחוייב לשאול לעצמו לעמוד על השנויים לפני ההחלה הספור שהוא זכרון כל הנעשים, כדי שחיוב בהחלת הספור כבר יהיה מחומם ויגלב בהעוררות פנימים אל הספור שהוא השבח והחלה לחי עולמים, כי לפי ערך הענין והמרידות ולפי רוב הדרה הקודמת מהיה החודה חולדה מחוייבת מלד הבינה והדעה וחובת הלב, וימצא את עצמו מחוייב לספר בייחוד מרשים מלד עצמו לא כפורע חוב קיום מלות המורה בלבד (*). וכיון שהיבת הזכרת השנויים לפני הספור הוא להלהיב הלב להכיר חובת הספור וההודיה ברוב ונפש, ע"כ סידר בעל ההגדה רק השנויים אשר יעוררו את ההרגשה הזאת היינו השנויים המרמזים על העבדות וגודל המרידות. [ח] אכילת מנה שהיא לחם עוני, מאכל עבדים משועבדים שאינם צריכה עצמם על העבדות והשעבוד. [ב] אכילת מרור לזכר רוב הענין והמרידות הגדולות, ולעומתם השנויים המורים על התשובה. [ג] עובל המרור במרוסח כדי להמחיק המרידות שהוא היסוד המרור. [ד] ההסיבה אות החירות והחפשיית היסוד העבדות והשעבוד המרומם באכילת מנה, ומקבילים השנויים האחרונים מול השנויים הראשונים זה לשמה זה, וזכרון השנויים האלה יעוללו פעולתם לעורר על ענינים ולעשות רושם בקרב ולב, אבל חובת הארבעה כוונות או העובות בפועל, ואין לעמוד צרמיחסם על שום דבר, לא שהמרידות היו ביותר ולא שהתשובה הימה ביותר במעשה ממש, רק הם סימן ירמזו לארבע: אלוטות של גאולה שכחוב, והולאתי והללתי וגאלתי ולקחתי [א] עגד הארבעה כוונות דחייב בצרעה בפי' וישב עיין בירושלמי ריש ב' דפסחים, ובמדרש רבה בראשית פ' פ"ח מ"ד הארבעה כוונות של מרעלה שיטחו מחריבי בית המקדש וכנגדן ארבעה של נחמה שמחיד הקב"ה להשקות את ישראל, עיין בירושלמי פס, ועיין בבאור הגר"א ז"ל על הגדה, והכוונות זכרים ונעשים רק לסימן זכר, אבל לא לחיה מעשה בפועל בהגלות או בהגאולה, וא"כ לא יתקוק השני הזה חקקי המפעלות בנפש להגדיל החודה, וע"כ לא בא זכרו בנוסח מה נשמה. והשני מחובת קרבן פסח קושטתו דשני במחמתיו דעריב לפסחים (דף קט"ז) רק מפני שהפסח אינו נוסח בזמן הזה לא סדרו בעל ההגדה בנוסח מה נשמה שלפניו, ולעומת זה קבע חובה אמירה שני דמסובין ולא קחשיב במשמחו שם דלירדו לא היו שני שהיה דרכן בכך להסב, ולריון, בוי שני שאין דרכנו להסב:

עבדים

(*) **באמר א'.** ובה יתבאר מהאמר ז'ל בפסחים (דף קט"ז) א"ל רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות וחיוב ליה בספא ודהבא מאי בעי לטימר ליה א"ל בעי לאודוי ולשבוחי א"ל פטרון מלוכר מה בשתנה פתח ואמר עבדים היינו. ויש להספור במאמר זה, (ח) מה הולך רב נחמן לשאל לדרו עבדיה ולא כיון זה מעצמו, (ב) הלא נדעה רב נחמן היה המשל גלות מזרים וא"כ מדוע לא שאל בדומה להמשל, עבד שעבד בסך וסבל ענינים קשים ומרים ונסיק ליה מריה לחירות כו' כפי המשל בגלות מזרים, והוא לא שאל אותו רק על הטוב ששעה הארון לחיוב ליה לחירות אבל לא זכר ענינות ומרידות קודמות, (ג) איך נספר מחובת אמירת מה נשמה ע"י הספוסה היות. אולם לפי ימאור הענין מואר היעב. כי אחרי שכל ענין הכרת השנויים היות להכניס הכרה עבד יול השנה וההודיה ע"כ שאל רב נחמן מעבדו זה אשר לא התעמר בו ולא העבירו בסך לעצמו ולמכר חייו כדאמרין בב"ק (דף ז"ז) דרו עבדים דמקדי ב' כו', הכי שביה עושם כל מה שלנו חפץ ולא היה עליו יותר מעל כל אדם רק שטעור ארנות שלא היה ברשות עצמו, וחקר ממנו לדעת אם בלי סבלות עניו ומרידות רק בחירות משעבוד ועבדות לבד לנאח לרשות עצמו, אם גם בלופן זה ימצא הכרה פנימית הודות ולהלל, ושאל כוונת מעבדו שיגיש הדבר בפועל להיות עבד יותר מאשר ישפוט על זה רב נחמן מעצמו בהשערה והלך נפש, ולכן לא שאל לו עבד שעבד בסך ומררו חייו ומסיק ליה מריה לחירות כו' כפי המשל בגלות מזרים, כי הספור הוא שחקר לדעת היות גופא אם רק על חירות משעבוד לבד ימצא את עצמו מחוייב לומר שבת הודיה, ולא ענה כי בזאת כן הוא דלריך לאודוי ולשכותי מעשה חין הכרה עוד במאמר מה נשמה להוכיר שנויים המורים על הענין והמרידות והפסח הרגשם פנימית לא הסודיה, כי לנו חובת העבד רק בהחלת הספור עבדים היינו לפרעה במצרים ויוצאנו ס' אלוהים כו' ע"י הודיעה שהיו עבדים ומשועבדים ונצלתנו ויגאלנו חפשיים לנפשנו גם כלי הכרונות על השלגת טעניו והמרידות והשפעה שכנגדם דינו לעורר אותנו לספר בשמחה באותה עונה ולתת שנה יודיה ממעמקי הלב, ולכן אמר פסחמן מלומר מה נשמה ופתח ואמר עבדים היינו:

הגדה של פסח

מחזירין הקטרה והמנוח יהיו מגולות בשעת אמירת ההגדה מלבד צעת שמנטיחין הכוס מכסין המנוח.

עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נמינה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים. תרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כלנו חכמים. כלנו נבונים. כלנו זקנים. כלנו יודעים את

התורה

במורת ההגדה עבדים היינו המלת העין עבדים היינו פסחים (דף קט"ז):

מדרש הגדה

עבדים היינו. אהרי ההתעוררות על השנויים המורים בקטרה על העבדות והמירדות ועל הגאולה והתחורה למרות, מחמלין לספר לזכוכה ולפרט בפרטות כל עניני הגלות והגאולה. והינו פ' ערבי פסחים (דף קט"ז) מהחיל בגנות ומסיים בשבח כי אם לא החיל לספר הגנות הקודם. לא יורגש השבח והטוב שלאחרונה. כי רק אם יחולנו לנגד עינינו שני הקצוות המהגנדים אז יעולל הספור פעולה נכפשתו. ולאמרוי עליה בגמרא מאי בגנות רב אמר מחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ושמאל אמר עבדים היינו. ואין הכרח לרוב אין מחמלין מן עבדים היינו רק דמפרש מאי בגנות דהני במהניחין מחלה עובדי

ע"ז, שעלם הספור מחלה מן מחלה עובדי ע"ז, אבל מן עבדים היינו עד מחלה וכו' לדויה אינו מעוט הספור רק פתיחה, להודיע, אן חובת הספור על כל איש אפילו חכם ונבון וכו', בן שנה רבוי הספור, גן זמן הספור. ולשמאל נחשב מעבדים היינו לעלם הספור ומודה נמי לדמריקן גם מחלה עובדי ע"ז, ולכ"ע נכ"פ מחמלין מן עבדים היינו, ומש"ל עבדי רב נחמן כשמואל שפחה עבדים היינו ואין נמי עבדיקן הכי. — עבדים היינו לפרעה שהיה מלך קשה, במצרים שהיא מדינה קשה. ועל זה יזכיר השם מזרים, דע"כ אינו שם עלם סתם בלי טעם כמו ירושלים, דלא היה נגזר היחס בשם מזרימין, מזרימין, ומה שנגזר בשם מזרי, מזרים, זה נזכר דמזרים הוא שם הקבוץ, מדינה של מזריים ומעיקים רבים. ויוציאנו ה' אלהינו, נגד פרעה שהיה מלך קשה אומר שהמוציא היה ה' אלהינו וזכירתו הגדולה היה להוציאנו אפילו מיד מלך קשה כזה. משום נגד מזרים, ביד חזקה כשטורן בעל כרחם של מזרים שהם מכה רבה עד שהוכרחו לשתחו' שלא בצלמים, וברזע נמינה בגלוי יד ה' שלא נאמר כל ספק כי מקרה הוא ועלילות העבד, וזה היה מוכרח ומוצא. ישראל שהיו שקונים בגלוי מזרים ומחמלים כהעבדות כמאמרם ז"ל הללו עובדי ע"ז וכו', ופ"י האותיות והמונחים שדוד העבד משני אח עזראם מע"ז ומחמלות הכל להכיר כח ה' (עיין בצאורי לקמן בפסקא. ובמורה גדול זו גלוי שכונה, כי שם מתבארים הדברים). ושם חאמר לנו מה צ"ע לנו בגאולה אבותינו אכתי עבדי חסרונם. אן, לזה יאמר ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים לא היה לנו עוד הקוה להגאל לעולם דהרי אנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות משועבדים היינו לאותו מלך קשה לפרעה ולמשה מדינה קשה במצרים. ומדיקן ואלו לא הוויא הקב"ה כי רק זכירת ה' לבדו היה להוציאם ולא צרכה שום ממלא אחר בעולם, ולכן חוזר ואומר לפרעה במצרים לדיק כי להיות העבד והמחויב גם המלך הקשה הזה והמדינה הקשה הזאת ע"כ לא היה שום כח בעולם להוציאם זולתי הקב"ה בגבורו ובעזמו ולולי כן משועבדים היינו להם עד סוף כל הדורות. ואומר כאן משועבדים ולא עבדים כי על להבא מה שהיה אפשר להיות אילו לא נגאלנו אין להגביל בשם עבדים לבד כי פן היו מהנהיג עמו עוד יותר גרוע ממהני עבד, על כן על אפשריות המילוח מה שיש לשער לא אמר עבדים רק משועבדים היינו, כלומר שייכנס להם לעשות עמו כל מה שלבם הפך, וזכה כלול הכל. על כן ואפילו כלנו חכמים כלומר ע"כ המולדה המחוייבת מזה שאפילו אם אהנו כלנו חכמים ולאדנו מה שכתוב בצורה ענין יאחז מזרים, כלנו נבונים שמנינים דבר מתוך דבר יותר מהמפורש, כלנו זקנים וזכרים

השאלות

א) מה הגה ההכפלות לפרעה במצרים, ביד חזקה וברזע נמינה, חכמים נבונים זקנים יודעים את התורה. ב) בשאמר עבדים היינו במצרים יספיק שיאמר ויוציאנו ה' אלהינו, ואומר משם ללא צורך. ג) די שיאמר ואילו לא הוציא את אבותינו, כיון שגמטש אל הקודם ויוציאנו ה' אלהינו ולמה חוזר ואמר הקב"ה ה' בשפתח במקרא המדבר בעדנו עבדים היינו ויוציאנו, הו"ל למימר ואילו לא הוציאנו. ד) מה הכרח דהרי אנו ובנינו ובני בנינו היינו משועבדים כו' להיות הספור אפילו כלנו חכמים כו' כלנו יודעים כו', דאכתי קשה כתי צורך הספור לאלה שכבר יודעים. ו) פחה בעבדים וסיים במשועבדים. ז) הלוי הדברים מצוה לספר, והמורה משובח :

ע"ז, שעלם הספור מחלה מן מחלה עובדי ע"ז, אבל מן עבדים היינו עד מחלה וכו' לדויה אינו מעוט הספור רק פתיחה, להודיע, אן חובת הספור על כל איש אפילו חכם ונבון וכו', בן שנה רבוי הספור, גן זמן הספור. ולשמאל נחשב מעבדים היינו לעלם הספור ומודה נמי לדמריקן גם מחלה עובדי ע"ז, ולכ"ע נכ"פ מחמלין מן עבדים היינו, ומש"ל עבדי רב נחמן כשמואל שפחה עבדים היינו ואין נמי עבדיקן הכי. — עבדים היינו לפרעה שהיה מלך קשה, במצרים שהיא מדינה קשה. ועל זה יזכיר השם מזרים, דע"כ אינו שם עלם סתם בלי טעם כמו ירושלים, דלא היה נגזר היחס בשם מזרימין, מזרימין, ומה שנגזר בשם מזרי, מזרים, זה נזכר דמזרים הוא שם הקבוץ, מדינה של מזריים ומעיקים רבים. ויוציאנו ה' אלהינו, נגד פרעה שהיה מלך קשה אומר שהמוציא היה ה' אלהינו וזכירתו הגדולה היה להוציאנו אפילו מיד מלך קשה כזה. משום נגד מזרים, ביד חזקה כשטורן בעל כרחם של מזרים שהם מכה רבה עד שהוכרחו לשתחו' שלא בצלמים, וברזע נמינה בגלוי יד ה' שלא נאמר כל ספק כי מקרה הוא ועלילות העבד, וזה היה מוכרח ומוצא. ישראל שהיו שקונים בגלוי מזרים ומחמלים כהעבדות כמאמרם ז"ל הללו עובדי ע"ז וכו', ופ"י האותיות והמונחים שדוד העבד משני אח עזראם מע"ז ומחמלות הכל להכיר כח ה' (עיין בצאורי לקמן בפסקא. ובמורה גדול זו גלוי שכונה, כי שם מתבארים הדברים). ושם חאמר לנו מה צ"ע לנו בגאולה אבותינו אכתי עבדי חסרונם. אן, לזה יאמר ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים לא היה לנו עוד הקוה להגאל לעולם דהרי אנו ובנינו ובני בנינו עד סוף כל הדורות משועבדים היינו לאותו מלך קשה לפרעה ולמשה מדינה קשה במצרים. ומדיקן ואלו לא הוויא הקב"ה כי רק זכירת ה' לבדו היה להוציאם ולא צרכה שום ממלא אחר בעולם, ולכן חוזר ואומר לפרעה במצרים לדיק כי להיות העבד והמחויב גם המלך הקשה הזה והמדינה הקשה הזאת ע"כ לא היה שום כח בעולם להוציאם זולתי הקב"ה בגבורו ובעזמו ולולי כן משועבדים היינו להם עד סוף כל הדורות. ואומר כאן משועבדים ולא עבדים כי על להבא מה שהיה אפשר להיות אילו לא נגאלנו אין להגביל בשם עבדים לבד כי פן היו מהנהיג עמו עוד יותר גרוע ממהני עבד, על כן על אפשריות המילוח מה שיש לשער לא אמר עבדים רק משועבדים היינו, כלומר שייכנס להם לעשות עמו כל מה שלבם הפך, וזכה כלול הכל. על כן ואפילו כלנו חכמים כלומר ע"כ המולדה המחוייבת מזה שאפילו אם אהנו כלנו חכמים ולאדנו מה שכתוב בצורה ענין יאחז מזרים, כלנו נבונים שמנינים דבר מתוך דבר יותר מהמפורש, כלנו זקנים וזכרים

התורה. מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה
לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח :

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן
עזריה ורבי עקיבא ורבי מרפון שהיו מסבין

בבני ברק. והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו
הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע
זמן קריאת שמע של שחרית :

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני בבן שבעים

שנה

מסורת ההגדה מעשה בר"א הובא בס' כחצות (דף ק"ה) ד"ה דחשיב וגם מובא הפעם דחשיב ראב"ע קודם
ר"ע אף שהיה גדול ממנו משום נשיאותו ומשום שהיה ממשפחה מיוחסת יותר מר"ע ובס' ע"ו (דף
מ"ה) ד"ה א"ר עקיבא : אמר ראב"ע ברכות ס"א משנה ה', ובמסכתא ס' :

מדרש הגדה

השאלות

מה טראן צעניס, כלנו יודעים את התורה, ר"ל
הטורה כלל וזהו יותר מחכם, כי גם היודע רק
אזנה ומקצועות בטורה נקרא חכם. ואמר אלל כל כנוי
כלנו, ר"ל שאפי' באופן זה שאין גם אחד בלתי חכם
ובנון וזמן יודע הטורה שיהיה נלמד הספור בשבילן,
מ"מ מצוה כלומר לזווי וזאכרה ומוז עלינו לספר

א) הלא לא ידע ראב"ע מחלה דרש בן זומא
מקרא דכל ימי חיך, אם כן מנין היה לו באמת
לומר שמוכרין יציאת מצרים בלילה. ג) מאי
רבנותא ולא זכיתי הא אמר הרי אני כבן שבעים ולא
שבעים משש. ד) במאי פליגי בן זומא ורבנמי, איד
מתיישב המקרא לכל חד כדאית ליה :

ביציאת מצרים. ופעם החוב הזה נמשך מהקודם, כי
כינוי כו' א"כ הרגשה הטובה מחוייבת להיות עד דור
ידעון ודוכיטו אחריו כוונן, ופליגי אהנו כלנו חכמים
אין לנו לעצמנו לזכר וזעלנו בהספור אבל הלא יצא
לא יסכה ולא ימוש גם מפי אלאינו ולאנאי אלאינו,
בטורמנו חובת מלוח עשה של סבור יצאת מצרים
כל איש לספר ביציאת מצרים הוא בשביל הדור הבא
על עמם המנוה בכלל אומר מצוה לספר כלומר חוב
וכשסיפר אף מעט יאל ידי חובתו מלך קיום המנוה,
לאמר בעבור זה עשה ה' לי בלאתי ממצרים, על כן
על זה לזווי ומוז כי לא נחמה חורה לזעורין אבל הרי זה
משהמאמר הקודם שני דברים. א) אפילו כלנו חכמים
מנוה וחובה עלינו לספר ביציאת מצרים. ב) כל המרבה
הרי זה משבח. ומביא ראיה לטעם. א) מעשה ברבי
אליעזר ורבי יהושע כו' שהיו כלם חכמים גדולים, וידעו
אם הטורה כלה, ולא היה אחד מהם שפעל ממנו דבר
וחאי דבר בדיעה ענין יצאת מצרים שיהיה לזכר
ללמוד ולשמע מחבירו, ועל כל זה היו מספרים
ביציאת מצרים. ג) שהרגו לספר כל אותו הלילה
והלחיכו בספוריהם עד שלא הרגישו כי האיר היום
עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן
קריאת שמע של שחרית :

מעשה ברבי אליעזר. המורס מהמאמר הקודם שני דברים. א) אפילו כלנו חכמים כו' מנוה וחובה עלינו לספר ביציאת מצרים. ב) כל המרבה הרי זה משבח. ומביא ראיה לטעם. א) מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע כו' שהיו כלם חכמים גדולים, וידעו אם הטורה כלה, ולא היה אחד מהם שפעל ממנו דבר וחאי דבר בדיעה ענין יצאת מצרים שיהיה לזכר ללמוד ולשמע מחבירו, ועל כל זה היו מספרים ביציאת מצרים. ג) שהרגו לספר כל אותו הלילה והלחיכו בספוריהם עד שלא הרגישו כי האיר היום עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית :

אמר רבי אלעזר בן עזריה. כיון שזכר את ראב"ע צין החכמים המסובים בבני ברק שסברו ביציאת מצרים, סמך בעל ההגדה להם מה שמאמר ראב"ע בענין יצאת מצרים ומה שדרש בן זומא בזה ביום שנחמנו ראב"ע לנשיא. אמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים חמש כי היה בר חמני כרו שני רק שקפלה עליו זקנה כשנחמנו לנשיא כדי שלא יחלקו על נשיאותו, ואמר הרי נתקבלתי כבן שבעים ובעל זמא לא זכיתי שיקבעו ההלכה כמותי. ודעת ספר היוחסין כשפטיה שהיה זקן כבן שבעים שנה כשלאמר זה

**שָׁנָה וְלֹא זְכוּתִי שְׁתַּאֲמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת עַד
 שֶׁדִּרְשָׁה בֶּן זִמְבָּא שְׁנַאֲמַר (דברים ט"ו ג) לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם
 צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל
 יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֻקִּים אֲמַרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הַעוֹלָם
 הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהֵבִיא לִימוֹת הַמְּשִׁיחַ :**

ברוך

מסורת ההגדה שדרשה בן זומא סס, ובמילתא פ' בל פרשה טו, ובמלאי ראה פסקא ק"ל :

מדרש הגדה

זה וכן הוא בירושלמי ולא דרש בן זומא דרשו ולא ביום שנחמנה למיח, ולדעה זו היו רבוחא שפיר הרי
 אני זקן כבן שבעים] זהו ולא זכותי פי' וככל זאת לא נחמתי את חברי החולקים עלי שתאמר יציאת
 מצרים בלילות לומר פרשת לילות בק"ש של ערבים, דאמר קן מסבא כדרי' יוחנן בברכות (דף ד')
 דגלוה מאורחא נמי היו ורלב"ע לשעמו בברכות (דף ט) דחפזון הוא חפזון דמאריס היינו בלילה. וחבריו
 הלכו עליו משום דיעקב הגלוה היו ביום, ע"כ לא נקבעה ההלכה כמותו, עד שיררשה בן זומא מקרא
 שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך אילו דאמר רק ימי
 חייך היינו אומר הימים דמפרש נמי ימים משם וא"כ אימנעו לילות, והסתא כשנאמר כל ימי חייך כמ
 מלא כל לרבות מה שנחמטע הלילות. ורוב"א ימי חייך העוד"ו כלומר שפירשו ימי חייך עם חייך כמ
 ימי עולם, וימות עולם, שאין באורם ימים למעט לילות רק הכוונה המסך כל ימי עולם, כן ימי חייך באורו
 כל עם חייך וגם לילות בכלל, והבטלה הכתוב אילו בחיבת ימי רק בחיבת חייך, חיים שגך ולא חיים אחרים
 היינו למעט ימות המשיח. ועכשיו שנאמר כל ימי חייך כל לרבות מה שנחמטע להביא לימות המשיח (*).
 ונקבעה ההלכה דמזכירין יציאת מצרים בלילות משום דעכשו נעשו רבים משא"כ המלה היה ראב"ע יחיד
 לגבי רבים, ועוד דפסטיה דקרא דכל ימי חייך משמע כבן זומא, גם לשון למען הזכור וגו' כל ימי חייך
 משמע שמדבר אל הפרט לכל אחד ואחד, ואילו להכתיבם ידבר הכתוב אל הכלל כלו :

ברוך

(* מאמר ב'. בגמרא ספ"ק דברכות (דף ר"ב): תניא אמר להם בן זומא להכתיבם וכו' מזכירין יציאת מצרים
 לימות המשיח והלא כבר נאמר הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אלא העלה את בני ישראל
 מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ מצרים ומבבל הארצות אשר
 הדחתים שם, אמרו לו לא שחעק יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד עיקר ויציאת מצרים מפל
 לו, כיצא בו אהר אומר לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא שיעקב יעקב ממקומו אלא
 ישראל יעקב שפל לו. ולהגן (דף י"ג) הגי' בר קפרא כל הקורא לאברהם אברהם עובר בקשרה שנאמר
 ויהי שמך אברהם ר' אליעזר אומר עובר בלאו שנאמר ולא יקרא עוד שמך אברהם בו, אלא מעתה הקורא ליעקב
 יעקב הכי נמי, שאני החם הדרד אהרריה קרא דכתיב ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב
 יעקב. והתאמר אומר דבטי. א) לשון בכייתא לא שחעק יציאת מצרים ממקומו, מה היה מלוא עקרב
 דלשון וס' וס' על העבר כאלו לבן זומא יש עקרב ליציאת מצרים ומתחלה בנות העבר והלא לא פליגי בן זומא
 דחכמים רק על הסודי וא"כ היה להכתיב לומר לא שחעק, לא שלא חומר, לא שלא חוכר כלל אלא שעבור גלות
 עיקר ויציאת מצרים טעל. ב) כן היה לרא' מלואה זו עממה אל יעקב לא שיעקב יעקב ממקומו, כאלו היה חמיאל שיעקב
 שם יעקב מתחלתו ורשיתו, והלא השקלא ועירא היה רק מן הוא והלאה, וא"כ הל"ל לא שאכור לקרוא יעקב כלל רק
 ישראל עיקר ויעקב טעל. ג) מאי ראה היה זו כיואל בו ראה אומר לא יקרא שמך עוד יעקב לא שיעקב יעקב ממקומו
 אלא ישראל עיקר ויעקב טעל, והכי נמי בזכות יציאת מצרים, הא אמר בר קפרא הקורא לאברהם אברהם עובר בשם וכו'
 אליעזר אמר עובר בלאו שנאמר ולא יקרא עוד שמך אברהם, וא"כ מנין לכו להכתיבם דבן זומא דמזכירין יציאת מצרים
 לימות המשיח וקרא דלא יאמר עוד חי ה' פירשו לא שחעק ממקומו אלא טעל דמני לה להך דיעקב, דילמא פירושא
 דקרא הוא כבן זומא דלא חומר יציאת מצרים ליונות המשיח כלל ודמי לה להך דהקורא לאברהם אברהם דכתיב לא יקרא
 עוד שמך אברהם היינו שלא יקרא כלל. ד) ויותר קשה דפסטיה דטוויגא משמע דיותר קשה לפרש לא יקרא למרי כמו
 בזהבס, דהא ראה דיעקב גופא קרא בגמ' א"כ הקורא ליעקב יעקב הכי נמי ומוכך דשאיני הכא דמיר אהרדים
 קרא, ומשמע דאי לא דהסודי קרא קושטא דא"כ שיעקב הקורא ליעקב יעקב היה עובר וסוה מפרשין לא יקרא עוד דגכי
 יעקב לגמרי עקרב ממקומו, א"כ יציאת מצרים דליכא טעמא דהסודי קרא ע"כ לא יאמרו עוד חי ה' וגו' פירשו
 עקרב ממקומו דא"כ לאברהם. ה) אנוני הקורא לאברהם אברהם עובר בלאו ולא יליף לה במדת מה מלינו מיעקב דלא
 יקרא לאו חוקא, מה מלינו יעקב דכתיב היה לא יקרא עוד שמך יעקב ופסי' אהרדים קרא וקרי ליה יעקב, א"כ
 באברהם

**בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שִׁנְתָן תּוֹרַת לְעַמּוֹ
 יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא. בְּנִגְד אֶרְבַּעַה בְּנִים דְּבִרְהָ
 תּוֹרַת. אֶחָד חֲבִים. וְאֶחָד רְשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שְׂאִינֵו
 יוֹדֵעַ לִשְׂאֹל:**

חכם

מסורת ההגדה כנגד ארבעה בנים דברה תורה במכילתא סוף פרשת בא, ועיין פנחס דבי אליהו ח"א פרק י"ח, וירושלמי ס"ט ערכו פסחים :

מדרש הגדה

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם. עד כה הודיע לנו בעל ההגדה חובת הספור לזיל זה מלד הסבא גרודא, ועמה צא להורות חובה ספור י'תח מלרים לזיל פסח מן התורה, והוא מקרא שחומר אלל האיני יודע לשאל זהגדה לבך ביום ההוא למחר וגו', שהוא מלות עשה, וממה שחמרה בחורה להשיב להחכם הרשע והחס אין הוכחה לחובה הספור כי אלל החכם והחס כמיו כי ישאלך בך וגו' ואלל הרשע והיה כי יאמרו אליכם גיבס וכו' וע"י אמרה מורה לענות משכיל כך וכך. אלל מניין לנו כי אם גס לא ישאלו מהויני לספר מעמנו, זה מבוחר אלל השאיני יודע לשאל בסקוק והגדה לבך וגו'. וכיון שזריך להביא את הכתוב והגדה לבך וגו' סמך בעל ההגדה לה גס כל יתר האמירות שחמרה הכתובים בסגנון זה שיאמרו האבות להבנים באופנים שונים, ולהורות ימן בלבונו כי התהלפות הדברים ממקום למקום הוא לפי שניו והבדל הבנים, כי גגד ארבעה בנים שונים דברה תורה, והלקח תורה הבנים להרבעה סוגים כי המה כוללים כל סוגי האנשים, חכם, רשע, תם, ושאיני יודע לשאל, ולהאמרה אלל הבן הרביעי יבוא אל המערה הוא הכתוב והגדה לבך אשר צו להמרה חובה הספור לזיל פסח. וכיון שזריך להזכיר את התורה הקדים לנו בעל ההגדה שבה ותודה להקב"ה על שנתן תורה לעמו ישראל. ברוך קך והמקום הוא כנוי להקב"ה שהוא מקומו של עולם ולא העולם מקומו. ברוך הוא, סדר לנו בעל ההגדה ע"ד מקהלה, ראש המסובין יאמר ברוך המקום והמקלה משיבה ברוך הוא, ראש המסובין אומר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל והקלה עונין ברוך הוא, וכן להלן ראש המסובים אומר ברוך שומר הבעתה לישראל והמקלה משיבה ברוך הוא, על כל קריאה וקריאה של ברוך עונין יתר המסובים ברוך הוא. ואחרי הקדמת הכרזה מתחיל ע"ס הענין כנגד ארבעה בנים דברה תורה, ארבע פעמים נמלא בחורה שיאמרו אבות לבנים בענין י'תח מלרים, וכל אמירה משונה מהבנתה בלשון אחרת, הוא משום שדברה תורה כנגד ארבעה בנים מסוגים שונים לא רזי זה כרזי זה אחר חכם ואחר רשע ואחר תם ואחר שאיני יודע לשאל, ושני המלמרים ממוקם למקום הוא לפי שניו סוג כנוי, וכל ענין וענין מהארבעה בנים לפי האופן שכתב בחורה מוכיח באיזה בן מהבנים מודבר הכתוב, ובא מסדר ההגדה להורות בארבע על כל ענין וענין באיזה בן מודבר הכתוב. ומדרס כסדר הזה, חכם בראש בגלל מעלתו, ואחריו רשע שהוא הפך החכם וגם הוא תחלה בחורה לפני החכם ושאיני יודע לשאל, ואחריו תם שמעלתו גדולה מהשאיני יודע לשאל, גס מפני שהחומר והגדה לבך ראוי שיבוא לאחרונה כי הוא סוף דבר ומערת הענין ספור י'תח מלרים הוא חובה מלות עשה מן התורה :

חכם

אברהם נמי לא יקרא עוד שמך אברהם לאו דוקא, כמות מה מנינו בכל מקום (ובזה יש טעם לשבח למוני הנאות שלא מנו כך דיקורא להבנים אברהם עובר בשם או בלאו בנינו הנאות ועמדו בזה המתבנים [עיין רש"י ועיין בס' אבר אברהם לנור אבא הגאון ז"ל ומידושו לביכרות] ולפי ה"ל יתח משום דגלי קרא זיעקב דלא קפדה תורה ולא יקרא דכתוב לאו דוקא וא"כ באברהם נמי הכי דיליף לה מיעקב בזה מנינו). (ו) הו גופס טעמא בני למה הבדילה תורה באמת בין אברהם ליעקב דבאברהם הקפדה לעקור שם אברהם לגמרי וזיעקב האדריה קרא ושם יעקב נשאר ע"פ טעל, מלי שנה זה מזה :

וכל הקטעים האלה יתשטעו ע"ס הגיון ישר. כי יש שמות ענמיים כמו ען ברזל אם מים שאין לעקריאחם כך ען ענה כסמטה ממניו הלאו, ויש שמות הסוררים הבאים מחמת מקרא ומאורע, כמו היט, רשע, עני, עשיר, שנקראים כן מטעם ששוקים במלכות אלנו או שקרו אותם המארים הסם. וההבדל ביניהם כי שם העלם בלתי אפשר שישתנה לעולם, ואם יתחלף און זה שני ען הוא והלאה רק שהוא שניו מעיקרא שבתחלה היה טעמו ונעקר השם הראשון ממקומו מתחלה כי אין נודע הדבר שאין זה השם שנקרא לו, למשל אם היה שנקרא מתחלה ען נקרא ברזל, ע"כ שהוא שני גמור מעיקרא כי בטעות נקרא ען יען באמת הוא ברזל, ואי אפשר שישתמשו שני השמות צרכובים שיקרא ברזל וען יחד ולא יתכן ששני השמות יהיו מאוונתים עד כלן הויה ען ועכיוו נעשם ברזל, ואם נאסרה ע"כ הוא שני מעיקרא שבעשות השמו שמו ען והנה הוא ברזל, וכדומה. אלל שמות הסוררים אשר שימשנו אפי' כשהשמות הקודמים

חֲכָם מָה הוּא אוֹמֵר. (דברים ו' כ') מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֲתֶכֶם. וְאַף אִתָּה

אמר

מסורת ההגדה חכם מה הוא אומר, רשע מה הוא אומר, חסד כי נמללתי עם, וכמה דברים עם, וכליזלמו עם בלוי עם:

השאלות

מדרש הגדה

חכם מה הוא אומר. אחר שאמר שקבעה מורה כנגד הרבצה ביום אחד חכם ואחד רשע וכו' בא בעל ההגדה לפרש ושאל חכם מה הוא אומר? כלומר איזה מחמיר מתרבעת המאמרים הכתובים בחזרה אומר בן חכם? ועל זה בא במשיב אמו המאמר שפירשתי ופחתקן מה העדות וגו' יען יהבאר הכחוב לפי ענינו שהוא מודבר בן חכם ולדיק. ח' כי מוקדם עם בכחוב והיה כי ישאלך בך ולא אמר הכחוב והיה כי יאמר בך, כי אז היה אפשר לפרש כי יאמר בהחלט והנהה מאוממה בלבו למה לנו לעשות

ח' הלא תשובה ערובה בתורה על שאלה זו ואמרת לבך עבדים היינו וגו' ומה ראה בעל ההגדה על ככה לשנות ויבחר לו תשובה אחרת. ב' מאי לשון ואף אתה לא אמר ואתה אומר לו או ואמרת אליו, טאי דאף. ג' מאי הלבבות הפסח בכ"ף הרמיון. ד' הלבבות הוא לשון רבים הלבבות הרבה ופיים רק הלכה אחת אין מפטרין אחר הפסח, וא"כ הו"ל לכושר בהלכה. ה' למה בחר לחשיב להשואל חזוה מכל הלבבות הפסח רק ההלכה הזאת דוקא, ומה תשובה היא זו לשאלת מיה העדות וגו' :

המדות והחקים והמשפטים האלה, אבל כשאמר בלשון ישאלך פירשו שהוא שואל לדעת מה היה המנהג העדות החקים והמשפטים לדעת לעשות ארון ולהחזיקו על עמיתיו ושרשיו, ומכאן להשגיח למלחמה לו חסדו וידיעתו, הרי הענין מוכיח שמדבר הכחוב בן חכם וירא אלהים. ב' סגנון השאלה בפרטי המנהג, מה העדות המה המנהג שהם עושה על הנסים ונפלאות שעשה לנו ה', והחקים שאין להם עטם ומבוא בשכל אנושי, והמשפטים המה המנהג שאין אדם לחזירו המחוייבות מחד השכל והדעת *). וממלוד שאלה ביזאח בכל חלקיו האלה לפרטיו ומחלקותיהן מוזן כי השאלה האמת חמייחם ללדיק וישר. ג' שאמר אשר צודה ה' אלדינו וזכר שם שמים, גם אמר אלהינו ולא אלהים וכולל גם את עלמנו שהוא עובד ה', הלא מבואר שהכחוב מודבר בעובד אלהים ותפן במחוייו, ומה שאמר אשר לז' ה' אלהינו אהבם ולא אמר אשר לז' ה' אלהינו און הנהה אהבם ולא אהמו, כי הכחוב נאמר לאהמו הדור שראו מעשה ה' ונפלאותיו ביזאח מנרים וראו קבלת התורה בעיניהם וישאל להם הכן אשר יולד אחרי בן מה היה המנהג אשר לז' ה' אלהינו אהבם ר"ל שהצדור של הקב"ה היה עמכם, ולא אמר לכם שפירשו עיקר חזויו הוא רק להם, רק אמר אהבכם ר"ל שהצדור היה עמם מהיו בחיותו זמן ובחיותו מעמד, אבל חכלית חזויו מודה הוא שהוא לדורות, כי על בן שואל לדעת מה העדות וגו', יען כי מוזא גם את עלמנו מחוייב בהזוויים האלה, ולא בא בעל ההגדה

הקודמים לא היו במשנה, כגון שהיה חייט ואח"כ השם מלאכה חסידת מעלים ועשה רשען שנייה אתה ולא יחבטל השם הקודם לגמרי כיון שהיה מחמת מעשה שהיה בפועל ואיך אפשר שיביט ועקר וינחשם את מעשה שהיה כך היה בעליל לא כך ומה שהיה במציאות אין להשיב, רק ששאלנו מחמת השמות המקרים, וא"כ שנייה אתה רק ששם שנתפצל עפל והשם שנתחדש עיקר. והסתכל הוה הוא בין אברהם ליעקב, ולא ענינו בחזרה עטם וסיבה להם קראו לז' אברהם, ומה שאמר גמ' (ברכות טז) מתחלה אב לזרם ועכשיו לכל העולם כלו, הוא עטם לאותה שעה שראוי להחליף שמו מעטם זה, אבל ביום הולדו לא שייך אב לזרם רק בגדר ברכה לבד ולא מחד איון עטויה ומעשה, ע"כ אברהם הוא בגדר אב העולם ועל בן כשנשתנה ונקרא אברהם נשתנה מעיקרא והקורא לאצטום אברהם עובר בעשה או בלאו, כי לא יקרא דכתיב וצית הוא דוקא, אבל ביעקב שמוצא בחזרה עטם קריאת שמו יעקב מחמת מעשה בפועל וידו אומות בעקב עמו והוא שם החומר רק מחמת שער עם פמלך. ויכול לו נקרא ישראל ושהנה מחמת השמות הפעולה, ובזמן זה גם השם ישראל לא יעקר ומתקומו כיון שחיותו מעשה שמתחמה קרא יעקב הוה במציאות ואיך אפשר לזכות מה שער נעשה בפועל. והוא כותש לא שיעקר יעקב ממקומו הלא לא יתכן שיעקר השם יעקב ממקומו בעת שיתין לו השם הוה כי אין לעקור אותו המעשה שהיה ידו בעקב עמו שהוה במציאות וכו' חלוייה קריאת השם יעקב, אלא ישראל עיקר ויעקב מפל, וא"כ יזאח מנרים דומה ממש לך דיעקב לא שחעקר יציאת מצרים במקומה הלא בלתי אפשר שחעקר יזאח מנרים מתקומה מן המציאות, ואיך אפשר שלא יזכרו ולא יעלו על לב על ארון הנסים והספלות, אלא שעבוד עיקר ויציאת מצרים מפל. כי יוצא בו אתה אומר לא יקרא עוד שמך יעקב וגו' שדומה ממש לך דיעקב שמתחמה שהיה במציאות בלתי אפשר שיעקר לגמרי, רק זה עיקר וזה טפל :

ב) באומר ג'. מדרש רבש ר"ש בלשית ר"ס ח' ר' אושעיא רבה פתח ואתיה אצלו אמון אמון פדגוג אמון מבוטה אמון מוצעל, ו"א אמון רבתי, והמפרשים נתנו לכ למזוה חידוה מה המה הענינים שנתורה שהם בבחינת פדגוג מבוטה מוצעל, וכלם פתרו בדרך אחד שהם פשע, רמו ודורו, וכדומה הקבלה, אבל יתבאר בדרך יוצר שבע שהוה שלשה חלקיו הנהנה הנזכרים במקרא זה, עדות, חוקים, ומשפטים. פדגוג הוא חלק המשפטים בין חזק

אָמַר לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. אֵין מִפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אִפִּיקוּמָן :

יֵשַׁע מַה הוּא אוֹמֵר . (שמות י"ב כ"ו) מָה הָעֲבֹדָה הוּאת
לָכֶם . לָכֶם וְלֹא לוֹ . וּלְפִי שְׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן
הַכָּלל בְּפֶרֶק בְּעֶקֶר . וְאִף אֶתָּה תִּקְהֶה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ
בְּעֹבוֹר זֶה עֲשֵׂה יְיָ לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם . לִי וְלֹא לוֹ . אֱלֹוֹ
הָיָה שֵׁם לֹא הָיָה נִגְאָל :

תם

מדרש הגדה

ההגדה להודיענו רק כי אורח השאלה שבפרשת ואתחנן
מתייחסת לכן חכם, אבל לא חש להעתיק גם התשובה
שנאמרה עם בחורה בלדה, כי די לנו בידיעה זו ששם
מיירי בחכם, וזה פשוט טיבב התשובה הכתובה עם
בחורה, רק בל להדגש ולהוסיף עוד ואף אתה אמר
לו, כלומר נוסף על התשובה הכתובה עם בפרשה
גם אתה תאמר לו בהלכות הפסח, כשם שנאמר
לו כל הלכות הפסח מההל ועד כלה כן לא תמוע

השאלות

(מה נשתנה לשון השאלה הזאת מה העבודה
הזאת לכם שהשואל כן הוא רשע מן שאלת מה
ועדות וגו' אשר צוה ה' אליהו אחכב שמיחוסו
חכם. (ג) למה עוב את החשובה שנאמרה בתורה
ל השאלה הזאת ואמרתם זבח פסח, ולקח לו
ושובה אחרת בעבור זה עשה ה' לי וגו' הנאמר
צל השאינו יורע לשאלו. (ג) ואף אחר הקהה כו'
כאי ואף. (ד) מהו לשון הקהה את שניו :

מלהגיד לו גם הדינים שאחר כלות האכילה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן :

יֵשַׁע מַה הוּא אוֹמֵר . חיזה תאמר מהמאמרים הכתובים בחורה אומר בן רשע? ומשיב אותו המאמר
שבפרשה בל מה העבודה הזאת לכם, אותו הענין ע"כ שבפרשה חורה בן רשע. (א) מהדקדים עם
כתוב לפני השאלה הזאת, והיה כי יאמרו אליכם בניכם, כלומר אמירה מוחלטת והנחה ברורה מה לכם לעשות
עבודה הזאת, ולא אמר הכתוב בלשון שאלה שמחכה לתשובה כמו שנאמר והיה כי ישאלך בןך ממך לאמר
ה עבודה וגו' וכן והיה כי ישאלך בןך ממך לאמר מה זאת, ומדלמך הכתוב בלשון החלטת כי יאמרו מוכח
י אורח הענין מדבר בן רשע. (ב) מדלל חכם כי הקב"ה אור לעשות כן. (ג) מדלל זכר עם ה' ואמר לשון
עבודה מוכן שאין כוונתו עבודה ה' כמו ועבדתם את העבודה הזאת, רק שמכנה אורח עבודה כלומר
עמסה ועול כבד. (ד) אומרם לכם דמשתע לכם ולא לו שהוא בעלמו בלחמ חינו עושה כן. (ה) מדלמך
ס בכחוב ואמרתם זבח פסח, כלומר ואמרתם לעמכם שלל יבכוו דבריו בלבבכם ולא כחיוב ואמרתם
ליו כי מה בלע בהתשובה אליו כיון שבכר הקליט כי עבודה יסירה היא, וכל אלה מוכח דהענין מיירי
בן רשע, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל באמרם לכם דמשתע ולא לו בפר בעיקר הרי זו כפירה
עיקר, ואף אתה דקרה את שניו כלומר מלבד מה שנאמר עם בחורה ואמרתם זבח פסח שלל חש בעל
הגדה להעתיק את דפשו הוה להשיב מה שכתוב מעורש בחורה, מלבד זה אף אתה הקהה את שניו. (ו) ומה
אלה מליאת הקהה את שניו, כי כשם שקיימת השנים בזה ממה שחלם אוכל בעלמו, כך משיב לו תשובה
שה משני דברי עלמו, הוה אמר לשון לכם ומוציא את עלמו מן הכלל אף אתה אמר לו בעבור זה עשה
ו לי בציאתי במצרים לי ולא לו, ממש היסך לכם ולא לו כן לי ולא לו אלו הוה שם לא הוה
גאל. וכשם שנאמר עם בחורה ואמרתם זבח פסח כלומר ואמרתם לעמכם ולא נאמר ואמרתם
ליו לנכות כי אין חוטלת להשיב לו, כן חפס בעל הגדה לשונו. לי ולא לו בלשון נסתר, ולא לי ולא לך
לדבר כלפי הרשע :

תם

יש לרשעו שהוא ממש בדרך פדגוג העלמד את האדם ללכת בדרך ישרה בחבל ארצה לכל ידע ולכל יסחית לרעהו, ועמם
לוי לכל ע"פ. חיוב השכל מוכסם הוה חלק העדות אשר אינו ע"פ חובת הדעת אבל גוי"ז יש להם טעם שהם עדות על
נקים והעלמות טעמם לנו ה', כמו ממות סוכה שאין לה מוב מחד השכל אבל יש לה טעם כי בסוכות ה"בני את בני
צאל וגו' והוה בבחינת מוכסם. ומוללע הוה חלק החוקים שמוללע לימרי ועממם נעלם משיני כל קו. וי"א אמון רכמי
י כמה שנאמרה חורה והיה אלו אמון נרנוו בזה שהיה רכמי ארוכס מלחן ערה וכתסני מני ים :

תָּם מָה הוּא אֹמֵר . (שמות י"ב כ"ו) מָה זֹאת . וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
 בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים :
 וְשִׂאִינוּ יוֹדַע לְשֹׂאֵל אֶת פֶּתַח לּוֹ . שְׂנַאֲמַר (שמות י"ג ח)
 וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְדוֹ זֶה עָשָׂה
 יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם :
 יָכוֹל מְרַאשׁ חֲדָשׁ תִּלְמֹד לֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא . אִי בַיּוֹם

ההוא

מסורת ההגדה יכול מראש הודש מקבלת פ' נא פרשה זו :

השאלות

6) מה נשחכה שאלת מה זאת שהביא אותה התשובה שנאמרה עליה בתורה מש"כ בחכם ורשע :
 3) מדוע לא אמר גם כאן לשון ואף אתה כמו אצל החכם ורשע :
 6) למה שיבה כאן לשונו ולא פתח המאמר בלשון שאלה כמו הבכב מה הוא אומר, רשע מה הוא אומר, תם מה הוא אומר, וכן היה לו לומר, לשאינו יודע לשאול מה הוא אומר. 3) מאי לשון פתח לו ה"ל למימר אומר לו :
 6) מאיזה סגריא הייתי אומר שחובת והגדת לבנך היא מראש חדש. 3) לפי ההוכחה דבעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך איך יתפרש ביום ההוא דמשמע ביום. 3) לפי המסקנא דבעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור. א"כ ביום ההוא מיותר :

מורש הגדה

תָּם מָה הוּא אֹמֵר . איזה מאמר מהאירעוה ממאמרים שנאמרו בתורה לומר : הכס ? ומשני אומר המאמר כזה זאת שמוכח הענין מתוכו שמדבר בתם. 3) מדהקדוים לו והיה כי ישאלך דמשמע שמבקש תשובה להשלים לו הסרון ידיעתו ע"כ שאינו רשע הנוטע בתורה ה' בשאלך נפש. 3) מאשר שאל בתם מה זאת ואינו יודע להעמיק חקר לנחת שאלתו לנחמים ולפרטים כמו התכם ששאל בפרטות מה העדות והתקוים וגו', מכל זה מוכח דאיירי בני שאינו לא חכם ולא רשע והיינו תם. ומדלגל הוסף בעל ההגדה להשיב להם יותר מהמפורש בתורה, ע"כ לא כתב לשון ואף אמה כי לא עייר לשון ואף. ומה שהביא כאן התשובה שבתורה מה שחשב לומר אלל החכם ורשע אין זה מאשר צא בעל ההגדה להודיענו התשובה

שבתורה, רק כי התשובה ואמרת אליו בחזק יד וגו' הוא סיוע הכתוב על והיה כי ישאלך וגו' ובשמיבה השאלה מה זאת בומר כל אחרו המקרא דכל פסוקא דלא פסקיה משה חנן לא פסקין. ולכן בשמיבה להלן את הכתוב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו מסיים וכל הבת תחיון אף כי אין לנו לספר מה שהמיה את הבנות לדבר בלילה הזה בעובתו של פרעה רק דמסיים סיומא דקרא :

וְשִׂאִינוּ יוֹדַע לְשֹׂאֵל . כיון שכבר נכתבו שלשה מקומות שבתורה המדברים בבנים בלילה הזה דברה תורה אחד בחכם ואחד ברשע ואחד בתם, מעשה לא נותר עוד בתורה רק המקום הרביעי והגדה לבנך וגו' וא"כ ממילא הוא לשאינו יודע לשאול כי אין עוד זולתו בתורה המדבר בנן. את פתח לו כלומר אף שאינו יודע לשאול מענינו לא תאמר לו מעלמך רק את פתח לו עשה לו פתח ליכנס. עמו דבדברים והעשה עזיזי שישאל דברי מה למען הכנסו עמו בדברים להודיע לו את"ל ענין יואת מורים, ומוכיח בן מלשון הכתוב שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר מיותר אלא שבאורו והגדה לבנך ביום ההוא והגדה היות הגדה לאמר שחלטך להשיב לו בעבור זה וגו' שהגדה והגדה הקודם יסבב כניסת דברים לאמר לו אחרי כן בעבור זה עשה ה' לי בלאתי ממצרים, הרי שזריך לפחות לו פתח שישאל דבר מה שיעלך להשיב לו בעבור זה וגו'. ולכן נהגו בשלום הקצרה ועיקרת השלחן כדי שישאלו החינוקות למה מסלקין הקצרה קודם האכילה וזהו הפתח לנכנס הדברים לספר לו מענין יואת מורים. ועמה זה צאנו עד הראש אל נקודת המערה לדעת חובת ספור יואת מורים מן התורה היינו מן הכתוב הזה והגדה לבנך וגו' הנאמר לשאינו יודע לשאול שהוא חוב ומלאת עשה והגדה לבנך אף כשאינו שאלו, מה שאין להוכיח כן ממה שדברה תורה יותר הכתובים אלל שאר הבנים התכם הרשע והתם כי גם נאמרו בדרך השונה אחרי שיקדמו הבנים לשאול. ומעט זה שמקור חובת הספור יואת מורים הוא מן הכתוב והגדה לבנך ע"כ נקרא הספור בשם הגדה :

יָכוֹל מְרַאשׁ חֲדָשׁ . עד הנה ידענו רק חובת הספור בכלל ועמה צא להוכיח זמנו. יָכוֹל מְרַאשׁ חֲדָשׁ אִי לָא הוּא כְּבוֹד בַּיּוֹם הַהוּא אֲלָא הַבְּרִית לְבָנֵךְ לְאֹמַר בְּעֶבְדוֹ זֶה וְגו' הייתי אומר כי התייב על והגדה לבנך מתחיל מראש חדש, משום דכתיב מקודם בפרשה ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה שבעת ימים

ההוא יכול מבעוד יום. תלמוד לומר בַּעֲבוּר זֶה.
 בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֱלֹא בְּשַׁעֲהַ שְׁשִׁישׁ מִצֵּה וּמְרוֹר
 מִנְּחִים לְפָנֶיהָ :

מִתְחַלֶּה עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁיו קָרְבָנוּ
 הַמְּקוֹם לְעֲבוּדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע כ"ד ז' ד') וַיֹּאמֶר
 יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲבֹר הַנְּהַר
 יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי אַבְרָהָם וְאָבִי נְחוֹר

ויעבדו

מסורת ההגדה מתחלה עובדי ע"ז פסחים (דף קט"ו). ונידושלמי סס :

מדרש הגדה

ימים תאכל מצות וגו' והגדה לבקר וגו' הרי לפי המשך הכתובים הייתי אומר כי והגדה לבקר נמשך אל הקודם אל ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, מש"ה תלמוד לומר ביום ההוא כי החיוב דוהגדה לבקר הוא ביום האזל בפסח. אי ביום ההוא ולא הוה כתיב בעבור זה יכול מבעוד יום הייתי סבור דמוצת והגדה לבקר הוא בעוד יום בערב פסח שאז מתחיל שחיטת הפסח, מש"ה תלמוד לומר בעבור זה שהאז יאמר לבקר בעבור זה וגו' וזה הלשון אינו נופל אלא על מה שמונת לפניו בעבור זה לא אמרתי זה אמתה תורה לאמר בעבור זה אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך דלוי שייך לומר בעבור זה להורות על המצה ומרור וזהו בלילה. ואין הכחוז סותר את עצמו במה שאמר ביום ההוא דמשמע ביום, דגם הלילה נקרא יום במקרא כמו ויהי ערב ויהי יום אחד שכולל במלת יום גם את הלילה. ומ"מ אי לאו בעבור זה הייתי מפרשו יום משם. ואין להקשות דל"כ לכחוז בעבור זה ולמה ליה למכתב ביום ההוא כלל, דל"ל דלוי לאו ביום ההוא הייתי אומר ג"כ מבעוד יום ובעבור זה קאי על עבודה הפסח שרואה לנגד עיניו, כי בעבור זה אינו מליין דוקא פסח מלה ומרור ביחד, ואם גם דבר אחד מהם לנגדו שייך לומר בעבור זה, והשקל דכתיבי כרווייהו צל להורות דחיוב דוהגדה היא בלילה דלוי מבעוד יום לכחוז חד מיניהו. היולל לנו כי זמן מוצת מצות עשה דספור יציאת מצרים הוא בלילה של פסח :

מתחלה. מכאן מתחיל עגס הספור. וראה צעל ההגדה להחל הספור מאז מראשית צטרס נלגה אמונה ישאל ע"י אצרהם שהכיר את בוראו ולספור כל עיני גלות מצרים וגאולתה עד מתן תורה וציון בית הכמירה, לבוא עד קצה הספור המתנגד לראשיתו מן הקצה אל הקצה, שמתחלה היינו עובדי ע"ז ואחרי כן היינו עובדי אלהי השמים מהפך הפך, כי רק אז יעולל הספור פעולתו לעשות רושם צלב להכיר את אשר היינו ה' עמנו אם טוה לנגד עינינו שני הקלוות המתנגדים אשר היינו בראשונה ואשר היינו לאחרונה, ולבך מוקדים בדברים אחרים תמולית כל הספור ההתחלה והסוף למר כדלות ליה ולומר כדלות ליה. שמואל סבר דעיקר ספור הלילה הזה הלל הוא יציאת מצרים ומאי גנות דהני במקסיחין עבדים היינו ואם כן שני קלות הספור הם העבדות והגאולה ומוקדם לנו בראש הספור חבור שני הקלוות המתחפכים האלה עבדים היינו לפרעה במצרים ונתהפך ויולתנו ה' אלהינו משם ציד חוקה וצדוע נטויה שזוא תמולית כל הספור. ורב סבר מאי מתחיל בגנות דשנינו מה שהיינו עובדי ע"ז וח"ל שני קלות הספור הם עבדות האלילים ועבדות ה', ומוקדם לנו ג"כ תמולית הספור בדברים קארים בתמונה מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועבשו קרבנו המקום לעבודתו הרי לך שני קלות הספור וחומר. ואחרי כן יספר בפרטות. ולאשר מן הנמנע לספר עד עת האוכל כל הדברים כבשר הם כתובים ועבדים בחורה בארובה בספר בראשית וספר שמות מוזמן תרח עד מתן תורה כי יאריך הספור לכמה ימים, ע"כ השנילו חכמינו ז"ל לבחור איזה פסוקים מספר יהושע ואיזה פסוקים ממשנה תורה היא פרשת צבורים ששני המקומות הם מרומים כל הענינים בקארה, המקראות שבספר יהושע כוללים בקארה ספור משך כמה דורות מאז התהללו אבותינו באלילים, יציאת מצרים אבינו ע"ה מאור כשדים ולכמו בארך כנען, לידת האבות ותולדותיהם עד ירידה יעקב וציון מצרים, וכן בפרשת הבאת צבורים שבמשנה תורה כוללים בה בקארה פרטי מעשה גלות מצרים וכן גאולתנו לא יספר דבר. שנאמר ויאמר יהושע וגו' בעבר הנחר ישובו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעברו אלהים איריכם ישפסם בעבר

וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים: וְאָקַח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבֵרְהָם
 מֵעֵבֶר הַנְּהַר וְאוֹלַךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְצִרְפָּה אֶת
 יָרְעוֹ וְאֶתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק: וְאֶתָּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת
 עֵשָׂו וְאֶתָּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שְׁעִיר לְרֵשֶׁת אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו
 יָרְדוּ מִצְרַיִם:

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הוּא. שְׁתַּקְדוּשׁ
 בְּרוּךְ הוּא חֹשֵׁב אֶת הַקָּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר
 לְאַבְרָהָם אֲבִינוֹ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שְׁנַאֲמַר (בראשית ט"ו י"ג)
 וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא
 לָהֶם וַיַּעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי
 אֲשֶׁר יַעֲבָדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ גָּדוֹל:

והיא

מדרש הגדה

בעבר הוהר גרמה להם שעבדו אלהים אחרים, ומזכיר בזה כי תרח היה גם אבי נחור להודיע כי רק
 מאברהם החלה הגדה: בורא עולם ולא שמח אביו הורה לבניו דרך ה' כי הלא היה גם אבי נחור ונחור
 כאשר באלו ובעבודת אלילים. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר הוא מה שאמר הקב"ה
 לאברהם לך דן מאריך וגו'. וחור ואמר את אביכם להודיע כי רק אברהם נחשב לנו לאב וממנו ואילך
 נקראו אבות: ולא מקודם לכן, והסופר גם אכל אברהם שמום את ולא אמר את אביכם אברהם לרמוז כי
 עם אברהם ילא גם תרח אביו עמו ללכת ארצה כנען. ואולך אותו בכל ארץ כנען הוא שנאמר קום
 הסהלך בלחץ וגו'. וארבה את זרעו בני שמעאל ובני קנז, ומלכד זה ואחר לו את יצחק כי
 יצחק לא נכלל בתוך זרעו ששם: כי במק הוא היה עוקר הרוע, למ"ש כי יצחק יקרא לך ידע. ואמת
 ליצחק את יעקב זאת עשו: ועוקר זרעו היה יעקב כי דין בו וזרעו נתקיימו כל מה שיעד והבטיח
 הקב"ה לזרעו של אברהם ויצחק. [א] ואתן לעשו את הר שעיר אתו ולא ארץ כנען שהבטיח הקב"ה לאברהם
 ויצחק. [ב] שתינת הר שעיר היחה לנחלה קיימת לרשת אותו ולא הרגיוהו ממקומו שיתקיימו בו ייעודים
 שנאמר הקב"ה כי גר יהיה זרעך, דן ויעקב ובניו ירדו מצרים. הרי הכתובים החלה כוללים בקרה
 שפור ספר בראשית סוף גמה דורות:

בְּרוּךְ. ראש מסדר ההגדה כי עדיין הסר מספורי ספר בראשית עיקר גדול הנוגע לספור גלות מצרים
 הוא גזירת ברית בין הבחורים כי גר יהיה זרעך וגו' והבטחתו וגם את הגוי אשר יעבדו
 דן אביו ואחרי כן ילאו וגו', אשר זה לא נזכר לא בספר יחזקע שם ולא בפסחם כבודים, לחת קודם שיתחיל
 לספור פרטי גלות מצרים סדר לנו בעל ההגדה כגון את ספור גזירת ברית בין הבחורים את הכתובים ההם
 עומם כאשר הם כתובים בחורה. וכיון שזיכיר בזה הבטחת ה' להוילתו מתוך גלותו מקדים לזה שמה
 וחדלה לה' על הבטחה האת, ואמר ראש המסובין ברוך שומר הבטחתו לישראל, והמסובין עונין
 ברוך הוא, ומסרם שמירת הבטחתו שהקב"ה חשב את הקץ של ארבע מאות שנה לעשות כמו
 שאמר, שהבטיח מהם כפי משמעות הלשון שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, היינו
 מלידת יצחק, שנאמר ויאמר לאברהם וגו' כי גר יהיה זרעך, ומשג את הקץ כפי הלשון שאמר
 זרעך, פי' זרעך ממש היינו יצחק, כי עמנו החל חשבון ארבע מאות שנה, ונכללו. [א] בני גר יהיה
 זרעך בארץ לא להם, הוא הגרות ממש יצחק. [ב] ועברום, היינו השעבוד. [ג] וענו אותם,
 היינו פ"ג שנה של העינו והמיריות. כל אלה יודו מתחברו לחשבון המיועד ארבע מאות שנה. וגם, מיבת
 וגם נמשך אל ידוע חדע, ר"ל גם זה חדע כי את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו
 ברכוש

יכסה המלוא ויגביה את הכוס ויאמר עד מצילנו מידם.

היא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד
עמד עלינו לבלותנו. אלא שבכל דור
דור עומדים עלינו לבלותנו. והקדוש ברוך
הוא מצילנו מידם:

צא

מדרש הגדה

ברכוש גדול *). והקב"ה שמר לנו את כל הבטחתינו אלה:

היא שעמדה, אולם ההבטחה שהבטיח א"ל הקב"ה לאברהם אבינו, היא שעמדה לאבותינו בכל
עמ לרה, ולנו, גם אהמו וקשעים בכל עמ לרה שלא חצוה רק מכת ההבטחה הקדומה היא שכוללת
וד סוף כל הדורות. שלא אחד בלבד כ' רק הקב"ה מצילנו מידם, ולא שחצוה ההללה מלד
יעבד או בכחנו ועושים ידנו. וזה הקדמה למה שיהחיל לספר אחרי כן אחרי אובד אבי, שכן בקם לעקור
את הכל, ומה שירדו אבותינו למצרים, כי הקב"ה הוא מילנו ומושיענו מכל לרה:

הצעה

שפורי הסתגלות העיניים מומן חרה על ירידה יעקב ובניו למצרים אשר מוכר לנו עד הנה הם רק
כמבוא ופיראודור אל עמם כפוך ויחית מצרים הנוגע ללילה הזה, ומן הוא והלחה יכנס אל עמם
הספור אשר הוא מלוח עשה מן החורה ואשר עליו נאמר כל המרבה לספר הרי זה משונה, ויודקק בכל
ולה ומלה ויודקק כל קון וקון לממן ובלול הספור כל המעשים כלם, ירידה יעקב ובניו למצרים, ביחאם
ומחי מעט, היוחס לבוי גדול ואשר היו מצויים שם, ומה שהרעו לם המצרים לעושים בעבודת פרך ובגזרות
יעוה ורבות, ועסקם לה' וישמע ה' את קולם, וכל המכות אשר הכה ה' את מצרים ויעש אותם
מופחים ומפלות גדולות. ולאשר הרובים הדברים לפרסם כפי שהם כהובים כסדרם בספר שמות, כי לא חספוס
זה העת, ע"כ בחרו רצונוי ז"ל. לזה יפסחם בעורים אשר בערשה ילקטנה יאחז נבלים כל פרטי העיניים
הם. [א] מהם עיניים הכהובים גם מפורסם. [ב] מה שמחבאר בדרך דרש ולמוד מלשון הכתוב
ויאגון הדברים ומוכרה ע"פ יסודות הלשון. [ג] ממכירת העיניים זה לזה. [ד] ממה שנסגה ענין אחד במלות
אמות. בלופן שחלף בתוך הפרשה הקצרה הזאת כל מה שכתוב בספר שמות במקומו בהרובה. ועוד יוסף
הצורש למלוח זה עוד עיניים אחרים: במקומות אחרים יומר: הכתוב בספר שמות במקומו, כמו
ירב גמה שפאמר רבבה למתן הקדה ווגו', או עיני חדש שלא נכתב בשום מקום זולת במקום הזה כמו
ויהי שם לבוי מלמד שהיו מצויים שם. ועל כל ענין וענין אפילו על מה שנאמר מפורסם מביא בעל ההגדה
לזה את הפסוק שנכתב בו לחוה הענין במקומו. וחין זה לעשות סיוע וחזק על עמם העיניים כי מאי אולמא
דהאי קרא מהאי קרא, רק שהוא מורה: באצבע בכל ענין וענין כי הוא קולל אותו הענין שנאמר שם ושם
בהרובה, להרחוהו כי כל העיניים הכהובים במקומו ובמקומות אחרים כלולים כאן והוא מועט מחזיק את
המרובה. ולכן בכל מקום הפרשה בעל ההגדה את הכהובים אומר בלשון הגמרא כמה שנאמר כלומר כמו שמצינו
כתוב כן, רק בשני מקומות שינה לשונו ואמר בלשון שנאמר בדרך הגמרא כמצינו לזה מקרא לראיה
והוכחה לדבריו, ישן שבשני המקומות ההם יבואו הכהובים להשלים הוכחה הענין שלא נחבאר בלחם, ע"כ
אמר בלשון שנאמר, כלומר שהרי נאמר כן בכתוב. וההלעה הזאת חיה לגוד עינינו בכל דרשות הפרשה
הזאת וזו ילך לבטח דרכנו לשום הענקאים למיטור לכל יתגברו ויגלו על הרי הקוסיות והתמיהות החמורות
אשר הניחו המחברים על דרכם, ויתבארנו עלי לכן:

צא

*) מאמר ד'. בנורה דנרמס (דף ט' סע"א) דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא
לשון בקשה. א"ל הקב"ה למשה בבקשה ספור לך ואמר לכה לישראל בבקשה מכם שאלו במצרים כלי כסף
וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועברום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברבוש גדול לא קיים בהם
ע"כ. המפרשים נתקפו וכי רק עמוס מלא יאיר אותו נזיק יש לו לקיים בעשתו הלא לא חיש אל ויטב שהוא דבר ולא
וקמו, וגם אם לא יתבע אברהם ראו שהקב"ה יקיים מה שהבטיח מנד עמו. ואין בזה גם ריח קושיא, כי זה עמו
באר המאמר כיון שהבטחתי הלא מתוייב אני לקיים, רק מתמה שהבטחה יהיה לאברהם ע"כ אמרו בנורה ע"כ סיור

בלו

יניה הכוס מידו ויחזור ויגלה את המלות.

**צֵא וְלַמַּד מַה בִּקְשׁ לְבֶן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ
 שֶׁפָּרְעָה לֹא גָזַר אֲלָא עַל הַזְּכָרִים וְלֶבֶן בִּקְשׁ לְעַקֹּר
 אֶת הַכֹּל. שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כ"ו ס') אֲרָמִי אָבִד אָבִי וַיִּרֶד
 מִצְרַיִם וַיִּגַּר שָׁם בְּמִתֵּי מַעֲמֵי וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְדוֹל
 עֲצוּם וָרֵב:**

וירד

מסורת ההגדה צא ולמד מקורו פסחים פ' ע"פ משנה ד', ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה:

מדרש הגדה

השאלות

צֵא וְלַמַּד. ההגמה המוחלטת כי הכחוש ארמי אובד אבי אפי על יעקב שהיה ארמי גר, ואובד הוא מהקל ונרדף עם גר ונודד כמו האובדים בארץ אשור. ג) מהו לשון צא ולמד מה היציאה אל הלמוד הזה. ג) לשון ולמד מורה שאינו מפורש וצריך ללמוד סתום מן המפורש והלא מביא מקרא מלא ארמי אובד אבי. ד) הלא הילילה הוזה הוא עת לספר רעת לב פרעה ולא להשם עליו וזכתיים ומה זה בא לספר בטובתו שלא גזר אלא על הזכרים, ולצורך הענין די שיאמר מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שבקש לעקור את הכל:

א) עמדו המבארים כי לפי פשוטו של מקרא ארמי אובד אבי קאי על יעקב שהיה ארמי גר, ואובד הוא מהקל ונרדף עם גר ונודד כמו האובדים בארץ אשור. ג) מהו לשון צא ולמד מה היציאה אל הלמוד הזה. ג) לשון ולמד מורה שאינו מפורש וצריך ללמוד סתום מן המפורש והלא מביא מקרא מלא ארמי אובד אבי. ד) הלא הילילה הוזה הוא עת לספר רעת לב פרעה ולא להשם עליו וזכתיים ומה זה בא לספר בטובתו שלא גזר אלא על הזכרים, ולצורך הענין די שיאמר מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו שבקש לעקור את הכל:

לבן שהיה אובד אבי, כמו הולך חוס, אובד לחמי. ובא הדורש להוכיח מפיערה על לבן שבקש לעקור את הכל, דהלא פרעה גזר על הזכרים ולא נאמר צו לשון איבוד ואילו בלבן כתיב אובד, מזה מוכח שבקש להרע יותר מפיערה והוא לעקור את הכל. וכיון שהענין מדבר בלבן ובא להוכיח עליו ממקום אחר מפיערה על כן אומר צא ולמד, כלומר אל מהמקום אשר אחרת צו מלבן אל מקום אחר אל פרעה ותלמוד משם לבאן, [וכה"ג בקידושין (דף ל"ז ע"א)] אל ולמד ממה שאמור בענין, כי צא ללמוד שם לכל המלות ונהגין בדרך מענין אחר מע"ל, וכיון שבא הלמוד מענין לענין כופל ע"ז לשון אל ולמד, כלומר אל לענין השני ותלמוד משם לבאן, וכן כה"ג (ס"ט) אל ולמד משוק של חמדין, ובכחובות (ס"ד) אל ולמד משוק של זומת ובמנחות (מ"ד ע"ט), מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שההוכחה היא כך שפרעון לא גזר אלא על הזכרים, מזה מוכח ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר כאן בלבן ארמי אובד אבי, ונאמר עליו לשון אובד מה שלא נאמר כן בפרעה, מוכח מזה שבקש להרע. ליעקב יותר מפיערה וכיון שמנינו בפרעה שגזר על הזכרים מוכח ממה שהוסף אלל לבן כניו אובד שהוא עקירה את הכל ויתר מנזירת פרעה. ולולא ההוכחה מפיערה הייתי אומר כי לבן לא בקש להרוג רק את הזכרים וגם על זה יאמר אובד, אלל אם גם פרעה גזר על הזכרים וליא כתיב גביה לשון אובד ובלבן כתיב אובד, מוכח משם לכל שלבן בקש לעקור את הכל. ולא יהי סגנון הלשון הזה זר בענין, כי הלשון הזה מנינו גם הלהן, מנין אחר אומר שבמלרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות, שההוכחה של מנין היא על ועל הים לקו חמשים מכות, כי על מה שבמלרים לקו עשר מכות חינו מביא שם הוכחה, גם הוא מפורש בתורה ואינו צריך לדרשה, ובאורו כך הוא, מנין אחרת אומר שמה שבמלרים לקו עשר מכות מזה מוכח ועל הים לקו חמשים מכות, וכסגנון הזה יאמר כאן, שפרעה לא גזר אלל על הזכרים, כלומר מזה שפרעה לא גזר אלל על הזכרים מזה מוכח שלבן בקש לעקור את הכל (*):

וירד

כאלו אברהם הוא המוצע קיום ההצטפה ונתנו אותה הטענה נמי אברהם, אלל הכוונה היא פשוטה כלומר לא יתכן ויעבדים וענו אותם ויהיו קיימים וההצטפה ואחריו כן ילאו ברכוש גדול לא יתקיים, והק"ם כביכול נחבש מחד עמנו. וזהו פשט הפסוק:

*) כאמור ד"י. כשהייתי מוסב בילדותי על שלחן מר אבא הגאון ז"ל בילד פכת הקשיחו לי הלא גם גזירת משה היא עקירה את הכל דכיון שיכלו הזכרים מומלת חסיה כליו לכל יכאל. והשיב לי דק"ל ביבמות (דף מ"ט) עכו"ם וענו הכל על בת ישראל הולך כשר, וא"כ גם תולדותיהם של הכנות שילידו מן העכו"ם יהיו ישראלים. ואע"ג דגמגום מיהו הוי

וַיִּרְדּוּ מִצְרַיִם אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר: וַיִּגַּר שָׁם מִלְּמַד שְׂלָא יִרְדַּ יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלָא לְגִוּר שָׁם. וַיִּשְׁנֶאמַר (בראשית מ"ד ז') וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעְהָ לְגִוּר בְּאַרְצָךְ בְּאֲנֹנוּ

ב

מסורת ההגדה וירד מצרימה ספרי פ' תנא בשני : ויגר שם ספרי ס :

השאלות

מדרש הגדה

6) לשון וירד משמע מרצונו הטוב, כמו וירד שמשון חמנתה, ויוסף שירד באונס למצרים כתיב גביה ויוסף הורד מצרימה, ואין מוכיח כאן מן וירד שהיה אנוס על פי הדבור. 3) למח חסר כאן תיבת מלמד כמו מלמד שלא ירד להשתקע, מלמד שהיו מצוינים שם, וחול"ל מלמד שהיה אנוס על פי הדבור. 4) מנין נלמד מן ויגר שם שלא ירד להשתקע אלא לגור שם הלא באורו הפשוט שהכתוב מדבר על עת שבתו שם שגר שם אבל מנין לנו שהכתוב מדבר על המחשבה הראשונה בעת ירידתו של יעקב :

וירד מצרימה. להבין את הפסוק הזה נלכה נא ונראה את המאמר במקורו, כי שני הוא בספרי במקומו בצרפת תבוא, ח"ל וירד מצרימה מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם כו'. הכי שלא זכר בספרי אנוס על פי הדבור כלל, והלמוד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע אלא לגור שם מלמד הספרי מן וירד מצרימה, היינו מן וירד ויגר יחד, ודריש הכי, וירד מצרימה ויגר שם נשעה שירד היה ויגר, שבעת רדתו היתה מוחשבתו על מנת כן רק לגור ולא להשתקע, והדרש הזה מוכרח מלשון הכתוב, דכתיב

צמריה צמתי מעט וזה ודאי דקאי על עת הירידה שירד שם צמתי מעט, ואי איתא דויגר שם הוא ספור ענין שבתו במצרים שהיה דר שמה, וכבר פסק לדבר מענין רדו, ח"ל למה נכתב צמתי מעט אחר ויגר שם, וה"ל למכתב וירד מצרימה צמתי מעט ויגר שם, וזה היה אפשר לפרש דכבר נגמר ענין ספור הירידה וזה ההלל לספר ענין חדש מזמן שבתו שם ויגר שם, אבל כשכתב צמתי מעט אחר ויגר שם הלא לא נפסק עוד ספור השי"ך הירידה עד אחר צמתי מעט וח"ל גם ויגר שם המוקדם בכתוב הוא ג"כ מענין הירידה ולאמרו וירד ויגר הוא המשך אחד שבעת וירד היה ויגר שבתו שבתו היה לגור ולא להשתקע. ואמרי הדברים והאמת האלה כי הוכחה הספרי שהכתוב מדבר שבתו שבתו של יעקב בעת ירידתו שהיה רק לגור לפי שעה לתועלתו הזמנית, ח"ל הוא ממש ההפך מן אנוס על פי הדבור ואי אפשר עוד להעמיס אנוס על פי הדבור כעונת הכתוב עלמו כאשר דקאו כל המבארים להוכיח מן הכתוב, כי הלא הספך הוא שמוכח מן הכתוב שירד רק לגור עד יעבר זמנו וח"ל היה לכתוב צמתי מעט ולשון לטובתו, ועל כן לא זכר בספרי אנוס ע"פ הדבור כלל, כי לא בא לדרוש את אמת הכתוב. רק בעל ההגדה הליות זה זמן הספור ע"כ כשזכר את הכתוב מן מצרימה מספר לנו אנוס אורחא גופא דעובדא היכי הוא, שהירידה היתה אנוס ע"פ הדבור, ע"פ הגזירה הקדומה של בריית בין הבתרים, לא כאשר חשב יעקב שירידתו מצרימה היא מקריה לנורך שעה, ולכך לא אמר בעל ההגדה שיהיה אנוס ע"פ הדבור, כי אין זה למוד ודרשה מהכתוב כי הספך הוא כי הכתוב מדבר בענין הסותר לזה שהלך ברצונו, רק מאמר אנוס ע"פ הדבור הוא דרך ספור, מאמר מוטבר להודיע כי צמתי היתה הירידה אנוס ע"פ הדבור, ואחר זה מעמיס בעל ההגדה דרשה הספרי ויגר שם מלמד שלא ירד אלא לגור היינו דויגר נמשך אל וירד שמתחלה כמאמר, ומפני שהפסיק בעל ההגדה ביניהם במאמר אנוס ע"פ הדבור, ע"כ היה להמאמרים מקום לטעון כי דרשה מלמד שלא ירד כו' היא מן ויגר שם לבד גם להוכיח אנוס ע"פ הדבור מן וירד מצרימה בגדר הוכחה. ואמריס בטלים כאשר נחבאר לנו מהספרי במקומו. וזה שיעור הדברים וירד מצרימה (אנוס על פי הדבור) ויגר שם, מדמנחך ויגר שם אל וירד מצרימה ולא כתיב וירד מצרימה צמתי מעט ויגר שם מלמד שויגר שם נמשך לירד מצרימה שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם. ואמרי חין הדרש מוכרח, דכתיב דויגר קאי על וירד שבעת רדו היתה דעמו לגור אבל מנין לנו דויגר הוא לשון גרות שמשב לגור שם כאורח נוסה ללון ולא להשתקע דילמא ויגר דקאמר צבורו לשון דירה והכוונה להפך שבעת רדו חשב לגור דירח קבע, שהרי מנינו לשון גרות על משך זמן רב, ימי שני מגורי שלשים ומאה שנה וגו' שני חיי אבותי צימי מגורי יום (בראשית מ"ט), לזה מסיים שנאמר ע"ד הוכחה שהכתוב שיביא ימים את הדור, שהרי אמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו, ומפורש שם הטעם כי אין מרעה לציא

וגו'

היו כמ"ש ר"י בקידושין (דף ע"ב) אבל מוזר לא הוי. וראה זה מלאחי במדרש פ' אמור פ' כ"ז ובמדרש אבטרי האן אמר שועה היה פרעה שאמר כל הין הילוד וגו' ולא היה יודע שהכנות נשאלות לאנשים פרות ורכות מהם. ר"ל שחולדותיו יהיו כיוצא בכן וישראלים אחי' כשיהיו נשאלות לטוב' ולא כוועיל פרעה בגויתו :

כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך פי כבוד הרעב בארץ
 כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן:
 במתי מעט כמה שנאמר (דברים ו' כ"ב) בשבעים נפש
 ירדו אבתוך מצרימה ועתה שמה יי אלהיך
 ככוכבי השמים לרב:

ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מציינים שם: גדול
 עצום כמה שנאמר (שמות א' ז') ובני ישראל פרו
 וישרצו וירבו ויעצמו בממד מאד ותפלא הארץ אתם:
 ורב כמה שנאמר (יחזקאל ע"ז ז') רבבה כעצמה השדה
 נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים

נכונו

מסורת ההגדה במתי מעט ספרי עס. ויהי שם לגוי ספרי עס. גדול עצום ספרי עס. ורב ספרי עס:

השאלות

מדרש הגדה

א) תלא המשך אחד הוא שהיו שם לגוי גדול ואיך
 הפריד בין הרבקים בין לגוי לגדול ופסקיה לקרא
 לתבדילו לענין בפני עצמו. (כ) מנין מוכח פן יהיו
 שם לגוי הלמוד שהיו מצוינים שם. (ג) למה דקדק
 בעל ההגדה חיבת שם, מצוינים שם, ולא הספיק לומר
 מלמד שהיו מצוינים:

וגו' ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן, עד
 ועבור הוות הרעב, ולכך אמר כאן שנאמר, ולא
 במה שנאמר, יען כי פאן בא הכחוב שהביא ממקומו
 להשלים את הדש:

במתי מעט. מטני שהכחוב שבבעים נפש שמביא
 לזה איינו. בא להוכחה ולאמה דש רק

להראות כי המלים הסחים האלה ממני מעט כוללות מה שכתוב במקום אחר, וגל כן לא אמר שנאמר, כאלו
 הכחוב יהוא הוא דאיה והוכחה לדבריו, כלומר שהרי נאמר, רק במה שנאמר, והוא ענין ספורי,

שכן מלינו מנבואר במקום אחר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וגו'.

ויהי שם לגוי. הוקשה לו יהוד חיבת שם, שכבר נאמר ויגר שם ודי שנאמר ויהי לגוי גדול ולמה חזר
 ונאמר חיבת שם. והוכיח מזה דלכך שמה הכחוב חיבת שם לליין בזה נאמר ויהי שם לגוי למאמר

שלא הצלחתי דבוק למה שנאמר אחריו ולענין בקני עצמו. שהיו שם לגוי היינו שהיו מצוינים שם, ואילו בא
 רק להגיד שהיו גוי גדול לא היה נאמר רק ויהי לגוי גדול, אבל כשאמר ויהי שם לגוי מלמד שכולל

במאמר זה ענין בפני עצמו שהיו ישראל מצוינים שם, מלבד מה שסמיים גדול עמוס וכו'. והלמוד
 בא מהשנוח חיבת שם פעמים וגם המלה שם הוראתה לליין ענין השיך להצטיינות בהמקום, וגם בעל ההגדה

מדייק בדבריו חיבת שם שהיו מצוינים שם, והוא דיוק חיבת שם שנמקרא, אבל מה שהיו גוי גדול לא
 שיך לזה דיוק חיבת שם, כי הדבר אינו נוגע להצטרפות בהמקום. ולא הביא לזה שם מקרא ממקום

אחר, כי לא בא זכר ענין ההצטיינות בשום מקום וזהו זה:

גדול עצום. שמה הכחוב במלות שנוח, גדול על המספר, עצום על הכח, ומביא לזה הכחוב שבחורה
 שמנבואר בו מפורש גדול רבנים במספר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו, וגודל הרבני בכת

ויעצמו. ולאשר לא ישלים ולא יחדש לנו הכחוב הזה ע"כ אמר במה שנאמר, ולא שנאמר לראיה והוכחה:

ורב. בא להורות במלה רוב שאינו השנות דבר על רוב העם, שכבר אמר גדול עמוס, ומש"ה לא הספיק
 לו לזה הכחוב שבחורה שהביא מוקדם וצני ישראל וגו' דכתיב שם וירבו שהוא על רוב המספר,

רק מפרש ורב שהוא מהכפולים כמו רבבה, ונאוויו הפרייה וההתרבות בהכוללה ועל הציוד על דרך אמרו
 השדה שנומחם הרבה כחוד מנחם אחד ומתגדלים צמחה, כמה שנאמר רבבה בצמח השדה וגו' וזהו
 שמנבואר בו שהתרבו כדרך גמתי השדה, ואמר כמה שנאמר ולא שכתוב שביא חזק
 והוכחה רק שכן כחוב שם. ושלא להפסיק באמנע הכחוב מסיים סופו ותבואי בעדי עדיים וגו' ואת
 ערום

נְכוּנֵנוּ וּשְׁעָרֶךָ צִמְחָה וְאֶת־עָרוֹם וְעָרְיָה: (וַאֲעֹבֵר עֲלֶיךָ
וְאֶרְאֶךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמְיֶךָ וְאָמַר לָךְ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי וְאָמַר
לָךְ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי):

(דברים כ"ו ו') וַיִּרְעוּ אֶתְנֵנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ

עֲבֹדָה קָשָׁה: וַיִּרְעוּ אֶתְנֵנוּ הַמִּצְרִים

בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות א' י') הִבֵּה גַתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה

וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ

וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ:

ויעוננו

מסורת ההגדה וירעו אותנו ספרי ט"ז:

מדרש הגדה

השאלות

ערום ועריה (*). וכיון שזכר ערום ועריה שדרשו ע"ז
ספיו בלא מלוט ע"כ מביא אחר זה המקרא שלפניו
שם ביחזקאל ואעבור עליך וגו' ואמר לך בדמך
חיי ואמר לך בדמך חיי, שדרשו שנקן להם דם
פסח ודם מילה:

וירעו אותנו. כוונת בעל ההגדה לעמוד על סמיכות
ותכור הענינים, שאמר יהי שם לגוי גדול
עלוס ורב וסמך ליה וירעו אותנו המלכים משמע
כיון שהיו עלוסי ורבי ע"כ וירעו אותנו והרבי גרס
אח הרעה שהרעו המלכים לישראל, וע"ז אומר כמה
שנאמר הפסח נתחכמה לו פן ירבה וגו', שמפורש בזה:

לפסח, ובס' צ"ח שמות שם נמשך הכתוב הזה אל הקודם
וכני ישראל פרו וישרעו וירבו ויעמנו וגו' ויאמר הנה ע"פ בני ישראל רב ועלוסי ממנו הבה נתחכמה לו,
הרי שהרבי היה הגורם אל הרעה, וזה האזונו גם בדרשת וירעו אותנו שנסמך אל ויהי שם לגוי גדול
עלוסי ורב, ומתחבר הענין בפסוק בני לחץ, וזה שדרקדקי כל המבטרים דה"ל למעטב וירעו לנו, לא קושיא היא,
כי כן נאמר ולא הרעותי אח אחד מהם (במדבר ט"ז ט"ו) והיה כאשר שם וגו' להיפזר אחכם (דברים כ"ח ט"ג):
ועוד אפשר דדריש וירעו על דרך הוראה שיהי לשון רעיון, כמו בנת לרעי מרחוק, ולי מה יקרו רעך
אל, ר"ל שהרעו על אודותיו, וע"ז מביא ספרי הכתוב הבה נתחכמה לו, ובאור וירעו אותנו
כמו ויחכלו אחוה להמיתו (בראשית ל"א י"ח) שהוא כמו אליו עיין רש"י שם:

ויעוננו

(*) מאמר ר'. כשהקבלתי כרגל במועד זה הפסח שנת כח"ר אח פני הרב הגאון מו"ה דוד טעביל ז"ל מו"ה
דפס ק"ק מינסק שמעתי מפי מו"ה שדקק בוס ואחרי כן ראיתי שדפסו בספרו בית דוד בחלק הדרום ואעתיק לשונו: ויש
להעמיר במליט ערום ועריה, כי אין יגול מליט הכפל על דבר העדריי כי הערום ענינו שהוא נעדר מבלי לבוש וא"כ
אין יגוא ע"ז מליט הכפל אחר כי אין אחי העבר כלום כי אין יתכן להוסיף ערום על ערוםים והכפל לא יתכן אלא
בדבר ממש כענין הלבוש כגד אחד שיתכן להספיקו ולהלבישו עינים משא"כ בערום כי בלתי אפשר רק להנינו ערום טעם
אחתי כי אין אחר זה כלום, עוד זאת יש לבקו מדוע שינס המליט מערום לעריה, גם בדרשת חו"ל שדרשנו על דם
פסח ומילה יש להבחין גם ביניה ע"כ. והנה עיקר הנחתו כי עירום הוא מפל וכל הוא נגד הגמולה בשבת (דף ק"ד ע"א)
וזהו דקטיב כאשר הלך עבדי יעטיהו ערום ויחף ערום בעגדים בלואים ויחף בעמליה המטולאים, הרי כי גם הלבוש כנגדיהם
בלואים נקרא ערום, גם אין הדעת סובלתו כי מה שנאמר ובי תראה ערום ובסיומו הוא דוחק כשאר ערום ממש כיוס
הולדו, ועיין בספר בית דוד שם שהאריך ביוסב השאלות הנ"ל בדרך רחוקה. ואענה גם אני חלקי. ונשים לב לדעת
והענין מה זה שחלק הכתוב ההכין המלות בלשון ערום למה נמשלו המלות לבגדים. והענין יתבאר ע"פ מהאמר ז"ל
נמנמות (מ"ג ע"ב): בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום
בלי מצוה וכיון שנוכר במילה שבבשרו נתייבשה דעתו לאחר שיצא אמר עליה שירה שנאמר (סלים י"ב)
למנצח

ויענונו כְּמֵה שְׁנָאֹמֵר (שמות ט' י"ח) וישִׁימוּ עָלָיו שְׂרֵי מַסִּים
 לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לַפְּרֻעָה
 אֵת פְּתָם וְאֵת רַעְמָסִים: וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה כְּמֵה
 שְׁנָאֹמֵר (שמות ט' י"ג) וַיַּעֲבֵדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפִרְךָ:
 (דברים כ"ו ז') וַנִּצְעַק אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵת
 קִלְנוּ וַיֵּרָא אֵת עֲנֵנוּ וְאֵת עַמְלָנוּ וְאֵת
 לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּמֵה שְׁנָאֹמֵר (שמות ז' כ"ג)
 וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבֵּיִם הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאמְרוּ
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֵל הָאֱלֹהִים
 מִן הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵת קוֹלָנוּ כְּמֵה שְׁנָאֹמֵר (שמות ז' כ"ד) וַיִּשְׁמַע
 אֱלֹהִים

סמורת ההגדה ויענונו ספרי טס . ויתנו עלינו עבודה קשה ספרי טס . ונצעק אל ה' ספרי טס . וישמע ה'
 את קולנו ספרי טס :

מדרש הגדה

ויענונו . הכמוז חלק לשנים , [א] ענוי , [ב] עבודה קשה . [א] ויענונו שענו אותנו גם בלי חטאת לעולם
 רק הענוי עלמו היה מטרס כוונתס , ולזה מציא כמה שנאמר וישִׁימוּ עָלָיו שְׂרֵי מַסִּים ,
 וכונתס היסח למען ענותם בסבלותם , ולא לורך העבודה היסח מטרסס רק הסבלות היסח למען ענותם
 להמליא להס ענויים . [ב] ויתנו עלינו עבודה קשה כמשמעו , כמה שנאמר ויעבדו מצרים את
 בני ישראל בפרך , כי העבודה בעלמה היסח קשה :

וַנִּצְעַק אֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּמֵה שְׁנָאֹמֵר במקומו כפ' שמוס ויהי בימים הרבים הים ימוס
 זל עטר , וימת מלך מצרים , ואז מלאו עילה להרים צמרוס קולס ולזעוק , כי לולא זלח היו
 ידאוס להרמוז אות כי מתאונתס על מצבס הרע , זלח צמות המלך ויאנדחו בני ישראל , הלחנה היולתס
 מקיודת הלכ שלל קודע . רוק לעלמס היסח מן העבודה , וויעקקו הלעקה היסח סתם וסלפנו התאונים שחול
 על מות המלך , ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כי הוא יודע העלמות לב ועלמה שועתס
 לפניו שחול מן העבודה :

וַיִּשְׁמַע ה' אֵת קוֹלָנוּ , ר"ל ששמע ומקבלה חפלתנו , כמה שנאמר טס במקומו וישמע אלהים את
 נאקתם

למבצה על השמינית מזמור לדרוד על מיליה שניתנה בשמיני . בצור הענין כי כל המלות סס נפרדות ומובדלות
 מן הגוף ומטרפות לו מן החוץ , למזוזה לריכין בית ומזוזה , לזיזית לריכין עליה וסחיליס , לנדקס לריכין עני וכספ
 וכדומה , וכל המלות אינן אפשריות להגוף עמוז בלתי אס ע"י איזוב לרוף , ואסילו מזות ל"ח סכס העדר הפעולה אכל
 ענינס העדר פעולה חיוניות ומזורפת , ועל כן כשכנסו דוד המלך ע"ה לבית המרחץ ונתפשט מכל ענינים חיוניים וכסאך
 ערוס ממילא היסח ערוס בלי מזות כי חסרו לו כל מה שאפשר לעשות בו מזוזה , ולא מזל רק . מזות מיליה שהיא לבדס
 קבועה וטבועה בגוף עמוז . ופעמיה מבוחר ככשעט מה שחאר הכתוב בסרוץ המלות כחסרון הבגדים זלח ערוס , עי
 טערוס חסרים לו כל הכרוטיס לעשות בו איזוב דבר והוא ממוסר מזות כשועל ככך לזנחות , אכל עדיין איזוב מרוזו כחומר
 זלח ערוס שלל היסח להס מזות מיליה : הקבועה בגוף וישכס גם בערוס כהסיול דרוד טס כמנחות , ובזמנת לא היסח להס
 גם מזות מיליה , לכך מוסיקס הכתוב גם ועריה שחול תואר להכרוס , כמו עריה כושט , עריה חעור קשקת , ר"ל שחסרה להס
 גם מזות מיליה , וע"י מרמוז הכתוב וחומר לך בדמיך . חיי כדמיך חיי שזיכה אותס אחרי כן כדס פסח ודס מיליה :

אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב:

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר (שמות כ"ה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים:

ואת עמלנו אלו הבנים כמה שנאמר (שמות א' כ"ג) כל הבן היולד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון: ואת לחצנו זו הדחק כמה שנאמר (שמות ג' ט') וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

(דברים כ"ו ח') ויוציאנו יי מצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדל ובאתות ובמפתים:

ויוציאנו

מסורת ההגדה וירא את ענינו כפרי שם, וכיוצא (דף ע"ד): עוד בספרי שם בשם אגדה וירא את ענינו כמה שנאמר וכלימן על האבנים. ואת עמלנו כפרי שם. ואת לחצנו כפרי שם:

מדרש הגדה

נאקתם להושיעם, כמו שמסיים ויזכור אלהים את בריתו וגו', ואילו בהכחז הקודם והעל שועתם אל האלהים, לא נאמר רק שעלמה השועה אבל לא נאמר שמקבלה להושיעם, ולכך הביא כאן הכחז וישמע אלהים את נאקתם ולא הספיק לו הכחז והעל שועתם שהביא מקודם, ולפי"ז אין כפל שם במורה צד"ה שמות:

השאלות

א) מנין מוכח דעמלנו קאי על הבנים. ב) מה לו להזכיר שובתו של פרעה וכל הבת תחיון: ג) מה כוונתו בכאורו זה הדחק. ד) מה הועיל בראיתו מן הכתוב וגם ראיתי את הלחץ וגו' ולא גם שם כתיב לחץ ולא דחק ואכתי מנלן דלחצנו זה הדחק:

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ, שהולכנו לפרוש ממשותיהן, שזה נקרא עניו כמ"ס אש מענה אש נטויה, כמה שנאמר במקומו וירא אלהים את בני ישראל ולא כתיב מה ראה והוא פרישות דרך ארץ שהוא דבר שצנעוה שאליו נראה ונגלה לכל רק להקב"ה, וידע אלהים עניויה הפנימיים והסמכים הידועים רק לו ית' והוא עניו הפרישה, ורומז עוד וידע אלהים ע"ד וידע אדם את חוה אשה והוא פעל יוצא שהקב"ה עשה שידקקו למשותיהם שהיו מביאים להם מזון צדעה ושוככות עונם, וכמ"ס חתת הכתוב עורכתין:

ואת עמלנו. עמל הוזה על מה שהאדם יגע לחועלה עמלו רק שיעשהו לניק ולא הגיע למכליתו, אבל מה שאמרים מושיעם את האדם אינו נקרא עמל, וע"כ לא נאמר בפעל יוצא, וא"כ לא יתפרש על מה שהמלכים עבדו גם ויגעו אותם רק על מה שעמלו לעצמם ולא הועילו בעמלם, אלו גרסו הבנים, שעמלו צדעה וזהו לניק שגור פרעה לאבדם, כמה שנאמר במורה שם כל הבן היולד היארה תשליכהו, והא דמסיים וכל הבת תחיון אף שאין זה המקום והעת להזכיר עובתו של פרעה שהמיה את הבנות רק שהוא סוף פסוקו וכל פסוקא דלא פסקיה משה אף לא פסקיון ליה, ומז"ל אמרו דגם צדעה כתיב ויחיהו לרעה שהמיה הבנות לצדעה:

ואת לחצנו. לחץ הוזה [א] על חסרון די הספוק, כמו לחס לר ומים לחץ. ב] על לחינת הגוף במקום לר, כמו ומלחץ רגל צלעם אל הקיר. ואי אפשר לפרש כאן ממין הראשון כי לא היה להם די ספוק, דכרי מילנו שאמרו שצנעו על סוד הבשר צנענו להם לשונם וגו' זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וגו', ע"כ מפרש ואת לחצנו זה הדחק, שלא נחמו להם מקום מרווח ודמקו אותם במקום לר צנוטן, ואינו מביא רמזה שלחן הוא דמק רק שענין הלחץ מזכר במורה במקומו, ולכך לא אמר שנאמר להוכיח שהוא דחק רק כמה שנאמר כמו שמסופר ענין הלחץ במקומו וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

ויוציאנו ה' במצרים. כבר זכר בענין שם ה' ולמה חזר וכתב כאן שם ה'. דריש מנייה בעל הגדה שם

ויוציאנו יי מצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. **שנאמר** (שמות י"ב י"ב) **ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יי: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור בארץ מצרים אני ולא שרף: ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח. אני יי אני הוא ולא אחר:**

ביר חוקה זו תדבר כמה שנאמר (שמות ט' ג') **הנה יד יי הויה במקנה אשר בשדה פסוסים פחמרים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבוד מאד: ובזרוע נמונה זו תחרב כמה שנאמר** (דברי הימים א' כ"א) **וחרבו שלופה בידו נמונה על ירושלים: ובמזרא גדול זו גלוי שכינה. כמה**

שנאמר

מסורת ההגדה ויוציאנו ספרי טס, ופסיקתא זערתא הנקרא לקח טוב, וכמילתא ס' כ"א ס' כ"א כנ"ו. ביר חוקה ספרי טס. ובורוע גטויה ספרי טס. ובמזרא גדול ספרי טס:

מדרש הגדה

שנה למעט כי הילוח היתה רק על ידי ה' דוקא לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכל המושטים הללו אין להוסיף מן המיעוט האחד שפכוז זה ויוציאנו ה', על כן מציא הסוכה ממה שנכתב במקומו ששם יש מיעוטים לכלם, ולכך לא אמר כמה שנאמר, רק שנאמר, שהרי כן כתיב ועברתי וגו', ומפרש כל הדיוקים שעל כל פרט יש מיעוט אחר, ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור. אני ולא שרף, ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח, אני ה' אני הוא ולא אחר. וא"כ הכתוב היה משלים את הדק: ביר חוקה. הכתוב אומר שני שמות גדולים. [א] ביר חוקה. [ב] וזכרונם נטויה, וחלקם הדורש לשנים, ביר חוקה זו הדבר, דכתיב זה יד, כמה שנאמר במקומו חלל מכה דבר הגה יד ה' הויה במקנה וגו', וכמה מורה רמז מיוחד למכה דבר צפרשת צבורים, [א] מפני שצפרשת זו כתיב יד ה' מה שלא נכתב כן ביחד המכות, וזמן מזה שהיא מכה גדולה מכלם, [ב] דלוחא צבורה דצה פרשת שמות פרשת י' ריב"ל אמר כל מכה ומכה שהיתה צאה על המצרים היה הדבר ממשמש וצא עמה. הרי שכלם מכה זו. את כל העשר נטויה:

ובורוע גטויה זו החרב. ר"ל מכה צבורה, דנטויה נטויה על חרב כמה שנאמר וחרבו שלופה בידו גטויה על ירושלים, שכן דרך הלוחם במרצ שפוטע ידו חרועו. ולמה צפרשת י' למכה צבורה צ"ל, [א] מפני שהיא המכה הגדולה שכלם, [ב] שהיא סוף כל המכות: ובמזרא גדול. דכ"ס וצמורה כמו ובמלכה, כמו שחכם לוקולוס וצמורה רצה, זו גלוי שכינה, ר"ל גלוי יד ה', שפ"י האוחזת והמופלים מחלה ונראה בעליל שיש אלהים בארץ שופט ומנהיג ובעל-יכלה לשדד המערכות, מבלי שהרית כל ספק כי מקרה הוא ומעשה הטבע. וזה היה מוכרח לנפוש ישראל. שהיו שקושים בגלוי מצרים והאמינו צמעותיהם. וע"י גלוי יד ה' ע"י האוחזת והמופלים ושדד הטבע

שָׁנָאמַר (דברים ד' ל"ד) **אוּ הִנֵּה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לֹו גּוֹי וְקָרַב גּוֹי בְּמִסּוֹת בְּאִתּוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבִיד וְזָקָה וּבְזִרְזוּעַ נְמוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוּלִים כָּבֵל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יי אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיךָ :**
בְּאִתּוֹת זֶה הַמִּפְטָה . כְּמָה שֶׁשָּׁנָאמַר (שמות ד' י"ז) **וְאֵת הַמִּפְטָה תִּזְהַר תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת**

הארות

זורת ההגדה ובאותות ספני טס :

מדרש הגדה

ובע משכו את עלמס מע"ו והכירו כי שוא אלילי מצרים הכל ואין צם מושיל ושזו והאמינו זה'. וזהו קר הטעם שהכניד הקב"ה את לב מצרים מלשלחם ולא הכס מכה אחת נחמס שישלחם חיקף, או שילאו ולמס והמצרים יהיו כחבני שיש שלא יוכלו למוס ממקומם ולהיעע איברימם ולא יוכלו לנגוע בהם לרעה גבס, כי היה מוכרו מלך ישראל להמשך הדבר להרצות אותומי ומופתמי כדי להוליא ע"י זה מלבן ישראל אמונתם הקודמת שנשרשה בלבם והמשכים לאט לאט מטומאה לטהרה ומחול אל הקדש, וחילו ה' את מצרים מנפה אחת גדולה להוליאם חיקף לה היה נעקר בשעה אחת מה שנטעו ושחרט כבד קרב ולב עמוק מעידן ועידימ, רק ע"י רצוני הנסים והמשך שדוד המערכה כמה פעמים באופנים שונים מקו מעט מעט מנוקומם וכל מכה ומכה עלה על נפשם עד שמועד על אמונה אלהי אמן (**), והוא וומר ובמורא גדול, כלומר במראה גדול, זו גלוי שכינה, זה המראה הגדול שנראה ומנגלה יכלת למוכח ישראל, כמה שנאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי, הללו עובדי' ו' והללו עובדי ע"י, והפריסם אלה מאלה, ואין היסה זאת שיחזרו את עבדיהם וישזו את פסיליהם זמינו זה', זה היה במסות באורות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובורוע נמוייה :
במוראים גדולים כבל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים, לגס דייקא, בשבילכס ולטובתכם זה ה' אלהיכם. במצרים כל הנסים הלה במראה גלוי ליעינדך, שמלחה בעינדך, וע"י שראית בעינדך וי הנסים ההם באופנים שונים ע"י זה לקח אחכס גוי מקרב גוי, כי רצוני הנסים גרס לכם לסור מעט מעט מדרכי מצרים הרעים להיזת לו לעס כיום הזה :

אורות זה המפה . כיון שדרש ביד חזקה על מכת דבר וזכורע נקויה על מכה בכורות חי אפסר לפרש ובאורות ובמופתים כלפסוס על כל המכות שהכה ה' את מצרים שמהם היה צדד חוה ומהם צדד מופתים, כי אס כן כללו זה גם מכות דבר ובכורות ולמה נרמזו בפרשה זו לבדס, כי מפרש ובאורות זה המטה, כלומר צדד שנטעו בו האורות, (או שנקרא המטה אמות שעליו היו נוקים העשך מכות ברזו דל"ך עד"ש בלח"ב כדלוחא במדרש רבה שמות פרשה ה' ופרשה ח'), במה נאמר ואת המפה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האורות, ולאשר אין בהכחוב הזה רחיה והופחה רק להודיע שכן כחוב צמקומו ע"ב אומר כמה שאלמר, כפי הכלל המונה :

ובמופתים

(*) **שָׁנָאמַר** ו'. והוא מלמד הוסיף ונגף ה' את מצרים בגוף ורפא בגוף למצרים ארפא לישראל. ואס כוננו יי המכות מרשלו ישראל שילאו מעבדות לחירות אין ציה כל חדש ואך נמוח הוא. ולמי האומר ויכלו המלמר כינה טס כי מדי גנור אס מצרים היסה רחמה לישלחם משהולוי הנפש כי כל מכה ומכה שקחה עיניהם לראות כי הלכו ר הפכל והכירו כי יש אלהים אחת ולו לבדו ראוי לעבוד ולא לזולתו, וא"כ כל מכה היסה בגוף ואסי שכלה שני ניס, (א) בגוף למצרים, (ב) ורפא לישראל. ולזה וזר דברי הכחוב (שמות י') בא אל פרעה כי אני הכבדתי את ו' ואת לב עבדיו למען שיתי אותומי אלה בקרבו ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי וצרים ואת אותומי אשר שמתי בס וידעתם כי אני ה'. כי הוא שיאמר בא אל פרעה ואל יקסה לך מה חועלת ויקחי לפרעה הלא מקסה ערפו מלשלה אס בני ישראל, כי לא מעטנו הוא רק אס עושה זאת נמוכו כי אני הכבדתי ז לבו ואת לב עבדיו כשביל שני דברים, (א) למען שיתי אותומי אלה בקרבו לשלם לו כגמולו כאשר כביית הקדש קסה וגס אס חגי אסר ישעיו דן אכני, (ב) ולמען תספר באזני בנך וכן בנך את אשר התעללתי במצרים ר"ל ידעו לנו כדי שיחרכו המופתים הוא גם כשבילכס למען יתכסה כלבכס ידעת ה' וכה מעשו כי כלין וכאסס אלילי יס עד שיהיה לך ספור קבוע מדוד לזר אין שאלמחמוז במצרים היסה אללו וינכך על דרך תגלויים ושמוק. והשגס הידיעה

הַאֲתוֹת : וּבְמוֹפְתֵימָם זֶה הָיָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (יזחל ג' ג')

וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ

לְהַסִּיף מֵהַכּוֹס שְׁלֹשׁ פְּעָמִים כְּשֶׁאוֹמֵר דָּם וְאֵשׁ וְכו'.

דָּם. וְאֵשׁ. וְהַתְמָרוֹת עֵשֶׂן :

דָּבָר אַחַר בְּיַד חֻזְקָה שְׁתֵּימָם וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה שְׁתֵּימָם וּבְמוֹרָא

גְּדוֹל שְׁתֵּימָם וּבְאֲתוֹת שְׁתֵּימָם וּבְמוֹפְתֵימָם שְׁתֵּימָם :

אֱלוֹ עֵשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא תְּקוּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמְצָרִים

בְּמִצְרַיִם וְאֱלוֹ הֵן :

יִסֵּף מֵהַכּוֹס בְּכָל אַחַת מֵהֶעֱשֶׂר מִכּוֹת, וְכֵן שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּאִמְרַת הַשְּׁלֵשָׁה סִימָנִים דְּרַצ"ךְ וְכו'.

דָּם. צִפְרֻדַּע. בָּנִים. עָרוֹב. דָּבָר. שְׁחִין. בָּרָד.

אֲרָבָה. חֵשֶׁךְ. מִכַּת בְּכוֹרוֹת :

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בְּדָם סְמָנִים :

דְּרַצ"ךְ עַד"ש בְּאֲח"ב :

רבי

סְמוֹרַת הַהֲגָדָה וּבְמוֹפְתֵימָם סְפָרֵי טַס. דָּבָר אַחַר סְפָרֵי טַס. ר' יְהוּדָה סְפָרֵי טַס. וְיֵשׁ סְפָרִים דְּגֵרְמֵי טַס אֲגִידָה לִי הִיב עוֹתוֹן כו', וְנִרְאֶה כִּימֵן כְּנֻלַת אֲגִידָה שֶׁאֵינֶנּוּ מַעֲלֵנוּ מֵעַל הַסְּפָרֵי רַק כִּשְׁוֹ הוֹסֵפֶה מְנוּחָה הַגִּידָה. וְכַשֵּׁמֹת רַבָּה פֶּרֶשֶׁה ח' בְּעֵינֵי טוֹסַחָה, עֵינֵי בְּמִדְרַשׁ הַגִּידָה :

מדרש הגדה

וּבְמוֹפְתֵימָם זֶה הָיָה. אֲמַר מוֹפְתִים לְשׁוֹן רַבִּים. כִּי רַמַּז זֶה לְשֵׁנֵי הַדְּמִים, א] הָדָם שֶׁהִיב לְאוֹת לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל - שֶׁנֶּאֱמַר וּלְקַחֵם מִמִּינֵי הַיָּאֹרֵר וְשִׁפְכֵם הַיֵּבֶשֶׁת, ב] הַכֹּחַ הַיָּאֹרֵר הוּא מִכַּת דָּם וְרַמַּז לְמַכָּה זֶה בְּרַמַּז מִיּוֹחַד יֵשֶׁן הוּא הַרְאֵשׁוֹת שֶׁבְּמִכּוֹת, וּמוֹפֵת 'קָרָא' דָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וְגו' :

דָּבָר אַחַר. חֵין הַכֹּרֵה לְפָרֶשׁ כַּאֲן דָּבָר אַחַר פִּירוּשׁ אַחַר הַסּוֹמֵר לְהַרְאֵשׁוֹן רַק דָּבָר אַחַר עֵינֵי אַחַר, כְּלוֹמַר עוֹד עֵינֵי שֵׁנֵי לְלוֹל בְּכַחוּב הַזֶּה, כִּי לְלוֹכֵךְ הַדְּרָשׁוֹת לְעֵלֵי הִיב מַסְפִּיק שִׁיאוֹמֵר בִּיד נְכוּיָה וְכַמוֹרָא וּבְאוֹת וּבְמוֹפְתֵימָם, אֲלֵא שֶׁבֵּל לְלוֹל עוֹד זֶה עֵינֵי הַעֲשֶׂר מִכּוֹת כִּי כָל מֵאֲמֵר כְּפֹל הוּא לְרַמַּז עַל שְׁחִים בִּיד חֻזְקָה שְׁתֵּימָם כו'. וְחַמְשָׁה כְּפֹלִים הִרִי עֵשֶׂרָה, אֱלוֹ עֵשֶׂר מִכּוֹת, אֱלוֹ הַעֲשֶׂרָה הַמְּרֻמָּזִים בְּחַמְשָׁה הַכְּפֹלִים הַסַּעֲשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקַּב"ה עַל הַמְצָרִים. בְּמִצְרַיִם וְאֱלוֹ הֵן הַמִּכּוֹת בְּשִׁמוּחֵיהֶן. דָּם צִפְרֻדַּע, מוֹפֵי שֶׁנֶּאֱמַר בְּכַחוּב וְהַעֲלֵה הַצְּפֻרְדַּע לְשׁוֹן יְחִיד ע"כ קוֹרָא הַמַּכָּה בְּלִשׁוֹן יְחִיד צְפֻרְדַּע וְלֵא צְפֻרְדַּעִים כְּמוֹ כִּיִּים. מִכַּת בְּכוֹרוֹת, מוֹסִיף אֲלֵל בְּכוֹרוֹת חֵיבַת מִכַּת כִּי בְּכָל הַמִּכּוֹת הַשֵּׁם לְבַד מֵאִיִּין הַמַּכָּה אֲבָל בְּחֵיבַת בְּכוֹרוֹת לְבַד לֹא יוֹחַר עֵינֵי מַכָּה וְעוֹשֶׂה. וְאֲמַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת וְלֵא מִיחָה בְּכוֹרוֹת כִּי גַם בְּכַחוּב לֹא נֶאֱמַר וְה' הַמִּיּוֹת כָּל בְּכוֹר רַק הַכֹּהֵן כָּל בְּכוֹר, וְכֵן בְּחֵלִים וְיךְ כָּל בְּכוֹר, וְחַפְסָה בְּעַל הַהֲגִידָה לְשׁוֹן הַמְּקַרָּא : רַבִּי יְהוּדָה. כְּשׁוֹכֵר בְּעַל הַהֲגִידָה אֵת הַעֲשֶׂר מִכּוֹת הֵבִיא מֵאֲמֵר שֶׁל ר' יְהוּדָה בְּעֵינֵי זֶה, וּמְקוּרֵוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה וְאֲרָא פֶּרֶשֶׁה ח' א"ר יְהוּדָה הַמַּעֲסֶה וְכו' וְעֵשֶׂר מִכּוֹת הַקּוֹקוֹת עֵלְיוֹ נוֹעֲרִיקוֹן דְּרַצ"ךְ עַד"ש בְּאֲח"ב ע"כ

הַיְדוּשָׁה הוּאֵת טַחֵוּ מְרַבּוּי הַמִּכּוֹת. לְפָרֶשׁ לֵאֵץ טוֹרֵה רוֹשׁ וְלַעֲנֵה אֲמוּנַת הַכֵּל, וְיִדְרַעֵתָּ כִּי אֲנִי ה' זֶה תְּכִלִּית רַבּוּי הַלְּאוֹת וְהַמּוֹפְתִים שֶׁחֲסִיגוּ הַיְדוּשָׁה כִּי אֲנִי ה'. וְזוֹ עֵינֵי וּבְכָל אֱלֹהֵי מְצָרִים אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים מֵאֵי עֵינֵי שְׁפָטִים עֵינֵי וְאֲנִי רַק הַכּוֹהֵן שֶׁמַּעֲסֶפֶשׁ עַל אֱלֹהֵי מְצָרִים הוּא מֵה שֶׁיּוֹדַע כְּעוֹל כַּחַם כִּי הַכֵּל הַמֵּה וְאֵין בָּס מוֹנֵס :

רבי יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו המשיים מכות. במצרים מה הוא אומר. (שמות ח' ט"ו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא. ועל הים מה הוא אומר. (שמות י"ד ל"א) וירא ישראל את הים הגדולה אשר עשה יי במצרים ויראו העם את יי ויאמינו ביי ובמשה עבדו: במה לקו באצבע עשר מכות. אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו המשיים מכות:

רבי אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שתביא תקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות שנאמר (סבלים ע"ח מ"ט) ישלח בם חרון אפו עברה וועם וצרה משלחת מלאכי רעים. עברה אתה. וועם

שתיים

במסורת ההגדה ר' יוסי טמ"ר פ' ה', מכהלחא בשלח פ"ו, ומדרש שו"ת סי' ע"ח. ר' אליעזר מכהלחא טס, ומדרש טס:

מדרש הגדה

עכ"ל. הרי מפורש דל' יהודה אמר שהסימנים אלה היו בנסתה. ומה שמלקו הסימנים בסדר זה, כי כן נראה. מהפזרי החורה שהיו נחלקות למחלקות באופן זה, שהי מכות הראשונות היו החרטום לפניהם והשלישית בלי החרטום, וכן הרביעית והחמישית בהחרטום והששית בלי החרטום, גם השביעית והשמינית בהחרטום והתשיעית בלי החרטום ולחלקה השלישית נקף לה גם החרטום מכה בכורות להיותה יהודית:

השאלות

(א) מה ואית דבאצבע לקו עשר מכות, והלא מאמר החרטומים אצבע אלהים היא כאמר אצל בניס שהיא המכה השלישית. (ב) הלא גם במכת דבר כתיב יד, הגה יד ה' היתה: (א) איך העלים ר' אליעזר עין מן תיבות חרון אפו והתחיל למנות מן עברה:

רבי יוסי הגלילי אומר מנין אתה אומר שמה שלקו המצרים במצרים עשר מכות מוכה מזה ועל הים של הים לקו המשיים מכות, ומפרש הדרשה, במצרים מה הוא אומר בהמכות טסין. במלכים מה אמר הכתוב ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא, ואף כי זה אמר אצל בניס שהיא המכה השלישית, אבל מאמר החרטומים הוא מאמר כללי שהכירו כי המכות הם כח אלפי ומלכו חוסס בשם אלבע, ועל הים מה הוא אומר אבל על הים מה אמר הכתוב וירא ישראל את הים הגדולה וגו' טסס היו המכות בגדר יד המש פעמים יותר ומצמרים, במה לקו באצבע עשר מכות אמר מעתה עתה מוכה מזה אם במצרים לקו עשר מכות הכי מוכה שעל הים לקו המשיים מכות, ומה שבמכת דבר כתיב יד, הכה יד ה' הויה, באור יד ה' כחו מכה ה', דלוי איתא יד ממש ח"כ מאי מספר הכתוב בים וירא ישראל אח הים הגדולה וגו' דמשמע עתה ראו מה של ראו עד הכה ואם גם במלכים היתה יד ה' ממש הלא נראה כבר יד ה' ואין בים כל חדש, אלא ודלוי דעד עכשיו לא ראו גדר יד:

רבי אליעזר אומר מנין שכל מכה ומכה שתביא תקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו וגו' עברה אחת וכו'. ר' אליעזר מוכיח מלשון הכתוב דכל מכה לא כללה בחובה רק ארבע מכות, א[מדרשיו חרון אפו בכניו ולא כתיב חרון אפו כחו עברה וועם וכו', לו להפך דלא כתיב עברמו ועמו וכו' בכניו כמו חרון אפו, ח"כ מובן מזה כונת הכתוב שהוא

שְׁתַּיִם. וְצָרָה שְׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רְעִים אַרְבַּע .
אָמור מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מִבּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ
מָאתַיִם מִבּוֹת :

רְבִי עֲקִיבָא אָמַר מִזֵּינ שְׁפָל מִפָּה וּמִפָּה שְׁתֵּבִיא
הַקָּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם הִיָּתָה שֶׁל
חֲמִשׁ מִבּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֲבָרָה וְנֹעַם
וְצָרָה מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רְעִים . חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת . עֲבָרָה
שְׁתַּיִם. וְנֹעַם שְׁלֹשׁ . וְצָרָה אַרְבַּע . מִשְׁלַחַת מְלֹאכֵי רְעִים
חֲמִשׁ . אָמור מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִבּוֹת וְעַל
הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מִבּוֹת :

בְּפָה מַעֲלוֹת מִזְבוֹת לְמָקוֹם עָלֵינוּ : אֵלֵינוּ הוֹצִיאֵנוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָמִים דִּינֵנוּ : אֵלֵינוּ

עֲשֵׂה

מסורת ההגדה רבי עקיבא וזכירתה עם ומדע שנת"ע ע"ס :

מדרש הגדה

השאלות

שהוא צדק כלל ופרט, ששלח גם חרון אפו כלל,
ומפרט מה היה חרון אפו בפרט עברה וזעם, ולכ"ו
מתחיל המספר מן עברה עברה אחת, וזעם שתיים,
וצרה שלש, משלחת מלאכי רעים ארבע,

א) מה היא מליצת מעלות טובות למקום, המלה מעלות
אין לה מובן אל הענין. ב) הלא הרבה טובות
מאלה שחשב לא יתכן בלתי, או שבלעדים היינו ככל
הגויים

ב) אי איתא דחרון אפו הנזכר ראשונה הוא אחד מן מספר המכות ונתיישב מתחילין למכות ח"כ היה לו להחיל
וי"ו העטוף אל עברה ולמכת עברה בוי"ו הוסף, כלומר חרון אפו וגם עברה וגו', ומדכתב עברה בלי
וי"ו לפניו והוי"ו החזור מתחיל אל החומר השלישי ע"כ דהשני כחוב עברה הוא הראשון בחשבון המספר,
וחרון אפו הוא רק הכלל וחס"כ מתחיל לבאר את הפרטים והם ארבע. אמור מעתה במצרים לקו
ארבעים מכות ומוכה מזה ועל הים לקו מאתיים מכות, היינו עפ"י ההוכחה הקודמת שבמאמרים
כתיב אלבע וביס כתיב יד שהוא חמט אלבעות :

ב) אי איתא דחרון אפו הנזכר ראשונה הוא אחד מן מספר המכות ונתיישב מתחילין למכות ח"כ היה לו להחיל
וי"ו העטוף אל עברה ולמכת עברה בוי"ו הוסף, כלומר חרון אפו וגם עברה וגו', ומדכתב עברה בלי
וי"ו לפניו והוי"ו החזור מתחיל אל החומר השלישי ע"כ דהשני כחוב עברה הוא הראשון בחשבון המספר,
וחרון אפו הוא רק הכלל וחס"כ מתחיל לבאר את הפרטים והם ארבע. אמור מעתה במצרים לקו
ארבעים מכות ומוכה מזה ועל הים לקו מאתיים מכות, היינו עפ"י ההוכחה הקודמת שבמאמרים
כתיב אלבע וביס כתיב יד שהוא חמט אלבעות :

רְבִי עֲקִיבָא אָמַר. לֹא נִרְאָה לוֹ לִרְ"ע הוֹכַחַת ר' אֲלִיעֶזֶר מִן הַכְּחוּב, דְּלִי אִיחָא דַּחְרוֹן אַפּוֹ אִינוּ בְּכַל
הַמַּסְפֵּר וְלֹא קִשְׁיִב רַק אַרְבַּע עֲבָרָה וְזַעַם וְגו', ח"כ לֹא הִ"ל לְמַכַּחַת חֲרוֹן אַפּוֹ כִּלְל רַק יִשְׁלַח בָּם
עֲבָרָה וְזַעַם וְגו', אִו דִּה"ל לְמַכַּחַת יִשְׁלַח בָּם אַפּוֹ וְגו', וּמִדְכַתֵּב חֲרוֹן אַפּוֹ קִיבַח חֲרוֹן מַגְבֵּלָה עוֹד מִכָּה,
כְּלוּמַר חֲרוֹן שֶׁל אַפּוֹ וְהוּי חֲמַט, וְנִלְר' אֲלִיעֶזֶר חֲרוֹן אַפּוֹ הוּא סְמִיכּוּת וְשֶׁסְ אַחַד]. דַּגַּם חֲרוֹן אַפּוֹ בְּכִלְל
הַמַּסְפֵּר חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת עֲבָרָה שְׁתַּיִם כּו' וְהוּי חֲמַט, וְעוֹלָה מִסְפֵּרֵס יַחַד חֲמַשִּׁים וְכַתִּיב אִלְלֵס אֲלַנְע
מוֹכַח מִזֶּה דְבִיִּס דְּכַתִּיב יָד לָקוּ חֲמַשִּׁים וּמָאתַיִם מִכּוֹת (*):

ב) אי איתא דחרון אפו הנזכר ראשונה הוא אחד מן מספר המכות ונתיישב מתחילין למכות ח"כ היה לו להחיל
וי"ו העטוף אל עברה ולמכת עברה בוי"ו הוסף, כלומר חרון אפו וגם עברה וגו', ומדכתב עברה בלי
וי"ו לפניו והוי"ו החזור מתחיל אל החומר השלישי ע"כ דהשני כחוב עברה הוא הראשון בחשבון המספר,
וחרון אפו הוא רק הכלל וחס"כ מתחיל לבאר את הפרטים והם ארבע. אמור מעתה במצרים לקו
ארבעים מכות ומוכה מזה ועל הים לקו מאתיים מכות, היינו עפ"י ההוכחה הקודמת שבמאמרים
כתיב אלבע וביס כתיב יד שהוא חמט אלבעות :

כְּבוֹדֵה מַעֲלוֹת מִזְבוֹת. אַחֲרֵי שֶׁנֶּלֶק בְּעַל הַהֲגָדָה אֲמַרְתּוּ וְגַמַר כֹּל הַסְּפּוּר כֹּל הַכְּחוּבִים וְדַרְשׁוּמִיחֵס .
מַעֲתָה יִפְכֵה אֵל אֲמִירַת הַלֵּל, וְכַדִּי לְהַלְהִיב אֵת לְבַנו קוֹרֵס אֲמִירַת הַהַלֵּל לְמַת צִינָה בְּלִבְנוּ עַד כְּמַה
חֲחוּבִים אֲחַמְנוּ הַלֵּל, יִקְדִּים לָנוּ הַקְּדָמָה לְחֻשׁב וְלִזְוֹל כֹּל הַטּוֹבוֹת שַׁעֲשֵׂה לָנוּ ה', וְכִי גַם אַחַת מֵהֵגֶה דִּיה
וּמַסְפֵּקָת

ב) אי איתא דחרון אפו הנזכר ראשונה הוא אחד מן מספר המכות ונתיישב מתחילין למכות ח"כ היה לו להחיל
וי"ו העטוף אל עברה ולמכת עברה בוי"ו הוסף, כלומר חרון אפו וגם עברה וגו', ומדכתב עברה בלי
וי"ו לפניו והוי"ו החזור מתחיל אל החומר השלישי ע"כ דהשני כחוב עברה הוא הראשון בחשבון המספר,
וחרון אפו הוא רק הכלל וחס"כ מתחיל לבאר את הפרטים והם ארבע. אמור מעתה במצרים לקו
ארבעים מכות ומוכה מזה ועל הים לקו מאתיים מכות, היינו עפ"י ההוכחה הקודמת שבמאמרים
כתיב אלבע וביס כתיב יד שהוא חמט אלבעות :

(*) מאמר ד' ח' וזכר אינו מה ששמעתי ממר אבא הגאון ז"ל בסדר של ספח שאמר בעצם פלוגתא דר"א ור"ע דפליגי
בפלוגתא דר' יאשיהו ור' יונתן בכהדריין (דף ד') אי דרשין תחלות למניינא, דר"א סבר כר' יונתן דאין דרשין תחלות
וזש"ס מתחיל למנות מן עברה ור"ע סבר כר' יאשיהו דדורשין תחלות וע"כ מזהם חרון אפו :

עֲשֵׂה בָּהֶם שְׂפָמִים וְלֹא עֲשֵׂה בְּאַלְהֵיהֶם דִּינֵנו : אֱלֹהֵי עֲשֵׂה
 בְּאַלְהֵיהֶם וְלֹא תִרְגַּ אֶת בְּכוֹרֵיהֶם דִּינֵנו : אֱלֹהֵי תִרְגַּ אֶת
 בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנו אֶת מְמוֹנָם דִּינֵנו : אֱלֹהֵי נָתַן לָנו אֶת
 מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנו אֶת תֵּים דִּינֵנו : אֱלֹהֵי קָרַע לָנו אֶת
 הַיָּם וְלֹא הִעֲבִירָנוּ בְּתוֹכֹ בְּחֶרֶב דִּינֵנו : אֱלֹהֵי הִעֲבִירָנוּ
 בְּתוֹכֹ בְּחֶרֶב וְלֹא שָׁקַע צְרִינֵנו בְּתוֹכֹ דִּינֵנו : אֱלֹהֵי שָׁקַע
 צְרִינֵנו בְּתוֹכֹ וְלֹא סָפַק צָרְכֵנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דִּינֵנו :
 אֱלֹהֵי סָפַק צָרְכֵנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֵאכִילָנוּ
 אֶת הַמֶּן דִּינֵנו : אֱלֹהֵי הֵאכִילָנוּ אֶת הַמֶּן וְלֹא נָתַן לָנו אֶת
 הַשֶּׁבֶת דִּינֵנו : אֱלֹהֵי נָתַן לָנו אֶת הַשֶּׁבֶת וְלֹא קָרַבָנוּ לְפָנֵי
 הַר סִינֵי דִינֵנו : אֱלֹהֵי קָרַבָנוּ לְפָנֵי הַר סִינֵי וְלֹא נָתַן לָנו אֶת

התורה

מדרש הגדה

השאלות

ומספקת לנו להודות לשם ה' כמה שיש בכחנו, ועל
 אחת כמה וכמה בקצון כל הטובות יחד, הלא אין
 שיעור וגבול אל הטובה הראויה לנו לתת להקב"ה,
 ולפיכך ממוזיבים אהבתו להלל בכל מיני קלום ושבח
 שיחבן להיות, ומוסיים ונאמר לפניו הללויה ר"ל הלל
 הממחיל הללויה. וזכור הכניסה אל חמירת ההלל. ולפ"ז
 מן כמה מעלות טובות עד אחר לפיכך הממך אחד
 הוא ומשובל יחד. ובכונה הוא שהוסף בעל ההגדה
 על משנתנו מן כמה מעלות עד רבן גמליאל היה אומר
 כדי שנגיש ביותר חובת ההודאה למען יאל המאמיר
 לפיכך שלאחרונה יומר מוצא ומורגש. ונאמר המלה
 מעלות הוא המלות והשבחות כמו לעלה ולקלם, ונאל
 בעל ההגדה בזה לעורר חמורו כי גם על כל טובה וטובה
 לבדה עלינו להזיף את רחמנו ולהריק את כחנו בהשלה
 ושבח בעדה עד אין כח עוד, ומכ"ש בהתאסף יחד כל
 הטובות כלם. ובמחילה מכל המחברים והמבארים שהגו
 מן המסלה להביין באור מלה דיינו על הטובה וע"כ
 נחלבנו בקושיה ומימותה הרבה אשר רמזו עליהם

הגויים ובמלה תעודתנו ותכליתנו או שעברנו ובטלנו
 מן העולם, כמו קריעת ים סוף, ספוק צרכנו במדבר,
 שבת, וביחוד מתן תורה וארץ ישראל ובנין בהמ"ק.
 ואך יאמר כי גם בלעדיו דינו, והלא מתוך השבח
 והתהלה אנחנו באים להירוף וגיבור אחרף מערכות
 אלהינו, כי אין לנו כפירה גדולה מזו אם נאמר כי
 היה די לנו בלעדיו כל אלה. וכבר התקשו המפרשים
 על כל פרט ופרט ובדקו. (א) מאי על אחת כמה
 וכמה כי לא פורש לנו התולדה המחוייבת מזה,
 פשיטא דטובות הרבה טובים מטובה אחת, ומה
 דחפץ והרצון מן נאמר על אחת כמה וכמה ועיקר
 חסר מן הספר. (ב) למה שנה ושלש במאמר לפיכך
 להודות להלל ולשבח והרבה בכל טיגי קלושים
 שאפשר להיות בעולם, לאינו מפרה ראה בעל ההגדה
 זה החפץ לזה. (ג) אומר שם את כל הכניסה האלו
 אינו מוכן ברא קושיב שם סיים בלל, וזה שפטיים
 שם הוציאנו מעברות להיות מיוגן לשמחה וכו' הוא
 ענין הגאולה בתארים שונים. (ד) ונאמר לפניו
 הללויה אין לו באור:

בקצרה בהשאלות, והאמת עד לעמו כי באור דינו
 לעלה ולקלם להקב"ה כמה שיש בכחנו, וע"ד נוסח
 המלה אלו פינו מלא שירה כים ולאונו רנה כהמון גלוי
 ושפחותיו שבה כמרחבי קיעה וכו' אין אהנו מספיקים
 להודות לך ה' אלהינו וכו' על אחת מאלף אלף
 אלפי אלפים ורבי רבבות הטובות וכו'. ואומר כמה
 מעלות כלומר כמה הודאות על הטובות, למקום
 עלינו מוסל עלינו לתת למקום, אלו הוציאנו ממצרים
 וקבלנו רק הטובה הזאת ולא עשה בהם שפטיים
 דינו לעלה ולקלם להקב"ה בעדה כמה שאפשר
 בכחנו, וע"ד זה יתפרשו כל המאמרים, וכן
 במאמר אלו קרבנו לפני ה' סיני ולא נתן לנו את
 החורה דינו, אין באורו שהיה די לנו בלי קבלת
 החורה, ומה שיש בו שלש וכו' וכו' וכו' וכו' וכו'
 הם מלהכיר בעיטה כזאת של צדוק וכו' וכו' וכו'
 ומה כל פרטי הטובות אשר כל אחת מספקת לנו
 להודות בעדה לה' כל היום, עשה יסוב אל הקודם
 ויסיים

התורה דינו: אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ
 ישראל דינו: אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו
 את בית הבחירה דינו:

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום
 עלינו. שהוציאנו ממצרים. ועשה בהם שפטים.
 ועשה באלהיהם. ותרג את בכוריהם. ונתן לנו את
 ממונם. וקרע לנו את תים. והעבירנו בתוכו פתרה.
 ושקע צרינו בתוכו. וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה.
 והאכילנו את המן. ונתן לנו את השבת. וקרבנו לפני

ה'

מדרש הגדה

ויסיים מעין הפתיחה שאמר כמה מעלות כמה עלוים וקלוים יש לנו לתת להקב"ה, ובה למלכות דבריו על אחת
 כמה וכמה כשהטובה כפולה ומכפלת שמוטל עליו לתת למקום עלוים וקלוים עד אין קץ, וחזרו ומונה קצון
 כל הטובות יחד כלם שהוציאנו ממצרים ועשה בהם שפטים וכו', והשלמת הענין כלו הוא להלן
 לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' כלומר לפיכך כיון שגם טובה אחת מהטובות דיה לנו להלל ולשבח
 להקב"ה עד אין שיעור ועל אחת כמה וכמה בהקבץ כל הטובות יחד, ולפיכך שקבלנו כל הטובות הני'
 הלא גדולי אלהנו מחוייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם כו', ושנה וחזרו כמה מיני הללוים להודות
 בזה על כוונת הענין כי כל מיני הללוים והשבחות שאפשר להיות בעולם מחוייבים אלהנו להודות גם לה',
 ומדויק יען עשה לנו את כל הנסים האלה פי' מה שאמר מוקדם על אחת כמה וכמה ופרט כל הנסים
 בפרטות על זה נמשך כל הנסים האלו [ובמשנה דליחא להך דכמה מעלות ועל אחת כמה וכמה נמשך מאמר
 כל הנסים האלו על מה שזכר החלה בפרשת בכורים], אשר ע"כ הנסים האלה הוציאנו מעבודת לחירות
 וכו'. וכבר באר הגר"א השנה הדברים, והולחנו מעבדות לחירות הוא נגד יליחא מזרים, מיגון לשמחה
 הוא על הים כי אז היו צרה גדולה, באב"ל הוא אלל הר סיני כמ"ס ויקחלו ולא שמו וגו', לר"מ
 שהוא יו"כ שירד משה מהר עם לוחות שניות, ואמרו לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באל
 וכו"כ. ומאפלה לאור גדול מודבר שהוא ארץ חשך וילמות לא"י שהוא אור גדול, ומשעבוד לגאולה
 פי' צימו שטות השופטים היה מעטוד כמ"ס בשופטים, לגאולה היא דוד ושלמה שזו היתה גאולה שלימה.
 וסיום הדברים להקב"ה אל המטרה ונאמר לפניו דהללויה היא אמירת ההלל. מהחילוי הללוים ותיכף
 מהחילון לומר הלל, ולפ"י הנכון בגירסת הספרים דלא גרסי שירה חדשה. גם במשנתנו פי' ע"כ יליחא.
 ועתה משוכבים התאמרים כמה מעלות ועל אחת כמה וכמה ולפיכך כו' יחד, אחד באחד ידובקו וענין
 אחד לכלם להשלים עיקר הדין שהפך בעל הגדה הודיע לפני אמירת ההלל שמתחייבים אלהנו להלל בכל
 מיני הלל. — ומה שצמח צניחם כך דרכן גמליאל היה אומר, הוא מפני שבתחיל בעל הגדה שמתחמו
 לפסחים כלורחה ר"ג היה אומר כו' בכל דור כו' לפיכך כו'. ועוד דגם הך דר"ג היה אומר יש סמיכות
 זה לזה (*), כי אחרי שאמר על אחת כמה וכמה שמוטל עליו להגדיל התלמו על כל הטובות יחד, עדיין
 לא יוכל לסייג לפיכך אנחנו חייבים כו' ולנו את כל הנסים האלו, כי יש חילוק ולומר כי הרבה
 מהנשים

(* באמר מ'. שמעתי מפי ירדני הרב החכם הסולל מו"ה שמואל יוסף פין ג"י מצאורו למשניות שהעיר בלדק
 שנוסה חייב אדם לראות את עמו וכו' ולפיכך אלהנו חייבים אין זה מסוג לשון המשנה ולא נזכר במשנה חיוב לומר בן רק
 במילואם בעני עממה ואין זה מורכבי משנה, ע"כ ישיב לראות כי מה שאמר במשנתו דבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר
 שלשה דברים אלו כפסח לא יא' ידי חובתו ומשם אלו בן וכו' אין הכוונה כי פסח מלא ומרור הם השלשה דברים רק פסח
 מלא ומרור זה אחד, חייב אדם וכו' זה הוצרכ שני, לפיכך כו' זה הדבר השלישי, ואם בן עולה פגונו המשנה יפה, וגם
 יתבאר בעוב לשון היה אומר כלומר שיהי רגיל לומר בן כל הנוסחה עד אשר לפיכך. והיא פירשת גמל ופי' זה עולה קטור
 הענינים יפה בשפות, ואין מאמר ר"ג היה אומר שום הספק צניחם רק הוא הנשך אחד עד אשר לפיכך :

חר סיני. ונתן לנו את התורה. והבניסנו לארץ ישראל.
 ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו:
 רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים
 אלו בפסח. לא יצא ידי חובתו. ואלו הן. פסח.
 מצה. ומרור:

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שביית המקדש קים
 על שום מה. על שום שפסח הקדוש ברוך הוא
 על פתי אבותינו במצרים שנאמר (שמות י"ג כ"ו) ויאמרתם
 זבח פסח הוא ליי אשר פסח על פתי בני ישראל
 במצרים

מסורת ההגדה רבן גמליאל פסחים פ' ערבי פסחים משנה ו' בשניו מעט:

מדרש הגדה

השאלות

מהנכסום ההס היו רק לאבותינו לכד חלל אחנו אכתי
 עבדי אהסורות אן, על כן פרס שסיים לפיכך אהאנו
 חייבים להודות וכו' כל הנסים האלו וכו' הקדים לנו
 מאמר בכל דור ודור חייב אדם לראות את עמנו
 כאלו הוא יא ממלרים, ודריש ליה מקרא והגדת לבק
 וגו' עשה ה' לי בצלמי מומלים, ואל"כ גם אחנו
 בכלל מקבלי כל העונות ההנה וע"ז יסיים לפיכך
 אחנו חייבים וכו' לי בצלמי הקדים בעל ההגדה מה שהוכיח
 רבן גמליאל מן אורו המקרא מן חייבות בעבור זה שלפניו (עיין באורנו בסמוך). — העולה לנו כי זה
 סמיכות וטוב לכל המאמרים והמשך מענין לענין למנוח את עמנו מחייבים להודות בכל מיני הלול, וכל
 זה הוא הקדמה לאמירת הלל שאמר כן, ונעון זה בזה:

א) מאי שבא שלש מצות הללו פסח מצה ומרור
 דמהוייבין לבאר טעמן וסיבתן משא"כ בכל המצות.
 ב) למה שינה כאן הלשון ר"ג היה אומר ולא אמר
 ר"ג אומר כמו ר' עקיבא אומר. ג) מה ראה בעל
 ההגדה שהקנה למאמר זה מקומו כאן. ד) למה
 צריך לדיוק מצה זו, מרור זה, ולא די לומר מצה
 שאנו אוכלים, מרור שאנו אוכלים:

רבן גמליאל היה אומר. כלומר היה אומר כן בגיל פסח, וטעמו דר"ג משום דגבי מצה עשה דספור
 יצאח מלרים כחוב והגדת לבק ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצלמי מומלים, ובעבור זה
 קאי על שלשה אלה פסח מצה ומרור שמונחים לפניו כדדריש לעיל [ולא זכר שם פסח משום דליתו בזמן הזה]
 והכחוב מנוח שיאמר לו בעבור זה, כלומר באור הטעם, שזה הוראת חובת בעבור, היינו שיבאר לו לבנו
 חיד הפסח והמלה והמרור המונחים לפניו כמנויים נגד יצאח מלרים, פסח לזכרון שפסח ה' על בני ישראל,
 מצה לזכרון שלל הסטיק בעקס להחמין, מרור לזכרון שמררו את חיינו, ודעת רבן גמליאל כי אין כונת
 הכחוב ללווח שיאמר בעבור זה פסח רק הלוי הוא לבאר כל פרט מפלה השלשה לחיזה זכרון הוא בא,
 בהוראת הלשון בעבור זה, וע"כ היה אומר ר"ג כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לבאר
 טעמן לא יצא ידי חובתו ידי חובת לוי הכחוב והגדת לבק שמחייב להגיד מפורש שזה הפסח והמלה
 והמרור הם בעבור הנסים שנעשו לנו ולבאר ענינם בפירוט, ולכן מדייק בלשונו מלה זו מרור זה כבאנו
 לפני הכחוב שבו נאמרה חובת האמירה האחת דכתיב בעבור זה, ומדייק חובת זה. [ולפי"ז אין לומר למה
 שדמקו הכוס' בפסחים (דף קט"ז ע"ה) ד"ה ואתחתם דר"ג דריש מן ואתחתם זכח פסח שצריך לומר פסח
 זה ומלה ומרור ותיקונו לפסח, וכמה טעמים. א] דואמרתם הוא השונה לרשע ואין להוכיח מזה חוב קבוע
 גם בלי שאלה, אבל והגדת לבק הוא חוב קבוע. ב] בואמרתם לא נרמו שיאמר לשון פסח זה דוקא רק
 פסח שאנו אוכלים, אבל בפסוק והגדת לבק כתיב שיאמר בעבור זה. ג] לא נריבא לרדוק דמלה ומרור
 ידעיין רק מהיקשא אלא שם מלה ומרור נכללים במאמר בעבור זה שם הם מנוכחים לפניו]. וקבע בעל
 ההגדה ענין זה כאן מפני שרבן גמליאל תמך יסודו על דברי הכחוב בעבור זה, ובסמוך דריש חייב אדם
 לראות את עמנו כאלו הוא יא ממלרים ג"כ מהכחוב הזה שנאמר בעבור זה עשה ה' לי, ע"כ סומך אהדדי:
 פסח כו' על שום מה ועל שפסח הקב"ה וכו' שנאמר שכן מפורש בכחוב הטעם הזה לעשות הפסח
 ואמרתם

בְּמִצְרִים בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרִים וְאֶת בְּתִינוּ הִצִּיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

לוחו בידו המלה ומראה אורח להמסובין, ויאמר

מִצָּה זוֹ שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה . עַל שׁוּם שְׁלֹא הִסְפִּיק בְּצִקָּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וַיִּגְאֹלם . שְׁנֵאמַר (שמות י"ב ל"ט) וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגוֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהַתְמַהֵמֵה וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם :

לוחו בידו המכור ומראה אורח להמסובין, ויאמר

מְרֹרֵר זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה . עַל שׁוּם שֶׁמֶרְרוּ הַמִּצְרִים

מדרש הגדה

ואמרתם זבח פסח הוא לה' יען אשר פסח על בתי בני ישראל וגו' :

השאלות

א) מה הטובה והתועלת במה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמין שבצמינו לעשות לזה זכרון אכילת מצה, וביותר לקרוא החג על שם זה חג המצות כאלו זהו העיקר באורו מועשה. (ב) כשם שיציאת בני ישראל ממצרים הייתה לפרעה באונס, כך היה בידו יחברך להכריח את פרעה שיעצור ברוחו ולא יגרשם. (ג) לפי הענין יותר היה להכתוב לכתוב ולא נתנום להתמחה, ולשון ולא יכלו משמע מצד ישראל עצמם :

מִצָּה זוֹ . חפזו היציאה ממצרים הוא העיקר צמי יציאת מצרים, כי לא לעובדתו הגופנית הייתה מטרת הגאולה ולא להלחמתו הארצית הייתה כל התכלית הזאת, כי אם להעמידנו בקרן אורה להיות לשם סגולה עם קדוש בחרץ לדעת אלהים אמת לקבל הודה מן השמים, ולהיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. וזכרון החפזו הוא זכרון פדות הנפש וזכרון עיקר מטרת הגאולה, כי היו אבותינו שקועים בגלולי מצרים ובחובותיהם עושים כמעשיהם ומתנהגים כמנהגיהם כמאמנם ז"ל הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, וכל כך גדלה ההבדלות ביניהם עד כי אילו התמהמהו הם עוד מעט היו אובדי עולם והיו משקעים בטומאות מצרים כבמאורות שאל לעלות עוד, היו נבלעים בחוף המצרים והיו בטלים ביניהם לנח, ונאפילו אילו הסירו אחרי כן סבל מעל שכמום ופרקו עולם מעל זאמרו מה צלע בכל אלה אם היינו ככל הגוים בית ישראל עובדי אילים ומאמינים בעצבים ופסילים. ולעובדתו העיקרית הללחת הנפש עשה ה' חפזו דמצרים שימירו לשלחן ולא נתנו אותנו להשתכב רגש והגרוש ממצרים היה חפזו לעובדתו ומן הנמנע בלחו לבל תשתכב שם אפי' זמן קט, והחפזו הוא שזיכירו פדות הנפש ועיקר מטרת הגאולה, וע"כ נאמרו על אכילת מצה שהוא זכרון החפזו ומהירה היציאה שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמין בו' שנאמר ויאפו את הבצק וגו' כי גרשו ממצרים ולא יכלו אבותינו מלד עלמם להתמהמה כי אילו התמהמהו עוד מעט היו נכנסים בטומאה בשער החמשים והיו משקעים עד לעולם, וכיון שנאולת הנפש והשגת מטרחה ומעודתה הלאומית הוא העיקר, לזה נקרא החג הזה שאלו הוגגים לזכרון גאולת מצרים בשם חג המצות כי המצות הם זכרון החפזו, כלומר זכרון פדות הנפש, כי לולי גאולת הנפש לא היה החפזו. ולא היה הגרוש מלד המצרים, ולא היו המצות לנו לזכרון :

מְרֹרֵר זֶה שְׂאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה עַל שׁוּם שֶׁמֶרְרוּ וְכוּ'* שנאמר וימררו וגו' והביא ראיה שמררו

כלל

* מאמר י'. ראה ראיה זה כבר נהרב בעל זכרון אהרנס (באור על הגדה) שהקשה במאמר זה מרוב כו' על שם שמררו, איך עושין זכר למירוח והא אישא נמדדש רבש ס"ס בא ושמרת את החקה הזאת למוערת סימנים

ישיבה

הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּצְרִים שְׁנַאֲמַר (שמות א' י"ד)
 וַיִּמְכְּרוּ אֶת מִיָּהֶם בְּעֶבְרָה קָשָׁה בַּחֲמֹר וּבַלְבָּנִים וּבְכָל
 עֲבָדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבָדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בַּפָּרָה:
 בְּכָל יוֹר וְדוֹר חֵב אָדָם לְרֵאוֹת אֶת עֲצָמוֹ בְּאֶרֶץ הַיָּם
 יֵצֵא מִמִּצְרַיִם שְׁנַאֲמַר (שמות י"ג ח') וְהַגְדַּתְּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם
 הַהוּא לֵאמֹר בְּעֶבְדוֹ זֶה עָשָׂה יי לי בְּיַצְאֹתִי מִמִּצְרַיִם . לֹא

מסורת ההגדה בכל יור ודור פסחים פ' ערכי פסחים משנה ו' את

מדרש הגדה

השאלות

אבל לא נמלא מפורש בתורה הטעם לאכילת מרור
 כמו שמפורש הטעם בפסח, וגם במלה מבואר ראייה
 שלל הספיק בלשון להחמין, אבל טעם לא חיתפריש
 בהדיא, וטעם מוכרח מולד הסבא, שמוינו שקרה לנו
 כן ונלמנו על זה מהמאמץ מכוונים זה לעומת זה:
 בכל יור ודור חייב אדם לראות את עצמו
 והגדת לבנך וגו' עשה ה' לי בצאתי ממצרים, הכי שהיווה הוא לדבר בעין יציאת מצרים
 בלשון מדבר בעדו כאלו הוא עלמו ולא ממלרים, וכן בעל ההגדה להוסיף ולבאר כי אף על דרך הליור
 והדמיון

א) הלא הוכיח כבר מהכתוב עשה ה' לי בצאתי
 ממצרים ולמה לו להביא עוד הכתוב השני ואותו
 חוציא משם . ב) כבר נאמר בראש ההגדה ואלו לא
 חוציא כו' הרי אנו ובנינו ובני בנינו כו' ולמה חזר
 ושנה כאן:

ימיסא, משל למלך שנשא אשה במדינת הים והגיעוה גלים עד שלא נכנסה אצלו אמר לה אל תוכרי
 כל הגלים שעברו עליך אלא אותו יום שפלטת מהם תהא זוכרת אותו ועשי איתו שמוחה בכל שנה, כך
 ישראל נגלה עליהם הקב"ח ונאלם וכמה גלים קשים עברו עליהם ועשה להם תשובה לכן הוזכרן שיהיו
 שמחין בהם בכל שנה ושנה. הרי שאין לעשות זכר לנרות. ולישב בקיסוף הואת הלך בדרך לרוב לחוק וזר. טוב
 כראייה בכתבי הקדש לומר אלה הגאון ז"ל שגם הוא הביא קושיו וז' בשם ס' יד יוסף, וגם אבא ז"ל חקר לייסבה. ותמס
 אני על הגדולים האלה אף על עולם על דעתם שאין להוכיח המריכות. א) הלא זכרון המרור חותנו ביהודי להכיר עושה,
 ולולא זכרון הרעם לשמחה מה וז' עושה. ב) לדעתם היה להם להקשות על עיקר ספור יציאת מצרים וירשו חותנו המלרים ויעשו
 ויתנו עליו עבודה קשה וכו' ולפי כנתם בהמדרש הלא יש עקירה לכל עיקר ספור יציאת מצרים, הים תמס גדולה מוז.
 ג) הלא מפורש במשנה מחילי בגנות ר"ל שיתחיל הכפור מהרעות ששיו לנו מקדש לפני הנואלם, ואף שיערו כוונת זכר
 ותמחמה כזאת בדברי המדרש. ד) לפי הכנתם בניאורו און לדברי המדרש כל ענין ושייכות אל הכתוב שמתקדם את התקס
 הואת למערה ניימים ויממה. אכל בתחלה מכוודס כי לא ורדו לעומת פטס המדרש, ובמפת חכו מתמקדס וכלו מתמקדס
 להעמיק בעומק פטס הכתוב ולחשוף לתמו ממשותות המרומות במלותיו, כי למס זה דקדק הכתוב להוכיח על הונו באוהרה
 כפולה למוערה מימיס ויממה שז מניין וזון קבוע המיד פטס אחת משנה לשנה, וממטע זמנים אחרים בשנה, אף
 היה עולם על שדעה ואיהס הכרס יש לעשות את התקיס האלס בתון אחר בשנה, גם התחלה הענין ויאמר משס אל העס
 זכר את היום סוס אשר ואלתס ממלרים וזו ויהס כי יצאך ס' אל ארץ וזו שנתת וימס תחלל מווס, ולמס פס הכתוב
 ללארזוק לדקדק מימים ויממה למטע זמנים אחרים בשנה, לואת הביא המדרש משל נאלם למלך שנטא אשה במדינת הים
 וסגיעוה גלים עד שלל נכנסה אליו, לדוגמא שנטא אשה ממדינת לאמליקא ויאלה משס ר"ח סיון ובחצי סיון סיו סעילוס
 גדולתס והאיהס השכס להכיר ויהיפס כקכסס וס סו יומיס ואחריו כן רח' הים מועטו וישונו היםס ובשעס הלאה, וזכ"ח אלוון
 התנפס האיהס בלכן ובשנה ועלו כס מים ויהיפס כקכסס עוד השעס, ולכסוף היה ס' צנורה לתקן כדקי האיהס ותסע
 הלאה, ובחצי חמו עמדה בשנה לעשות על גבעת חול ולל וילס למוש מוקומס ויהיפס כקכסס גדולס פטס שלעברו עליון כלולר
 זמן גכסו המיס ותסע האיהס הלאה, וכר"ח אכ התנפלו שודדי הים על אנשי האיהס ולקחו את המערוניתס בשביס ומלטס
 מידס באורכ שלל ובגיעס למחוס תפסס אל המלך חלי אכ, וסיהייו חורכ שטעשס לה וכזרותס תמיד לכל המאורעות שאירעו
 לה בזמניהס, סיינו שטעשס לה וכזון בכל שנה ושנה בימס חלי סיון וכיוס ר"ח חמו ובחצי חמו וכר"ח אכ וסיו לה
 לרעסס זמנים קבועים בשנה לעשות כסס וזון המיד, לואת חמו לה סהלך אל חופי כל הצלסם שלעברו עליון כלולר
 אל תעשי הזכרות לפי מספר הגלים בזמניהס שא"ס יהיו לך במה ימי וכזרותס בשנה, רק זכרי יום שפלטת לו, סיינו
 יום ט"ו בלכ שבלח בשלס חלי, רק את היום סוס לכר לחוגי מדי שנה בשנה פנו פלעס מכל הגלים פלס, אכל ורל' לי
 בימס האחד היום חזכרי כל הגלים והמסרי כל העקירס שקרו לך במשך ימי סביעתך למען חרצ' שמהלך ויגדל' שאלך את חזכרי
 כל הכעות שעברו עליך וכל הנכיס שעשס ה' עמן. כך יטאל' למה גלים קשים כמה גזרות רעות וצרות נוזלו עליהם מלרים
 ויהייו חורכ כי ירכזו סיימס שפלטו כסס המרור והרעות לעשות כסס וצרות: כלל שנה וצנה. למשל גזירת ודחיסס על
 שאכניס אס כן סו והמתן אותו האלס ר"ח חמו, וגזימס כל סען הילוד סיאורכ שפליטכוה התלס ר"ח אכ, ויום התמלח

הגדה של פסח

את אבותינו בלבד נאל הקדוש ברוך הוא אלא אף
 אותנו נאל עמם. שנאמר (דברים ו' כ"ג) ואותנו הוציא
 משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר
 נשבע לאבותינו:

יכסה המלות ויקח הכוס בידו ויאמר עד הלילה.

לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח
 לפאר לרוזם להדר לברך לעלה
 ולקלם למי שעשה לאבותינו ולנו את כל
 הנסים האלו. הוציאנו מעבודת לחרות. מיגון
 לשמחה. ומאכל ליום טוב. ומאפלה לאור

גדול

מסורת ההגדה ואותנו הוציא מימלה זככה עם (דף קפ"ז): . לפיכך פסחים ט' ע"ט משנה ו' :

מדרש הגדה

והדמיון לזכר, רק האמת כן הוא לא את אבותינו בלבד נאל הקב"ה אלא אף אותנו נאל עמם
 שנאמר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ וגו', אשר הכתוב הזה
 נמשך למה שנאמר למעלה בענין והיה כי ישאלך בך מחר ר"ל מחר לאחר זמן אף שכבר נהו כל האלמים
 יוצאי מצרים, ועל כל זה ישיב להבין הסודל ואותנו הוציא משם, מוכח מזה כי אף אותנו נאל עמם, ע"ד
 אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אלו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וכו' הרי שגם
 אנחנו נפדנו עמם. ויריבו לתרווייהו כי הכתוב שהביא תמלה והגדה לנכר וכו' בעבור זה עשה ה' לי
 נסאמי ממצרים לדרך לדעת חובת האמירה בלשון זה המדבר בעדו, ומיניה מוכח חייב אדם שכן נלטינו
 מפרש בהורה והגדה לנכר ואילו מהכתוב דוואהנו הוציא משם לא מוכח חובת ההגדה, והכתוב דוואהנו
 הוציא משם אינטרדיק להודיע כי גם מחר לאחר זמן כשימותו כל הדור ההוא דור אחרון על עפר יקום
 נחשבים כלם כאלו הם יצאו ממצרים, ואילו מהכתוב דוואהנו לנכר הייתי אומר דקאי על באי הארץ שראו
 בילדותם עכ"פ יצאה מצרים דלא כחייב ביה מחר לאחר זמן וע"כ יריבו לתרווייהו, [ומ"ש מהרש"א בפסחים
 דגם בפסוק דוואהנו כחייב ביום ההוא ומשמע לאחר זמן, אינו מחזור דהא ביום ההוא דריש מיניה יכול
 מר"ה תלמוד לומר ביום ההוא]. ומה שכבר אמר בפסקא עבדים היינו ואלו לא הוציא כו' שם נאמר לך
 אגב להוכיח מזה הכתוב דאפי' כלנו כחמים כו' מזה עלינו לומר דהא ביום ההוא דריש מיניה יכול
 וכן מוכח מן הכתובים, ואמר הכס אהרן ביה"מ: ונצאו הדברים לנכר הענין:

לפיכך. המאמר הזה וכל שאלותיו והתרותיו כבר נבארו לעיל בפסקא כמה מעלות באר היעב:

הענין לעבוד בחומר ובלבנים היה ר"ח חלול וכדומה לוה, וא"כ יעשו כמה וכמות בשנה לפי מספר הפרות לכל כרה ולרה
 צומם, ולואה דקיק הכתוב ושמת את הקקס הולת למוערה דוקא טימים ימימה דקיק לניין פעם אחת קבועה בשנה
 תמיד, למעט שלא יהיה לך זמנים הרבה בשנה לפי ערך מספר הפרות והגזירות, אבל ודאי כי בזמן הקבוע כהג מעלות יש
 להטיר ולספר כל הפרות דערו עליו והסוף הוא כל מצרע לספר הכי זה משונה ומתוויבים אנחנו לאכול מורכ לזכרון על
 שום שמרנו את חיינו, ולא עליה על דעת המדרש למוע מעלשות זכר למירוח. והמעין במדרש פנינים בהמשך הענינים
 הסגופים לוה, בענינו יראה כי לא עולים בקנה אחד שמדבר המדרש בענינים שזמנם קבוע תמיד וגם זה אחד מהם וש יאמר
 להענינים זה לוה:

דול . ומשעבוד לגאולה . ונאמר לפניו (שירה) חדשה הללויה :

יניח הכוס מידו ויגלה את המלות .

הללויה הללו עבדי יי הללו את שם יי :
 יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם :
 ממזרח שמש עד מבוא מהלל שם יי : רם על כל גוים
 י על השמים כבודו : מי כיי אלהינו המגביה לשבת :
 המשפילי לראות בשמים ובארץ : מקימי מעפר דל
 מאשפות ירים אביון : להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו :
 מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה :
 בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועו : היתה
 יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו : הים ראה

וינום

מדרש הגדה

הללויה. הוראתה כמו מזמור, מוכס, הבאים בראשי המזמורים להודיע כגו אותו המזמור, והיא מלה מורכבת הללו יי, ונראה בראש המזמור המכלכל בחוכו רק חלוקת ה' בעניינים כוללים, ולא מזמור הנוסד על איזה ענין פרטי או תחנה ותפלה והסתפקות הלב, כי אם שכולל חלוקת ה' וגדולתו: המקפת כולל, ולהיותה מורכבת מן הללו ומן יי, כבוד אלוהים נביה של האל ה' שאין למעלה ממנה. גלמריין בפסחים (דף ק"ו ע"א) אמר ריב"ל בעשרה מאמרות של שנה נאמר ספר חללים בנינות וכו' : הללויה גדול מכלן הללויה שכולל עם ושבת שבת חמה, וכן הוא המזמור הזה שלפנינו ישפוך המסודר את ופשו בחלוקת ה' כולל מבני שידר צענין מיוחד, ואחריו יבוא מזמור בראש ישראל המדבר בישראל צרפת 'צמועה כמי ייחא מנרים וקריעה ים סוף וקבלת החורה, ועל כן נקרא הלל המנרי, ואומרים אותו בזמן שקור ייחא מנרים לפני הסעודה. אבל מן לא לנו שמדבר בזמן העמיד קבעוהו לאומרו אחר הסעודה. הללו עבדי ה'. אחר הקריאה הללויה בא המסורר לבאר את קול הקריאה, נגד הללו יאמר הללו עבדי ה', ונגד יי יאמר הללו את שם ה', ואחרי שאמר הללו צבוא יוסף לאמר יי לא צבואו הוא חללנו אומר רק יהי שם ה' מבורך לעולמי עד מעתה ועד עולם, ולא בזמן לבד כי גם במקום יהולל מקום הארץ ועד קלחו ממזרח שמש עד מבואו יהי מהלל שם ה' ומינה יהי צמסוק הקודם נמשך גם לבאן, ולתפארת השיר והתפעלות הנפש מסיים צמה פתחה בחיוב שם ה'. עתה יאמר המסורר חלוקת ה' צמה שמעולים אחנו צעיונו ופלונו מכל הגוים אשר על פני האדמה בהשגחתו הפרטית, רם על כל גוים ה' ומסולק מהם ונתנס חמה הנסגה המלות, ולגביהו על השמים כבודו כאלו אינו משגיח בארץ מתחה, אבל לגבי דידן מי בדה' שהוא אלהינו ביחוד המגביה לשבת ושכחו כל כך נשא ורס עד כי המשפילי לראות בשמים שם הרלויה הוא שפלות לבני דידים, ועל כל זה ובארץ הוא חללנו עליו גם בארץ בהשגחתו הפרטית, מקימי מעפר דל והאביון שהוא פחות וגרוע מהדל ומונה באשפה מאשפות ירים אביון, וכל כך ירים אותו להושיבי עם נדיבים, ועם איזה נדיבים עם נדיבי עמו המנרים אותו ואת שלוחו הקודמת ולא יתביישו בו, אשר אין זה מדרשו הטבע רק בהשגחתו הפרטית, ומלייר עוד השגחה ה' מושיבי עקרת הבית עקרה שלא ילדה מושיבי שמהם אם הבנים שמחה, וכל אלה הם ציורים על בני ישראל שהיו בשפל המצב והמדרגה והעלם הקב"ה למעלה ע"י שדוד הטבע והשגחה מיוחדת, ומסיים המזמור הללויה. והי"ד שמשפילי מושיבי מקימי מושיבי צממזמור זה היא נוספת: בצאת ישראל ממצרים הם האנשים המעולים שצט לוי, בית יעקב המה הפחוחים, כשיגלו מעם לוועו

וַיִּנּוּם תִּרְדֵּן יָסוּב לְאַחֹר : הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבֻעוֹת
 בְּבִנֵי צֶאֱן : מַה לָּךְ תִּים פִּי תִנּוּם תִּרְדֵּן תַּסּוּב לְאַחֹר :
 הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבֻעוֹת בְּבִנֵי צֶאֱן : מַלְפְּנֵי אֲדוֹן
 חוּלֵי אֶרֶץ מַלְפְּנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב : הַהוֹפְכֵי הַצּוֹר אֲגַם מִים
 חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנו מִים :

יבססה המלצה ויקח את הכוס בידו, ויאמר

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת
 אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהוֹצֵעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה לְאֶכֶל בּוֹ
 מִצֵּה וּמִחֹר . כֵּן יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיַּעֲבֵדֵנוּ לְמוֹעֲדִים
 וְלִדְגָלִים אַחֲרֵים תְּבָאִים לְקִרְאָתְנוּ לְשָׁלוֹם . שְׂמֵחִים בְּבִנְיָן
 עִירָה וְשִׂשִׁים בְּעִבּוּדְתָךְ . וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן
 הַפְּסָחִים (בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת אוֹמְרִים מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזִּבְחִים) אֲשֶׁר
 יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִוַּר מִזְבִּיחֶךָ לְרִצּוֹן וְנִוְדָה לָּךְ שִׁיר חֲדָשׁ עַל
 גְּאֻלְתָּנוּ וְעַל פְּדוּתָנוּ בְּפִשְׁנוּ : בְּרוּךְ אַתָּה יי גָּאֵל יִשְׂרָאֵל :

הגני

במסורת ההגדה חלמיש למעינו מים פסחים ס' ט"ט משנה ו' עד כיצן הוא אומר כו' וז"ל אומרים עד חלמיש
 למעינו מים . ברוך אתה משה ס :

מודש הגדה

לועז מגוי עז ועלום, אז היתה יהודה לקרשו לעם קדשו, ישראל היה ממשלותיו עם שהוא
 מושל עליו, היום ראה ויגוף מלייך המשוכר כרוח השיר כאלו הים נאה את העם הקדוש הזה ויוסף הירדן
 יסוב לאחור כלומר נכס לאחור, כמו אז יעשה שלמה. והוא בימי יהושע, ההרים רקדו כאילים זהו
 במתן חורב כמ"ל למה חלדון הרים גבועים, גבעות כבני צאן. וסוף בדרך השיר כזה לך הים
 כי תגום ומה לך הירדן כי תשוב לאחור, מה לכס ההרים כי תרקדו כאילים גבעות כבני צאן,
 ומלייך שזכרו כאלו משיבים מלפני אדון ה' נבואת חולי ארץ, מחולל ובורא את הארץ, מלפני אלוה
 יעקב שזה עלינו למוצא עמו וללרס, ההופכי הצור אגם מים ר"ל שהפך אגם מים לגור זהו קריעת
 ים סוף שהמים נעשה יבשה, וגם הכך חלמיש למעינו מים זהו שמתן מים מסלע :

ברוך אתה ה' אלהינו מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ הוּא שֹׁמֵר וְשׂוֹמֵן הוּא מֶשֶׁס, וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ
 מִמִּצְרַיִם וְהוֹצֵעֵנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה, וּמְנַפְּסִים אֶת ה' לא בגלל החיים הפשוטים שהגיעו ללילה הזה
 רק בשביל המלצה לאכול בו מִצֵּה וּמִחֹר, וְעַתָּה בֹא בְּבַקְשָׁה עַל לִהְיוֹת כֵּן וַיַּעֲבֵדֵנוּ לְמוֹעֲדִים ל"ה
 ויו"כ, ולרגלים אחרים פסח שבועות סוכות, הבאים לקראתנו לסלום שמחה לעלות לירושלים והסיה
 שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך בעולות הקרבנות, ונאכל שם בלילה הזה מן הזבחים הוא
 החגיגה שאכלת קודם הפסח כדי שיהיה הפסח נאכל על השוכע ומן הפסחים, ולא על ערבות האכילה
 למתן המללום רק אשר יגיע דמם על קיר מזבִּיחֶךָ לְרִצּוֹן, ואם מהיה כן אז ונודה לך שיר חדש
 על גאולתנו מהדסה, היא גאולת הגוף ועל פְּדוּתָנוּ בְּפִשְׁנוּ הוּא גאולת הנפש, ברוך אתה ה' גָּאֵל
 יִשְׂרָאֵל מַגְלוֹת מִצְרַיִם . ולאשר הגאולה העתידה כללה בגאולת מצרים כמ"ל כימי לחמד מלחן מצרים לחמד
 כללמות, ע"כ כשומר על גאולתנו ועל פדונו נפשו הוא משין החתימה :

ברוך

הגדה של פסח

הגני מוכן ומוזמן לקיים מצות כום שני מארבעה כוסות לשם יהוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו' ויהי נועם וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן :

וישמה הכוס בישיבה בהסבה שמאל דרך חירות :

רחץ נטלין הידים ומברכין על נטילת ידים :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו

על נטילת ידים :

מוציא ויקח המנהג כסדר שהניח, הפרוסה בין שמי השלמות, ויאלחז שלטמן בידו שיהיה לחם משנה ופרוסה משום לחם עוני ויברך, ומקודם יאמר :

הגני מוכן ומוזמן לקיים מצות אבילת מצה לשם יהוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו' ויהי נועם וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ :

מצה ולא יבטע ממן אלא ניח המנהג השלישית להשמט מידו ויברך ברכה זו על הפרוסה עם העליונה טרם ישכרם. ויכוין לפטור ג"כ אכילת הכריכה שממנה השלישית וגם אכילת האפיקומן יפטור בברכה זו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו

וצונו על אכילת מצה :

ויבטע מהעליונה ומהפרוסה כזית מכל אחת ויאכלם כאחד ובהסבה דוקא. ושעור כזית כהני צילה צינונית. ויזהר באכילתו שלא ישקה יותר מכדי אכילת פרס. אם חינו יכול לאכול שניסן כאחד יאכל סחלה כזית מהעליונה ואח"כ כזית מהפרוסה. ויזהר שלא ישות בין הברכה לאכילת הכריכה :

מרור אחר כך יקח כזית מרור ויעטול בהרוסות ויערר המרוסות מעליו כדי שלא יתבטל טעם המרירות ויברך. ויכוין לפטור זה מרור שבכריכה :

הגני מוכן ומוזמן לקיים מצות אבילת מרור לשם יהוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו' ויהי נועם וכו'

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו

על אכילת מרור : ואוכל בלא הסבה

בורך יקח כזית מהמנהג השלישית וכזית חרות וכוונתו. ואוכלן ביחד בהסבה ובלא ברכה (ומוסן לכל בני ביתו. י"א שצריך לטבול המרור במרוסות) ויאמר :

זכר למקדש בהלל. בן עשה הלל בזמן שפית המקדש היה קיים

היה בורך מצה ומרור ואוכל ביחד לקיים מה שנאמר על

מצות ומרורים יאכלהו :

שלחן עורך ואוכל ושוקה כברכת ה' אשר נתן לו. ויכול לשתות יין בין כום שני לשלישי. ויסב בכל הסעודה ולא יאכל יותר מדי עד שיהא אכילת אפיקומן עליו לאכילה גסה. ויזהר בעניים על שלחנו וילמוד על שלחנו עניני אכילת פסח או משניות. פסחים ותחינה וכו"ק פרשת בה מעניני י"ח. ויזהר לאכול האפיקומן קודם חלות דוקא וגם ההלל יקרא קודם חלות :

הלכות אפיקומן

(א) צריך לאכול האפיקומן קודם חלות : (ב) אם חס המזון אם מזכר קודם שבך בפה"ג יפוג ידיו ויברך המזון ולא יאכל אפיקומן. ויזהר לאכול אפיקומן. ויזהר בה"ז ובפה"ג ושמה

הגדה של פסח

ויסחה הכוס ואם לא זכר עד אחר סדרך צפה"ג לא יאכל
 אפי' קומן ויסמוך על מזה שאכל בתחלה (וי"א שלעולם
 חוזר ואוכל כזית ומברך בהמ"ו על הכוס הרביעי
 שגומר עליו הלל, והגאון חק יעקב פסק דיאכל
 אפי' קומן ויברך בלא כוס) אבל במקום שנהגו לעשות
 שימור למנה מצוה משנת קצירה אפילו לא זכר עד
 אחר ההלל ימול ידיו ויברך המצוה ויאכל אפי' קומן
 ויחזור ויברך על הכוס אפי"פ שהוא כוס המשי ואין

לחוש כמה שמוסיף על הכוסות : (ג) אם נאנץ
 האפי' קומן יאכל כזית ממנה שמורה אחרת : (ד) אחר
 אכילת אפי' קומן אין לאכול שום דבר ולא לשמות שום
 משקה המשכר אלא יברך מיד ברכת המזון : (ה) מי
 שישן בחוץ הסעודה וסקין דהיינו שינה שצמח אכילת
 אפי' קומן הוי הפסק ואינו חוזר לאכול, ויש אומרים
 דגם קודם לזה הוי שינה הפסק ויש לחוש לכחילה
 שלא לישן בחוץ הסעודה :

סדר אכילת האפי' קומן

לומר קודם אכילת אפי' קומן, נעסק מספר מצות השם.

אכילת הפסח בליל מ"ו בניסן מצות עשה מן התורה שנאמר ואכלו את הבשר
 בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו. כיצד צולין את הפסח
 מביאין שפוד של רמון (שהוא עץ שאינו מוציא מים) תוחבו מתוך פיו עד בית
 צקובתו ותוחב כרעיו ובני מעיו בשפוד למעלה מפיו של הפסח ותולחו לתוך התנור
 והאש למטה. מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח על השובע לפיכך אם הקריב
 שלמי הניגה בי"ד אוכל מהן תחלה ואח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו,
 ואם לא אכל אלא כזית יצא. ושיניהן אין נאכלין אלא צלי אש, וצריכין ברכה,
 על הפסח אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח, ועל החניגה אומר
 אשר קב"ו לאכול הובה. הפסח טעון הלל באכילתו. אין הפסח נאכל נא ולא
 מבושל ואינו נאכל בשתי חבורות, ואין מוציאין מחבורת לחבורה, ואין האוכל
 רשאי לאכול משני פסחים, שאין נמנין על שני פסחים כאחת, ואינו נאכל אלא
 למנויו בשעת שהיטה, ואינו נאכל אלא לישראל מהול מחוץ בן ברית ואפילו מילת
 בניו ועבדיו מעכבין אותו מלאכול בו, וכן מבילת שפחותיו. השובר עצם בפסח
 הפתור לוקח, לפיכך שורפין עצמות הפסח בכלל הגותר מבושרו שלא יבוא בהן
 לידי תקלה. אין אוכלין בגדי הרך אלא מה שנאכל בשור הגדול. הפסח נאכל עד
 עמוד השחר ומדברי סופרים עד הצות לילה. בשר חניגה שעולה עם הפסח על
 השלחן וכן כל התבשילין שעלו עם הפסח על השלחן מתבערין עמו ואין נאכלין
 אלא עד הצות :

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה כדחילו ורחימו ורחימו ורחימו ורחימו ורחימו ורחימו ורחימו
 ע"י ההוא ממיר ונעלם ביהודא שלים בשם כל ישראל, הנה אנכי בא לקיים
 מצות אכילת האפי' קומן זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע קודם הצות לילה
 ותהא חשובה אכילה זו לפני הקב"ה כאלו הקרבנו קרבן פסח ואכלנוהו במקום
 קדוש לתקן שרשו במקום עליון. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו
 שתבנה בית המקדש במהרה בימינו ותזכנו להקריב לפניך חובותינו ולאכול קרבן
 פסח בחיים חיותנו שה תמים זכר בן שנה צלי אש על מצות ומרורים בעיר קדשנו
 ותפארתנו במהרה בימינו אמן. ויהי גועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה
 עלינו ומעשה ידינו כוננהו. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי :

צפון אחר גמר הסעודה אוכל כל אחד כזית ממנה השמורה לאפי' קומן זכר לפסח הנאכל על השובע
 ויאכלנו בהסנה ולא יאכלנו בשני מקומות. הסכמת האחרונים דלכתחלה יאכל כשני זמיים. ויאמר :
 הנני מוכן ומוזמן לקיים מצות אכילת אפי' קומן לשם יחוד קורשא בריך הוא ושכינתית על
 ידי ההוא ממיר ונעלם בשם כל ישראל : ויהי נועם וכו' :

ברך מוזגין כוס שלישי. וימול ידיו למים אחרונים וימול הכוס בידו ומברך עליו ברכת המזון כזו
 ובשמה עזומה, ויהי לברך בימיו :

סדר ברכת המזון

הנני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה של ברכת המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא מצור ונעלם בשם כל ישראל :

המסג שהצנך אומר בלשון אשכנז (רבותי מיר וועלען בענטשין) :
והעושים אומרים יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם :

ומוסף המזמן ואומר	בעשרה אומר המזמן
ברשות... נברך שאכלנו משלו :	נברך אלהינו שאכלנו משלו :
והמסובין עונים	והמסובין עונים
ברוך שאכלנו משלו ובמזבו חיינו :	ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובמזבו חיינו :

וזמור המזמן ואומר ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובמזבו חיינו :
והעומדין סס אף שאינם מן המסובין גם הם יענו ויאמרו ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד :

יחיד א"ל ברוך הוא וברוך שמו :

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם הן את העולם כלו במזבו בן
בחסד וברחמים. הוא נותן לחם לכל בשר פי לעולם חסדו
ובמזבו הגדול תמיד לא חסר לנו ולא יחסר לנו מזון לעולם ועד
בעבור שמו הגדול פי הוא זן ומפרנס לכל ומטיב לכל ומכין מזון
לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה יי הן את הכל :

נודה לך יי אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה
ורחבה ועל שהוצאתנו יי אלהינו מארץ מצרים ופדיתנו
מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלפדתנו
ועל תקיף שהודעתנו ועל חיים הן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון
שאפתה זן ומפרנס אותנו תמיד בכל יום ובכל עת ובכל שעה :
ועל הכל יי אלהינו אנתנו מודים לך ומברכים אותך ותברך שמו

בפי

פירוש

ברוך אתה כו'. ברכה זו משה רבינו ע"ה תקנה כשירד המן לישראל. ובמילוא פ' בא פ' מ"ז ומיין שהן מצרכין על המזון שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה שהיא הטובה זו ירושלים שנאמר הנה הטוב הזה והלבנון, אשר נתן לך ענמלס כל טוב. הן את העולם בלו הן בני אדם והן שארי בעלי חיים, וכלם הוא זן במזבו ולא מלד מזה מזה מזה מזה, וההנהגה לכל העולם כלו מחולקת לכמה סוגים, בהן הם הדיקים והישרים שמואלים מן בעשיות הטובים, ובהם הם הגרועים שחלד עמם אינם ראויים לקבל טובה רק מלד בחינת החסד, וברחמים הם החסם בעלי חיים שלא שייך אללם מן או חסד רק יחזיקים מלד הרחמים כי רחמיו על כל מעשיו, הוא נותן לחם לכל בשר גם בעלי חיים בכלל כי לעולם על כל העולם כלו חסדו. זן ומפרנס, זן הוא הספקת המאכלים והמזונות, ומפרנס הוא הטוב שאר לרכים :

נודה לך כו'. ברכה שניה יהושע תקנה כשנכנסו לארץ. שהנחלת לאבותינו לאברהם יצחק ויעקב, ומש"ה מקדים נחלת הארץ קודם לניצח מלרים ולמתן תורה, ועל בריתך מלוח מילה שחתמת בבשרנו כי המילה היא אות ברית שכרת עמנו להיות לנו לאלהים ואתנו נחיה לו לעם :
רחם

בְּפִי כָל חַי תְּמוּד לְעוֹלָם וָעֶד . בְּכַתוּב וְאֵבְלָת וְשִׁבְעָת וּבְרַכָּת
אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַשְּׂמֹוכָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ : פְּרוּך אֶתָּה יְיָ עַל
הָאָרֶץ וְעַל הַמַּיִם :

רַחֵם (נא) יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ וְעַל צִיּוֹן
מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל
וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ עָלָיו : אֱלֹהֵינוּ אֲבִינוּ רַעֲנוּ זִנְנוּ פְּרַנְסֵנוּ
וּכְלַפְלַנּוּ וְתַרְוִיחֵנוּ וְתַרְוַח לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִתְּרַח מִכָּל צְרוּתֵינוּ . וְנֵא
אֵל תְּצַרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לֹא לִידֵי מִתְּנַת בְּשֵׁר וְדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאתֶם
כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלָאָה הַתְּפוּחָה הַקְדוּשָׁה וְהַרְחֵבָה שְׁלֹא גִבּוֹשׁ וְלֹא
נִפְלָם לְעוֹלָם וָעֶד :

לְשַׁבַּת רְצָה וְהַחֲלִיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוֹת יוֹם הַשְּׁבִיעִי
הַשֹּׁשֶׁבֶת הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ הַזֶּה כִּי יוֹם זֶה גְדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא
לְפָנֶיךָ לְשִׁבְתָּ בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה בְּמִצְוֹת רְצוּנָה וּבְרִצּוֹנָה הַנִּיחַ
לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שְׁלֵא תִהְיֶה צָרָה וְיָגוֹן וְאִנְחָה בְּיוֹם מְנוּחַתֵנוּ . וְהִרְאֵנוּ
יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן עִירְךָ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדְשֶׁךָ כִּי אֶתָּה
הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנְּחֻמּוֹת :

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ . יַעֲלֶה וְיִבֵּא וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצָה וְיִשְׁמַע
וְיִפְקֹד וְיִזְכֹּר וְיִזְכְּרֵנוּ וְיִפְקֹדֵנוּ וְיִזְכְּרוֹן אֲבוֹתֵינוּ . וְיִזְכְּרוֹן מְשִׁיחַ
בֶּן דָּוִד עַבְדְּךָ . וְיִזְכְּרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קְדְשֶׁךָ . וְיִזְכְּרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית
יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ לְפִלְמָה לְמוֹכָה לְחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם
בְּיוֹם חַג הַמִּצְוֹת הַזֶּה . וְזַכְּרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְמוֹכָה . וּפְקֹדֵנוּ בּוֹ
לְבָרְכָה . וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים . וּבְדַבֵּר יִשְׁעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחַנּוּן .
וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ . כִּי אֱלֹהֶיךָ עֵינֵינוּ . כִּי אֵל חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה :

ובנה

פירוש

רחם נא וכו'. ברכה זו דוד ושלמה מקווה ובקשו מה' יח' להחיות שלום וירושלים, ועכשיו צענומינו שחרכה
ירושלים חקנו לנו חו"ל כוסה אחר לבקש על בנין ירושלים ולהחיות מלכות בית דוד למקומה :
רצה ליה אומנו, והחליצנו זרנו, משלון נהלך חושים, או בלוינו חסן עמנומינו ע"ד ועמנומיך יחליץ,
במצותיך בזכות מלכותך בכלל, ובמצות יום השביעי בזכות מלכות שבת בפרט. וי"מ שכלה
והתלוינו הוא בקשם הגאולה, ש"י זכות המלכות כלל וזכות מלכות שבת נהיה לרזיים ומזרחיים להגאל .
והראנו כי אז ודאי יהיה המנוחה שלמה צבואנו אל המנוחה ולא הנמלה משא"כ כל עוד שאנחנו יגיעים
בשכחה הגלות, לא זאם המנוחה :

אמרו

ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו: ברוך אתה יי בונה
(ברחמיו) ירושלים. אמן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם. האל אבינו מלפני אדירנו
בוראנו גואלנו יוצרנו קדושו קדוש געקב רוענו רועת
ישראל. המלך הטוב והמטיב לכל. שבכל יום ויום הוא המטיב.
הוא המטיב. הוא ייטיב לנו. הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו
לעד לחן ולחסד ולרחמים ולרחמי הצלה והצלחה ברכה וישועה
נחמה פרנסה וכלכלה ורחמים ותיים ושלוה וכל טוב ומכל טוב
לעולם אל יחסרנו: תרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: תרחמן
הוא יתברך בשמים ובארץ: תרחמן הוא ישפח לדור דורים ויתפאר
בנו לעד ולנצח נצחים ויתחדד בנו לעד ולעולמי עולמים: תרחמן
הוא יפרנסנו בכבוד: תרחמן הוא ישבור עלנו מעל צוארנו והוא
יוליכנו קוממיות לארצנו: תרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה
בבית הזה ועל שלחן זה שאכלנו עליו: תרחמן הוא ישלח לנו את
אליה הנביא זכור למזב ויבשר לנו בשורות טובות וישועות ונחמות:
תרחמן הוא יברך את (אבי מורי) בעל הבית הזה ואת (אמי מורת)
בעלת הבית הזה (ואם הוא סמוך על שלחן עמו יאמר התרחמן הוא יברך אותי
ואשתי וזרעי). אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל אשר להם.
אותנו ואת כל אשר לנו כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק
ועקב בכל מפל כל. פן יברך אותנו בלנו יחד בברכה שלמה
ונאמר אמן:

בפרוים ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהי למשמרת שלום: ונשא

ברכה

פירוש

ברוך אתה וכו' הטוב. אח"ל (ברכות מ"ח) ברכת הטוב ציבנה תקנוה על הכונו ציטר, ופי' האבודתה
ציבנה תקנוה שהיזה עיר גדולה לאלהים והיו זה אלפים ורבעות מירשאל ואח"כ גברה מלכות רומי
עליהם ולכדום והרגו כלם ואז נעדה קרן ישראל לגמרי ומאחרו ככלותיהם מאלל לעוף השמים זמן רב והיה
חרפה גדולה לישראל עד שישבו ר"ג וצית דינו כמה ימים בחטעים וצבוזו אולריותיו עד שיוק להם רשות
לקבדם ואז תקנו הטוב והמטיב על רוב הטובה האלה ומתקנה בסעודה לפי שהוא מקום השמחה ומקנו להזכיר
נה ג' מלכות וג' גמולות וג' הטבות (טור סי' קפ"ט). המושג של הסריחו כל זמן שהיו מונחים בלי קבורה,
והמטיב שהתו לקבורה. המטיב בזמן העבר, הוא מטיב בהם, הוא ייטיב לנו בעתיד, וכן הוא גמלו
וכו'. בכל בחברתה כתיב וכו' בך את אברהם בכל, מכל בליהק כתיב ואוכל מכל, כל ביעקב כתיב
וכי יא. יל כל, כלומר לא חסרו שום טובה (עיין צ"ב י"ז):

שפור

הגדה של פסח

בְּרַכָּה מֵאֵת יי וַצִּדְקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ . וּנְמַצָּא הֵן וְשָׁכַל מוֹזֵב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם :

לשבת הַרְחֵמֵן הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׁפִלּוֹ שֶׁבֶת וּמְנוּחָה לְחַיי הָעוֹלָמִים : הַרְחֵמֵן הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׁפִלּוֹ מוֹזֵב :

יש שמוסיפין בשני לילות הראשונים של פסח יום שכלו ארוך, יום שצדיקים יושבים ועמדותיהם בראשיהם ונזונים מזיו השכינה, ויהיה חלקנו עמם :

הַרְחֵמֵן הוּא יִנְבְּנוּ לִימֹת הַמְּשִׁיחַ וְלַחַיי הָעוֹלָם תְּפֹא: מְגֻדֹל יְשׁוּעוֹת מְלִכּוֹ וְעֵשֶׂה חֶסֶד לְמַשִּׁיחֵוּ לְדוֹד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם : עֵשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרְזִמּוֹ הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עֲלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ אָמֵן :

יִרְאוּ אֶת יי קִדְשׁוֹ כִּי אֵין מְחֻסָּר לִירְאָיו : כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ וְדוֹרְשֵׁי יי לֹא יִחְסְרוּ כָּל מוֹזֵב : הוֹדוּ לַיי כִּי מוֹזֵב כִּי לְעוֹלָם חֶסֶדוֹ : פִּוְחֵת אֶת יְדֵי וּמְשַׁבֵּעַ לְכָל חַי רְצוֹן : פְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּנֵי וְתִיהָ יי מְבַטְחֵוּ : גַּעַר תִּיְהִי גַם וּמְקַנְי וְלֹא רְאִיתִי צָדִיק גַּעֲזֵב וְזָרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֵם : יי עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם :

חַסְדוֹ : פִּוְחֵת אֶת יְדֵי וּמְשַׁבֵּעַ לְכָל חַי רְצוֹן : פְּרוּךְ הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּנֵי וְתִיהָ יי מְבַטְחֵוּ : גַּעַר תִּיְהִי גַם וּמְקַנְי וְלֹא רְאִיתִי צָדִיק גַּעֲזֵב וְזָרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֵם : יי עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן יי יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם :

אחר ברכת המזון קודם הנכרה על היין, יאמר :

הגני מוכן ומווכן לקיים מצות כום שלישי מארבעה בוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינותיה על ידי ההוא שמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי מעט וכו'

פְּרוּךְ אֱתָהּ יי אֱלֹהֵינוּ מְלִךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגִּפְּן :

ישחה הכום בישיבה בהסבת שמאל דרך חירות :

פוסחין סדלת כדי לזכור שהוא ליל שמורים* , ואומרים זה :

שְׁפוּךְ חַמְתָּךְ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלְכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ : כִּי אָבַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת גְּוֵהוּ הַשְּׁמֵנִי :

שפך

אברבנאל

שפוך חמתך אל הגוים וגו' כי אבל את יעקב וגו'. ז' פסוקים אלו הם בזמור ע"פ וחס ג"כ צירמיה' במעט שני, ולפי שפסוק לא לנו ה' לא לנו אינו בא לראשית והסתלת הדברים כי הוא חוזר על מהאמר קודם אליו לכן חקנו לומר בהתלתו שני פסוקים אלו לומר ה' אלהינו שהושעת וגאלת את ישראל ממצרים ונקמת נקמתם להודיע כחך הגדול על טרעה ועל מצרים שאמר לא ידעתי את ה' וגם להענישם על

(* שמעתי השערה על מה שפוחין סדלת דוקא בלתיכת שפוך וכו', ואם מעטם ליל שמורים אין נפקא מינה מתי ופסחין סדלת, כי יתכן שסגרו כן יען שבימי הבינים (מעטעל אלטער) היו מעלילים עלינו אין שאנחנו זביל פסח סוגרין שער ודלת ויושבים ומקללים חוטגי הארץ, ע"כ נהגו לפסוח סדלת בלתיכת שפוך וכו' כאומר בולו והטו אונכס ושמתו כי שפוחינו כדור יחללו, בקריאת הפסוקים האלה, על הגוים אשר לא ידעוך, כ"י אבל את יעקב ואת גוהו השמני. כי בשנת ארש ישראל על סדר גיל פסח ונשאו עליו האכל במסמורים על עיקר המנוחה (קרבן הפסח). שנהסרה לנו, הלא אז כומר נשאו יקרב הפסוקים האלה, ויהיה זאת תחומותו, וחו' לא על העמים האלה אשר בתוכם אמתנו יושבים כוונתנו, כי גם הם מלאמיים בקדושה הבורה ויוזעים כי מעט חורבן הביט יחמרו חלק רב ממוצות המעשיות, וכי יש לנו חקום כי ישיב שכינתו לגיון כמעט על רצון לפניו. (מתי יודיו המדפיס ר' יצחק גאלרמאן ר')

שָׁפַךְ עֲלֵיהֶם זַעֲמָה וְחָרוֹן אַפָּי יְשׁוּבִים: תִּדְרֹף בְּאַף וּתְשַׁמְדֵם מִתַּחַת
שָׁמַי יי :

הלל מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו ההלל, ומזהו לחזר אחר שלשה להלל, דלויחא במדרש ההלל הקוראים
את ההלל לריך שיהיו שלשה שיבא אחד אומר לשנים הודו [והשנים עונים לחזרו, וכן נהגין בליל, ומס
אין שנים שיגעו ונשמו עונים לחזרו]:

לֹא לָנוּ יי לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ הֵנּוּ כְבוֹד עַל חַסְדֶּךָ עַל אֲמַתְךָ: לְמַחַ
יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אִיִּה גֹא אֱלֹהֵיהֶם: וְאֱלֹהֵינוּ בְּשָׁמַיִם כִּל אֲשֶׁר חֲפִץ
עֲשֵׂה: עֲצִיבֵיהֶם כְּסָף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ
עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ: אָזְנוֹיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֶף לָהֶם וְלֹא יִרְחֹמוּ:
יְדֵיהֶם וְלֹא יִמְיִשׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יִתְלַכּוּ לֹא יִתְגַּוּ בְּגָרוֹנָם: כְּמוֹתֵם יִהְיוּ
עוֹשֵׂיהֶם כִּל אֲשֶׁר בְּמַחַ בְּהֵם: יִשְׂרָאֵל בְּמַח בְּיַי עֲזָרָם וּמִגֹּנָם הוּא:
בֵּית אַחֲרָן בְּמַחוּ בְּיַי עֲזָרָם וּמִגֹּנָם הוּא: יֵרְאִי יי בְּמַחוּ בְּיַי עֲזָרָם
וּמִגֹּנָם הוּא:

יי וְזָכְרָנוּ יִבְרָךְ יִבְרָךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְרָךְ אֶת בֵּית אַחֲרָן: יִבְרָךְ
יֵרְאִי יי הַקְּמָנִים עִם הַגְּדוֹלִים: יוֹסֵף יי עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם:
בְּרוּכִים אַתֶּם לַי עֲשֵׂה שָׁמַיִם וְאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַי וְהָאָרֶץ
נָתַן

אברבנאל

על מה שהרשו לישראל כן שפוך חמקך על אשר לא ידעוך ובשמך לא קראו כמו פרעה, ועוד הוסיפו לרה
מהמלכים שהחריבו את בהמ"ק לעמיים והוא אומר ואת נוכח השמו ונו':

לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ. כלומר אע"פ שאין אמתו ראויים עשה למען שמך ומקדשך החרב: כי לשמך וכו'
על חסדך על אבתך. לנ' סבות המזכרות אליהם סובב כל המזמור: למח יאמרו. בדלותם
שפלותנו: איך גא אלהיהם שעשה עמהם להפליא עמה אפס כמו, והס לא ידעו כי כל זה הסיפק:
ואלהינו שבשמים. יכול ללקוד על צבא המרום במרום ובמלכי האדמה: כל אשר חפץ עשה. לא
כן הגויים הקדמונים ההם כי ענביהם המענבים אותם או שעמלים בעדם: כסף וזהב. הממכות מיוחסות
לירה ולמשש כי רואים שלשה הפועלים ויחל בעוה"ז השפל ועפ"ז מנשה ידי אדם המה ואין להם שום כח:
פה להם ולא ידברו ונו'. לא צא להודיע זה כי גם עובדיהם היו יודעים בכך אבל היו אומרים שהיו
כלים להוכיח עם הדומיות, אבל ישראל הבועת בה' וכן בית אהרן כפי משפחות וירחי ה', הוא יהיה בעזרם
זמננם שיכלתו וכחו הגדול. או דרך שני מזמור זה שלל דבר דוד מהמסילים כ"א מרשעם בלתי יודעי
ה' ולא קוראים שמו ההשמיים חכמים בקיין העושר לכד. ואמר ענבי ממסכותם ועמלם הוא רק ללסוף
כסף וזהב במעשה ידי אדם בהשחלתו: פה להם ולא ידברו. בהלכות ה': עינים להם ולא יראו.
בפלותם: אזנים להם ולא ישמעו. דברי נביאיו: אף להם ולא יבחנו הדברים על אמתה לקרא ריח
כמו"ס וכריחו ביראת ה': ירידה ולא ימישון. לא יעשו המלות הכליות במעשה: רבליהם ולא יחלבו לרנב
מזה ועבודת ה': לא ידגו בגרונם. בהפלה ושנח הבורא. אבל בית ישראל יבטחו בה' משפחה ומשפחה
והוא יעזרם ויגן בעדם:

ד'. כנגד הסבה השנית כי אהב את יעקב לחומלה מפאת היותם עמו ונחלתו, אמר ה' זכרנו אשר זכר אותנו
במלכים יברך אותנו גם כן בגלותנו, ופירש המזכרים בית ישראל, ובכלל בית אהרן כהנים ולוים קדושו.
יראי ה'. חסידי דור ודור: הקמנים. שאין להם זכות בזכות הגדולים, ולפי שלשה אורך הגלות הבטיחם
שלא יכלו באומרו יוסף ה' עליכם ונו', ואמר ברוכים אתם לה' עמנו ולא משרי מעלה ונו', ואם מרלו חמם
בארץ לא ימנע משועת ה' כי הארץ הוא נתן אותה לנו אדם וכשיראה יקמה מהם ולמתן די יצא ימנעה.
אמנם

נתן לבני אדם : לא המתים יתללו יה ולא כל יורדי דומיה : ואנחנו
נברך יה מעתה ועד עולם הללויה :

אהבתי פי ישמע יי את קולי תחנוני : פי הטה אָזְנוּ לי ובכימי
אקרא : אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה
ויגון אמצא : ובשם יי אקרא אנה יי מלטה נפשי : חנון יי וצדיק
ואלהינו מרחם : שומר פתאים יי דלותי ולי יהושיע : שובי נפשי
למנוחכי פי יי נמל עליכי : פי חצצת נפשי ממות את עיני מן דמעה
את רגלי מדחי : אתה הלה לפני יי בארצות החיים : האמנתי פי אדבר
אני עניתי מאד : אני אמרתי בחפזי כל האדם כזב :

מה אשיב ליי כל תגמולותי עלי : כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא :
נדרתי ליי אשלים נגדה נא לכל עמו : יקר בעיני יי המוטה
לחסידיו : אנה יי פי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת
למוסריי : לה אובח ובה תודה ובשם יי אקרא : נדרתי ליי אשלים

נגדה

אברבנאל

אמנם לאחנו נכרך יח בהכירו גדולה נפלאותיו, מעשה ועד עולם לרמוז אל זמן הגאולה יהיה מחי סויהם :
אהבתי . פן יאמרו לישראל שבגלות שהם הפלחם ולא חועלו , לז"ל אהבתי תחנוני כי ישמע ה' קולי ,
ואהבתי יחזור אל תחנוני . וירצה ישר בעיני להסתכן ולהספיל כי ידעתי עדיין ישמע ה' קולי ,
והראה כי בגלות מרבים הקה אנו לי לכן כל ימי אף שיארכו ימי הגלות אקרא ולא אסור מלהספיל :
אפפוני חבלי מות . בגלות הארובה בכמה גזירות ומימות : ומצרי שאול . גידולין וכוזין . וגם כי זרה
ויגון אמאל עכ"ל ובשם ה' אקרא , ואמר אנה ה' מלטה נפשי אל העש עמנו בלה כי חנון ורחום אתה מרחם
בדיון : ואלהינו מרחם . ואני אומר לנפשי שובי נפשי שובי עד ה' אליהך כי הוא מוחיכי וסחיה קרובה
הישועה לבא כמו שעשה במצרים : כי חצצת נפשי ממות . כשגזר לפתע הריגת בני ישראל אתה ה'
הלאתנו ממות ואת עיני מדמעה מלככות עליה ואת רגלי מדחי בלאחי ממלכים והבאתני לא"י גם עמה אבטת
להסלק עוד לפני ה' בחרן היותה הנקראה ארלות החיים . שושביה נקראים חיים שהם חיים תהלה כפי
רז"ל . וגם כי יאריך הגלות האמור אני מתאמץ באמונה שלימה כי יבא עוד זמן . כי אדבר וכמו שגילה
זה אני מספר בליחת מצרים בן בגאולה העתידה אדבר ואספר הענינו שסבלתי : אני אמרתי בחפזי . אז
אומר שבתפוז בגלותי כמו וחי דוד נחפז ללכת , ובשפלותי כמו ריקים ופוחים , אהרטי יחיתי אומר שכל
האדם כוזב פי עבר קציר כלם קיץ ולאחרי לא נוסעו , ועתה אני רוצה בישועה ה' כי נחאמה הבקשתו :

כזה . אז אומר מה אשיב לה' על כל הנזק אשר עשה עמי קל תתנולתי עלי ואני חייב לו על כלם : כוס
ישועות אשא . אלהינו כחשר אני עשה עמה זבוב של זבובת אמנם עשה הוא כוס ישועות אחד
של מצרים ואי יסור כוסות שנים של מצרים ושל גלות : ובשם ה' אקרא . ואפרסם שמו בכל הארץ :
נדרתי לה' אשלים . אז לא כהלילה הנה בביתו ובתנוותו כי אם בזהמ"ק בגלוי נגדה נא לכל עמו . ואת
זה ידק בזוכים לחיים בזמן הגאולה אבל רצונת ישראל שתחן בגלות ולא ראו בישועה מה יהיה מהם לז"ל
יקר בעיני ה' יקר וגדולה ג"כ יתן ה' המנוחה לחסידיו וצדיקיו שכבר מהו שישוץ נפשותם לנפוש בזמן החיים :
אנה ה' וגו' . אמר שזכר אמונתו ובתחנוני הספיל לה' בשם להושיע , ואמר אנה ה' זכר נא כי אני עבדך
וגל כקני כספק אלא יליד בית כהן האמה שאמרה חורס האשה וילדים חקיה לאדוניה וז"ל אני עבדך בן
אמך . והיכה טענתו פתחת מוסרי הלא כשהיינו אסורים במצרים זכור הברזל פתחת והואמתי משם :
לך אובח . כמו ששם זכרו לך חג הסוכה ואמרנו שירה גם עמה לך אובח זכר מודה ואומר שירה
ובשם ה' אקרא : נדרתי לה' אשלים . ומוסף עוד כי הם אמרו שירה במדבר ולאחנו נאמר אנה נגדה

גָּדְדָה נָא לְכָל עַמּוֹ: בַּחֲצֵרוֹת בֵּית יי בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלַיִם תְּלַלְוֶינָהּ:
תְּלַלְוּ אֶת יי כָּל גּוֹיִם שֶׁפָּהוּוּוּ כָּל הָאָמוּם: בִּי גִבֵר עָלֵינוּ חֲסֵדוֹ
וְאַמַּת יי לְעוֹלָם תְּלַלְוֶינָהּ:

הוֹדוּ לַיי כִּי מוֹזֵב
יֹאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל
יֹאמְרוּ נָא בֵּית אֲהָרֹן
יֹאמְרוּ נָא יִרְאִי יי

בֶּן תַּמְצֵד קָרָאתִי יְהִי עֲנֵנִי בַּמֶּרְחֵב יְהִי: יי לִי לֹא אִירָא מִה יַעֲשֶׂה
לִי אָדָם: יי לִי פְעוּרֵי וְאֲנִי אִרְאֶה בְּשֵׁנָאִי: מוֹזֵב לְחִסוֹת בְּיַי
מִמַּבְטַח בְּאָדָם: מוֹזֵב לְחִסוֹת בְּיַי מִמַּבְטַח בְּנִדְבִיבִים: כָּל גּוֹיִם סָבְבוּנִי
בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילֵם: סְבּוּנִי גַם סְבּוּנִי בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילֵם: סְבּוּנִי
כְּדַבְרֵימָם דִּיעֲכוּ פִּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יי כִּי אֲמִילֵם: דָּחָה דְחִיתֵנִי לְנַפּוּל
וַיִּי עֲזָרְנִי: עֲזִי וְזִמְרַת יְהִי וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רְנָה וַיִּשְׁוַעַה

באהלי

אברבנאל

גא לכל עמו בפרסום: בחצרות בית ה'. בהמ"ק בירושלים. וצאה מלת נגדה בה"א נוספת כי היו
במקדש ה' חלקים עזרה נשים ועזרה ישראל וחיכל וחיכל ודביר. ומלת בתוכי ביו"ד נוספת לרמוז עשרה
כמים ששעשו לאבותינו בבהמ"ק. וחמש דבריו הללוים שיאמר לכל הללו חס ה' על הנשים ועל הפורקן שעשה עמי:
הללו. לפי שבזמ"ל לא נחברתמה גדולת ה' רק בחוך ישראל עמו אמר שבגאולה העמידה כל האומות והללו
ה' כי גבר עלינו חסדו בעבור התשועה שיעשה לנו ובעבור אמתת אמונתו שחפרסם לכל וזה
אומרו ואמת ה' לעולם הללויה:

הודו. אמר לישראל שהם ציחוד ראויים שיודו וישבחו לה' מכל שטר האומות וזה שאמר יאמר גא ישראל
הודו לה' וגו' וזה מב' צמיות. הא' כי טוב שהוא הטוב המוחלט. הב' מלד חסדיו לעולם. ואמר
יאמרו נא ר"ל צמון הגאולה. יאמרו נא ציה אהרן הכהנים שבגלות אין להם לא עבודה ולא קדושה ולא מחנות
ואז ישיב להם הכל ויאמרו אז בל"ח. וכן יראה ה' לא היה להם בגלות ענאי והכנה להדבק באלהיהם ואז יאמרו
בל"ח. ואפשר שכיון שאמרו בל"ח שכל שטר הגאולות היו זמניות ושבו לעבוד אמונת חסד שיעשה בגאולה
העמידה יהיה לעולם ועד ולללח לחיים:

בן המצור. עוד צא נחם ישראל שלא יחאשו מתוקף הגלות שהרי צמארים מן המצר ונרות ממארים,
קראתי יי. קראו ה' וענה להם והושיעה למרחב כן יעשה לעמיו, ד' לִי לֹא אִירָא, כי לא
יוכלו לפלוחנו. אז יראה שחם היינו קוראים לה' בכל עת כאשר קראו אבותינו במצרים בלר היה מרחיב
לנו ולא היה לירוא מצו' ולא זה בלבד כי ה' יעשה שמואלנו יהיו בעזרי, ע"ד בראת ה' דרכי אים גם
אויביו יש להם חמו: עזוב לחסות בה'. לכן בגלותנו זה טוב לחסות ולהדבק בה' במצות ומע"ט: מבטחה
זכו'. לא באדם והוא המון עם ולא גדלבים והם הנכבדים: כל גוים סבבוני. אמר בזה ד' לשונות
סבבו. גוים סבבוני סבבוני גם סבבוני סבבוני לדבורים. האחד על סמחרינו ואשור שבאו על ירושלים ונפלו עם
ח"ש בשם ה' כי אמילם. הב' על ל"כ מלך צבא על ירושלים ששמוי רבות צימו יהויקים יהויכין ודקיהו
לכן אמר על הבבלים סבבוני גם סבבוני וחמ"כ בשם ה' כי אמילם. הב' על פרס ומדי ויונים צמון בית
שני ח"א סבבוני כדבורים וסוף דועכו וגו'. אך על הגלות הארוך היה אמר דחה דחיתני לפניהם שהיא דחיה
קרובה לפניה מוחלפת חס לא שה' עזרי להקיים: עזי וזמרת יי. העון והשועה שלא כלנו מו' הוא
לבדו כמ"ש גדולה כשה גדול הרעותה וכו': קול רנה. הרנה והישועה אשר באלהי דיקום ומגורם
היא בשה מימין ה' רוממה ולא מכאן ועולם ידנו, וחזר ואמר ימין ה' רוממה לחובד למה יחם לו ית' זה

הגדה של פסח

בְּאֶהְלֵי צַדִּיקִים יָמִין יְיָ עֲשֵׂה חַיִּל : יָמִין יְיָ רוּמְמָה יָמִין יְיָ עֲשֵׂה חַיִּל :
 לֹא אֲמוֹת בְּי אֶהְיֶה וְאֶסְפָּר מַעֲשֵׂי יְהוָה : יִסּוּר יִסְרֵנִי יְהוָה וְלִמּוֹת לֹא
 נִתְּנָנִי : פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צַדִּיק אָבִא בָּם אוֹדָה יְהוָה : זֶה הַשַּׁעַר לִי
 צַדִּיקִים יָבֹאוּ בּוֹ : אוֹדָה בְּי עֲנִיתֵנִי וְתַתִּי לִי לִישׁוּעָה . אוֹדָה : אָבִן
 מֵאִסּוּ הַבְּנוּיִם תִּיְתֶה לְרֹאשׁ פְּנֵה . אָבִן : מֵאֵת יְיָ תִּיְתֶה וְאֵת הַיָּא
 נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ . מֵאֵת : זֶה הַיּוֹם עֲשֵׂה יְיָ נִגְלִילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ . זֶה :

אָנָּה יְיָ הוֹשִׁיעָה נַּאֲ : אָנָּה יְיָ הוֹשִׁיעָה נַּאֲ :
 אָנָּה יְיָ הַצְּלִיחָה נַּאֲ : אָנָּה יְיָ הַצְּלִיחָה נַּאֲ :

בְּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בְּרַכְנוּכֶם מִפִּית יְיָ : בְּרוּךְ אֵל יְיָ וַיֵּאָר לָנוּ אֶסְרוּ חַג
 בְּעִבּוֹתַיִם עַד בְּרִנּוֹת הַמִּזְבֵּחַ . אֵל : אֵלֵי אֶתָּה וְאוֹדָה אֵלֵמִי
 אֶרְמָמְקָה : אֵלֵי תוֹדוֹ לִי בִּי טוֹב בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ . תוֹדוֹ :

תוֹדוֹ לִי בִּי טוֹב בִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ :

תוֹדוֹ

אברבנאל

כִּי יָמִינוּ רוּמְמָה עַל הַמַּעֲרֻכּוֹת לִכֵּן הוּא עוֹשֶׂה חַיִּל . הַסַּחֲכַל שֶׁהַצַּדִּיקִים הֵאֱלִיָּה עָזִי וְזִמְרָה יֵה יָמִין ה' רוּמְמָה
 הַסּ מַדְבְּרֵי שִׁירַת הַיָּם , לֹא־מֵר כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֱנוּ גּוֹמְרִים הַהֲלַל עַל יְצִיאָהּ מִצִּיּוֹן כֵּן בְּדַבְרֵי־הַסּ הֵאֱלִיָּה עֲלָמָס שִׁיר
 וְגַשְׁבַּח ה' לַעֲמִיד : לֹא אֲמוֹת . דַּבֵּר עַל לֵב יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִירָאוּ לַכּוֹת בְּגִלוֹת זֶה וְאִמֵּר בְּשֵׁמֶס לֹא אֲמוֹת בְּזִרְוֹת
 הֵאֱלִיָּה אֵלֵה אֶחִיָּה עַד אֲשֶׁר יֵהִי זְמַן לִסְפֵּר מַעֲשֵׂה יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה עִמּוֹ חֲסֵד : יִסּוּר יִסְרֵנִי . וְאֵע"פ שִׁיִּסְרֵנִי
 יִסּוּרִין לֹא יֵהִי שֶׁל כְּלֵיה וְלִמּוֹת לֹא נִחְמֵי : פִּתְחוּ לִי . חֶף כִּי יֵהִי שַׁעֲרִים וּפְתוּחִים לְהַכֵּס בְּהַסּ לַהֲדוּחַ לַה' :
 זֶה הַשַּׁעַר לַה' . כֹּאֵלֹו הַשַּׁעֲרִים יִשְׁבּוּ כַּשַּׁחֲדִיק עֲלֵמֶךָ וְחִשּׁוֹב לַה' חֲכָמָס בַּשַּׁעַר הַזֶּה עַל הוֹדָעָה : אוֹדָה
 בְּי עֲנִיתֵנִי . אִמֵּר שֶׁאוֹ יִאֲמַר יִשְׂרָאֵל לַה' אוֹדָה כִּי עֲנִיתֵנִי בְּגִלוֹת כִּיֹּון שִׁסּוֹף הֵיית לִי לִישׁוּעָה בְּזֹאֲפֵן הַשֶּׁחָבֵן
 יִשְׂרָאֵל מַשֵּׁס רִשְׁעָה אָבִן יִשְׂרָאֵל אֵס שִׁמְחָסוּ הַבְּנוּיִם יַעֲשֶׂה עִתָּה לְרֹאשׁ פְּנֵה שֶׁבָּנִין הַבְּזוּל וְצִוִּית ה' יֵהִי מִקּוֹדֵשׁ
 עֲלֵיו : מֵאֵת ה' . וְהַשְׁעוּעָה הַזֹּאת הֵהִיָּה לֹא בְחֵיל וְכֹחַ אֲמוּסָי כִּי אֵס מֵאֵת ה' יִתְבַּרֵךְ הֵיחָה זֹאת הַפְּלִיאָה
 בְּעֵינֵי כָל : זֶה הַיּוֹם שֶׁהוּא יוֹס וְזִמְן הַגְּאֻלָּה יִאֲמְרוּ הַכָּל כִּיֹּון שֶׁבָּא מֵאֵת ה' גַּם אֲנַחְנוּ נִגְלִילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ ע"ד
 מ"ש הַלְלוּ אֵת ה' כָּל יוֹיִם כִּי בָבֵר עֲלֵינוּ חֲסֵדוֹ : אָנָּה . עִתָּה הַתְּפִלָּה הַמְּסוּרֵר שִׁיקוּס ה' דַּבְּרוּ הַטוֹב וְאִמֵּר
 אֲנָה ה' הוֹשִׁיעָה נַאֲ הַלְלִיחָה נַאֲ יוֹרֵשׁ בְּאֲחֵד מַשְׁלֵשֶׁה דַּרְכֵי־ס . הַאֲחֵד לִפִּי שֶׁהַשְׁעוּעָה חֲלוּיָה בְּחַשְׁבוֹת יִשְׂרָאֵל אִמֵּר
 אֲנָה ה' הַלְלִיחָה נַאֲ שִׁיִּלְחִת בִּידֵינוּ שֶׁחֲשׁוֹב וּמַעֲשֵׂים עֲבוּסִים . הַשְּׁנִיָּה אֲנָה ה' הוֹשִׁיעָה לִישְׂרָאֵל וְהַלְלִיחָה לַהַסּ
 שִׁיבּוּאוֹ לְחֹסֶת חֲחַם כַּנְּפִי . הַשְּׁלִישִׁית הוֹשִׁיעָה לִישְׂרָאֵל לְגַאֲוֹל אוֹתָס לְהַלְלוֹת אוֹתָס בְּמַעֲשֵׂיהָ וּקְיָיִס : בְּרוּךְ . בְּרוּךְ
 וְלַדְרָךְ הַל' שֶׁאֲמָרוּ בְּפִירוֹת אֲנָה ה' וְגו' יֵהִיֶּה בְּרוּךְ יְהוָה הַבָּא לִישְׂרָאֵל וּלְשׁוֹב בְּשֵׁם ה' , בְּרַבְבוּבִים יִבְרַכְוָה
 ה' : אֵל ה' . הוּא יִאֲדָר לִפְנֵיו דַּרְכּוֹ , וּבְעִזְרוֹ אֲסָרוּ חַג עֲבֻמוּסִים , חֲקָדְרוּ עֲבֻמוּסִים הַחַג הַכֶּבֶד אִו עַו הַזֶּה
 רִמּוּ לִיִּר הַבְּהִמִּי עַד שִׁיגִיעַ וַיִּבֶא לְקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ זֶה קְדוּשָׁה וְאוֹ תִשְׁכַּחוּ וְתִאֲמְרוּ אֵלֵי אֲתָה וְאוֹדָךְ הוֹדוּ לַה' .
 לַדְרָךְ הַב' אִמֵּר לַע"פ : הַמַּהֲגִיירִים בְּרוּךְ הַבָּא וְאֵנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּרִיכִים אֲתָסָס בְּשֵׁם ה' אֲבִל הַחֹר הַנְּבוּאִי לֹא
 יִחַוֵּל רַק בְּנוֹ עִם סְגוּלָתוֹ וְהַבְּרַכָּה הוּא אֲסָרוּ חַג שֶׁחֲבִיאוֹ קִרְבֵּן לְמִזְבֵּחַ ה' וְאֵנוּ נִאֲמַר לַה' אֵלֵי אֲתָה תוֹדוֹ
 לַה' וְגו' . לַדְרָךְ הַג' אִמֵּר בְּרוּךְ הַבָּא עַל מַלְךְ הַמַּעֲשִׂיָּה שִׁיִּאֲמַר לִישְׂרָאֵל בְּרַכְכֶם שִׁהִיא עֲדוּת ה' וּמִכֶּסֶף כְּבוֹדוֹ .
 אֵל ה' יוֹס לָנוּ לְהַצִּיָּא לִפְנֵיו קִרְבֵּן וְנִאֲמַר לוֹ אֵלֵי אֲתָה הוֹדוּ לַה' וְגו' :

מִכָּאֵן וְהֵלָּה עַד סוֹף הַהַגְדָּה לֹא בָּא פִירוּשׁ מַהֲרַב מֵהַרְבַּ מֵהַרְבַּ מֵהַרְבַּ ז"ל כִּי לַע"פ לְכֹאֲרֵיהֶה נִגְמַר הַנוֹסֵחַ שֶׁלוֹ כְּמוֹ
 שֶׁהוּא ג"כ בְּס' הַרְמְזוּס ז"ל יוֹעַן בַּעַת הַזֹּאת מִנְּהַר רֹבֵד הַקְּהֵלוֹת לֹא־מֵר ג"כ מִזְמוֹר הוֹדוּ לַה' וְגַם שִׁמַּח
 כָּל חֵי עַד יִשְׁחַבֵּחַ וּפְיוֹס אִו רֹבֵד יִסּוּס וְאוֹמוֹן גְּבוּרוֹתֵיךָ . גַּם בְּחֵלָה חֲתַלְמֵי שִׁיבָא עֲלֵיהֶ אִזִּיה בִּיאֹר . וְכַתְּבֵנִי
 פִּירוּשׁ הַמִּזְמוֹר כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ אוֹתוֹ בְּסֵפֶר פִּי אֲדָס בְּפִי הַלְלִים שֶׁלוֹ וְעַל שִׁמַּח ג"כ עַם הַיּוֹם שִׁישׁ הַפֶּרֶשׁ מֵעַט
 חֲלוֹת בִּין נוֹסַחוֹת אֲשֶׁכְּחִים וּסְפָרִים וְלוֹעֲזִים בִּיאֲרָמִי בַּעַת הַזֹּאת כִּיד ה' הַטּוֹבָה עֲלֵי (מַעֲהִיק פִּי) אֲבִרְבַּנְאֵל
 בְּדַפְטוֹס הַרְאָשׁוֹן) : דַּרְדְּו

פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :
 פִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ :

הוֹדוּ לְאֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים
 הוֹדוּ לְאֲדֹנָי הָאֱדֹנִים
 לַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדוּלוֹת לְבָדוֹ
 לַעֲשֵׂה הַשְּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה
 לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם
 לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדוּלוֹת
 אֶת הַשָּׁמַיִם לְמַמְשָׁלַת בְּיוֹם
 אֶת הַיָּרֵחַ וְכוּכָבִים לְמַמְשָׁלוֹת בְּלַיְלָה
 לְמַכַּה מִצְרַיִם בְּבִכּוּרֵיהֶם
 וַיֵּצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם
 בְּיַד חֹזֶקָה וּבְזוּרֹעַ נְמוּנָה
 לְגִזּוֹר יַם סוּף לְגִזְרִים
 וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ
 וַיַּעַר פְּרַעֲה וְחִלּוֹ בְּיַם סוּף
 לְמֹלִיד עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר
 לְמַכַּה מְלָכִים גְּדוּלוֹת
 וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אֲדִירִים
 לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי

ולעוג

פני אדם

הוֹדוּ. המומזר הזה נקרא הלל הגדול לפי שהוא כולל שבתו ומכרך אם מנד הנביאה והקיום ואם מנד
 השדוד נכסיו שכבר ביארנו בדקדוקו שכן הן שני דרכי הידיעה ממנו. וישן הזכרו בו
 ישיאח מצרים וקריעת ים סוף והגו לאומרו כליל זה. אמר הודו לה'. כי כל אשר עשה ועשה הוא
 טוב מאד ולעולם חסד ולא דין ולעומת זה על כל דבר ודבר נופל כי לעולם חסדו : לאלהי האלהים .
 בורא המלאכים שנקראו אלהים, והם חסד לעולם : לארבי הארובים. על סבות הדברים המחמיצות
 שהם במדרגת ארון לסדר העולם : לעושה נפלאות. כי אם יוכל מלאך שר או אדם לעשות
 דבר מחמיה ומופלא אבל לא יהיה גדול ר"ל אמתי אבל ה' לבד עושה נפלאות שכן גדולות באמת,
 או יפנה לבדו בלי מסייע : לעושה השמים. חוזר לנביאה שעשה השמים באופן שנראה בה תבונתו, או
 בתבונתו חוזר לשמים לדעת האומרים שהם חיים משכילים : לרוקע הארץ. שדך דקרא נקט שמים וארץ
 ומים ואחר כך חוזר למאורות, ואמר ששם הארץ על המים שלא יציפו ויחריבו העולם : לעושה אורים
 ששם היוהם גדולים ויקרים ישרתו לארץ ע"ד שפירשתי ויהן אוחס אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ :
 את השמש. ששם היומו גדול ומושל משמש כשמו להאיר ולהנחית ולהוליד, וקבע החומו ביום : את הירח
 וכוכבים. לנן ולהוליד, והגדיל מחומו בלילה : למכה מצרים. ביאר חלק הנפלאות והחמיל ממכה בכורות
 מחימת מכות מצרים והגדולה שבהן ו"ש למכה מצרים ט' מכות ואח"כ הוא בבכוריהם : והעביר ישראל,
 נחן להם כח לעבור בלי פחד : ונער פרעה. לפי שהמיתה בעניעה במים היא קלה שאין אדם מרגיש אז,
 ל"א ששערים תחילה כבקררה : למכה מלכים. כמו פרעה ואבימלך בעד שרה : ויהרוג. סיחון ועגו
 ונ"א מלכים כי הוא היה הורג בכחו לא יהשע : לסיחון ולעוג. פרט אלו השנים מן הכלל לגדלם והחסד
 הוא

וְלַעֲזוֹג מֶלֶךְ תִּבְשֵׁן
 וְנָתַן אֲרָצָם לְנַחֲלָה
 נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוֹ
 שְׁבַשְׁפְּלָנוּ זָכַר לָנוּ
 וַיִּפְרְקֵנוּ מֵאֲרִיבוֹ
 נָתַן לָחֶם לְכָל בָּשָׂר
 הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמַיִם

בְּשִׁמְתָת פֶּל מִי תִבְרַךְ אֶת שְׁמֶךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ פֶּל בְּשָׂר תִּפְאָר
 וְתוֹרָמָם וְזִכְרֶךָ מִלְּפָנֵינוּ תִּמְיֹד . מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אֲתָה
 אֵל . וּמִבְּלַעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ . פְּוֹדָה וּמַצִּיל וּמְפָרֵם
 וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה . אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֵלָּא אַתָּה : אֱלֹהֵי
 הָרְאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים . אֱלֹהֵי כָּל בְּרִיּוֹת . אֲדוֹן כָּל תּוֹלְדוֹת . תִּמְהַלֵּל
 בְּרוֹב הַתְּשַׁבְּחוֹת . תִּמְנַיֵּג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים . וַיְי
 לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן . תִּמְעוֹדֵר יִשְׁנִים וְתִמְקִיץ נִרְדָּמִים וְתִמְשִׁיחַ
 אֱלֹמִים וְתִמְתִּיר אֲסוּרִים וְתִסְוִמֶךָ נוֹפְלִים וְתִזְוִקֶךָ בְּפוֹפִים . לֶךָ
 לְבִדְךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים . אֱלֹהֵי פִינוּ מִלֵּא שִׁירָה בְּיָם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה בְּהַמּוֹן

גליו

פני אדם

הוא שהקשה רוחם לתחת ידי ישראל : ונתן ארצם . לא הספיק להמקם מהם ולהניח מלכות לבניהם אלא
 כהן ארץ לישראל חלה . ואמר עבדו בלשון יחיד להודיע שהוא לקיים הבטחה לאבות בפרט ליעקב אבינו :
 שבשפאלנו . להגדיל תפארתו לקח נלם ועשה חסד יומר לשלום וירודים : ויפרקנו . הכדילנו (כמפרק זה
 מה) מצרינו ואביבנו : נתן לחם . סיים בחסד כללי שה' עושה לעולם לתת לחם דהיינו מאכל נאות כפי
 מזון כל בשל חי . וגם על כהן אמיתם הלל זה בליה הזה אשר הסעודה כמו צבה"ח הן לח העולם כולו :
 הודו לאל . סוף דבר מכל מה שהשמים פועלים בעולם השפל הזה הודו לאל ית' כי הוא האדון ונותן לחם
 הכח לפעול והכל לפעולה וחמד לעולם :

בשמת . יען עד הנה התעסקו בליה הוה בשבחו של מקום בהלל המצרי והלל הגדול נהגו לומר ג"כ
 בשמה שקראו בגמרא ברכה השיר , כי מלבד שהזכיר בה ממזרים גאלהנו כלם שבח ותודה
 רבה לחיי העולמים . בשמת . מכל השמות שנקראו לפני ידוע היות שם בשמה היומר משבוח לכן ייחס
 אותו לזיקים הנקראים חיים , וסם רוח לכל שאר בע"ח , כאומר ששמתם כל זדיק ורוח כל בע"ח תבכר ותפאח
 לה' . ואפשר שמוסיפין זה גם בשפלת שבח לרמוז מה שארז"ל בשבחה נחוספה לשומריה שמה יתירה כו' :
 מן העולם . העולם הזה והעולם הבא כמו שארז"ל משקללו ואמרו אֵין עולם אלא אחד הסקינו שיהו אומרים
 מן העולם ועד העולם : אֵין לנו . וחזר לומר אֵין לנו , לומר הן בפועל גואל ומושיע כו' הן בצרעה בכל
 עת זרה וצוקה אֵין לנו מתך אלא אחה : אלהי הראשונים . שמיחד שמו על אבות העולם ועל הבאים
 אחיהם : אלוהי כל בריות . שליט על כל מה שגברא מקדם ועל כל מולדות הכוללים דור ודור : דחברולל .
 שגם כי ירבו תשבחות לא יחשב שום שבח לך כי אחה כבר מהולל בעמך : דחברנה . שכל האהגת העולם
 הוא חסד ורחמים כמו שכתבאר בהלל הגדול שקמיר וכפל בו בל"ח : ודו' לא ינום . לשמור ישראל ולא
 ינח לישן אחרים ומעורר ישנים כמ"ס אהו מתך ספרד בטטר שבט ישודה : לך לבדך . כי כל השעולות
 האלו בזה מתאך אחד הפשוט לא כבשרת קדמונים שכוכב אחד יערער ואחד ימן הדבר ועל זה הדרך כל
 מוב ורע : אלו פנו . השליג דרך מליצה לומר דא"ל לסיים שבחיה דמרגא . ואמר עימינו וידינו כי גם הם
 ירכיסי

גָּלוּי . וְשִׁפְתֵינוּ שִׁבַּח בְּמִרְחַבֵי רִקִיעַ . וְעֵינֵינוּ פְּאִירוֹת בְּשָׁמַשׁ
 וּבְכִרְחֵם . וְיָדֵינוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם . וְרַגְלֵינוּ קְלוֹת בְּאֵילוֹת . אִין
 אֲנַחְנוּ מִסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לָךְ יי אֱלֹהֵינוּ . וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ . וּלְבָרַךְ אֶת
 שְׁמֶךָ עַל אַחַת מֵאֱלֹהֵי (אֱלֹהֵי) אֱלֹפִים וְרַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת
 שֶׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ . וְעִמָּנוּ . מִמְצָרִים גְּאֻלְתָּנוּ יי אֱלֹהֵינוּ . וּמִפִּית
 עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ . בְּרָעַב וְנָתַתָּנוּ . וּבְשֹׁבַע בְּלִבְלָתָנוּ . מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ
 וּמִדְּבַר מַלְטָתָנוּ . וּמִחֲלָים רָעִים . וּגְאֻמָּנִים דִּלִּיתָנוּ : עַד הִנֵּה עֲזָרוֹנוּ
 בְּחַמִּידָה . וְלֹא עֲזָבוֹנוּ חֲסִידֶיךָ . וְאֵל תִּפְשֵׁנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְנִצָּח . עַל בֵּן
 אֲבָרִים שֶׁפָּלַגְתָּ בָּנוּ . וְרוּחַ וְנִשְׁמָה שֶׁנִּפְחַתָּ בְּאַפֵּינוּ . וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שִׁמְתָּ
 בְּפִינוּ . הֵן הֵם יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבַּחוּ וַיִּפְאֲרוּ וַיְרַמְמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדְּשׁוּ
 וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְּפָנֵינוּ . בִּי כָּל פֶּה לָךְ יוֹדָה . וְכָל לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע .
 וְכָל בֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע . וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה . וְכָל לִבָּבוֹת יִירְאוּךָ .
 וְכָל קָרֵב וּבְגִלּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ . בְּדִבְרֵי שִׁפְתוֹב כָּל עֲצֻמוֹתַי תִּתְאַמְרְנָה
 יי מִי כְמוֹךָ . מִצִּיל עֲנִי מִחֲזוֹק מִמָּוֶנוּ . וְעֲנִי וְאֲבִיוֹן מִגּוֹזְלוֹ . מִי יִדְמָה
 לָךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָךְ . וּמִי יַעֲרֶךְ לָךְ . הָאֵל הַגְּדוֹל הַגְּבוּר . וְהַנּוֹרָא אֵל עֲלִיּוֹן
 קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ : נִחַלְתָּהּ . וְנִשְׁבַּחְתָּהּ . וְנִפְאֲרָהּ . וְתִבְרַךְ אֶת שֵׁם קִדְשָׁהּ .
 בְּאִמּוֹר לְדוֹר בְּרַכִּי נִפְשֵׁי אֶת יי וְכָל קָרְבֵי אֶת שֵׁם קִדְשׁוֹ :
 הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת עֲזָה . הַגְּדוֹל בְּכַבּוֹד שְׁמֶךָ . הַגְּבוּר לְנִצָּח . וְהַנּוֹרָא
 בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ . הַמְּלֶכֶת הַיּוֹשֵׁב עַל כְּפֹאֵר רַם וְנִשְׂאֵא :

שׁוֹכֵן

פִּירוּשׁ

רַכִּיכִים לַחֲלוֹץ בְּקֹהַל עַם בְּקִרְיֹתָו . וְהוֹנֵעוֹת דְּבָרֵיכֶם שִׁדְבֵר כִּידוּעַ לְבַעֲלֵי הַכֶּמֶח הַדְּבוּר , וְאָמַר טַלַּח יִסְלַקוּן
 לַהֲדוּת עַל אֶחָד מֵאֲלֶפֶךָ . וְכו' : מִצְּמָרִים . לִישָׁנָה דְּמִרְחָב נִקִּיט אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹלַחְתָּ מִחֶרֶב מִצְרַיִם
 מִבֵּית עַבְדִּים : בְּרָעַב . הַזְכִּיר כִּמֵּה מִן הָאֲרוֹת שֶׁעָבְרוּ עֲלֵינוּ בְּגִלּוֹתָנוּ . וְעַד הַיּוֹם עֲזָרוֹנוּ ה' כָּלֵם וְהַחֲלַל שָׁן
 יַעֲשֶׂה לְהַבֵּא : עַל בֵּן כו' . אָמַר טַלַּח יִסְלַח ה' הָאֵלֶּם מִשָּׂאֵר הַב' הַבְּדִלִים אֲלוֹ רַחֲמֵי שִׁיּוּדָה צֵם לַה' .
 אֲבִירִים שֶׁפָּלַגְתָּ בָּנוּ , שֶׁעַם הַיּוֹה לִשְׂאֵר צַעַל חַי אֲבִירִים כְּאֲבִירֵי הָאֵלֶּם עִם כ"ו הֵם הַלְּקוּסִים וְנִלְגָּנִים בְּאֵדֶם
 בְּכָל גְּלוּמוֹתָיו , וְרוּחַ וְשִׁמְהָ שְׂכִלֵת יֵם לוֹ וְלֹא לָהֶם . וְשִׁנּוֹן שֶׁהוּא חַי מְדַבֵּר . וְלֹא הֵמָּה לֵבֵן הֵן הֵם יוֹדוּ כו' :
 בִּי כָּל פֶּה . כִּי כָּל אֹמֶה וְשִׁנּוֹן סוּף סוּף מִשְׁבַּחִים אֲוֹתָךְ צִפָּה לִשׁוֹן בְּדָךְ וְקוֹמָה לְצַבוֹת וְקָרֵב וְכִלּוּת ע"ד
 מ"ש הַכִּיָּאֵר כִּי מִמּוֹרַח שִׁמְשׁ עַד מִזְבֹּאֹר גְּדוֹל שְׁמֵי בְּגוּיִם וּבְכָל מְקוֹם וְגו' : בְּדַבְרֵי שֶׁנִּאֲמַר כָּל עֲצֻמוֹתַי .
 שֶׁאֲמַר דוֹד שֶׁכָּל כַּחוֹ וְעִלְמוֹתָיו וְקָרְבוֹ מִשְׁחַל וּמִגְדִּיל בְּשִׁבַח וְקִלּוֹם הָאֵל יִחַדְּךָ . וְלוֹמַר מִי כְמוֹךָ : מִצִּיל עֲנִי .
 וְהוּא עוֹקֵר הַשֶּׁבַח שֶׁהָיִל עִם עֲנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִיד מִחֲזוֹק מוֹנֵנוּ , הֵן בְּמִצְרַיִם מִיַּד פַּרְעֹה . וְעַמּוֹ הֵן בְּכָל שָׂאֵר בְּגִלּוֹת .
 כִּי כֵן דִּרְכוֹ בְּכָל דוֹר לְהַצִּיל עֲנֵי וְאֲבִיוֹן מִגּוֹזְלוֹ : מִי יִדְמָה לָךְ כו' . כְּלוֹמַר הַטִּיב לְדַבֵּר הַמְּסוּרֵר בְּאוֹמְרוֹ
 ה' מִי כְמוֹךָ כִּי אִין מִי יִדְמָה וְיִשְׁוֶה וְיַעֲרֶךְ לָה' יִדְמָה לָה' בְּצִנֵּי אֱלֹהִים וְאֲמַר וְאֵל מִי הַדְּמִיּוֹי וְאֲשַׁמֵּה יִאֲמַר
 קְדוּם : וּמִי יִשְׁוֶה . אִין מִי שֶׁעָשִׂה גְבוּרוֹת כְּמוֹךָ אֲשֶׁר בְּהֵם אֲחַס מוֹדִיעַ כָּל כִּי לָךְ לְבַדְךָ יִאֲמָרוּ הַסּוֹאֲרִים
 הָאֵלֶּה אֵל גְּדוֹל גְּבוּר . וְנוֹרָא , וְהוֹדַעְתָּ גַם כֵּן בְּגִבּוֹרוֹתֶיךָ אֵלֶּה הַיּוֹתָךְ עֲלִינוּן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ בּוֹרֵאֵם וּמַהֲנִיחֵם
 וְעוֹשֶׂה בָּם כְּרִוּוֹס : הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת , וְאֵם כֵּן לִמְשָׁן גּוֹדֵל כַּח עוֹלָם עוֹךְ וְנִבְרַח כְּבוֹד שְׁמֶךָ וְנוֹרְאוֹתֶיךָ :

שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקְדוֹשׁ שְׁמוֹ . וְכַתוּב רַגְנוּ צְדִיקִים בְּיַי לְיִשְׂרָאֵל נְאֻה
תְּהַלֵּה : בְּפִי יִשְׂרָאֵל תְּתַהַלֵּל . וּבְדַבְרֵי צְדִיקִים תִּתְפַּרֵּךְ . וּבִלְשׁוֹן

חֲסִידִים תִּתְרוֹמֵם . וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדֵּשׁ :

וּבַמְקַהְלֹת רַבּוֹת עֲמֶה בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרָנָה יִתְפָּאֵר שְׁמֶה מְלַכְנוּ
בְּכָל דּוֹר וְדוֹר . שְׁכֵן חוֹבֵת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיהָ יי

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבַּח לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְתַהַר
לְבַרֵּךְ לְעַלָּה וּלְמַגְלֵם עַל כָּל דְּבָרֵי שִׁירֹת וְתִשְׁבָּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשָּׁי

עֲבֹדָה מְשִׁיחָה :

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶה לְעַד מְלַכְנוּ הָאֵל הַמְּלֹךְ הַגָּדוֹל וְתִקְדֹּשׁ בְּשָׁמַיִם
וּבְאָרֶץ . כִּי לָהּ נְאֻה יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר

וְשִׁבְחָה תִּלְל וְזִמְרָה עִזוּ וּמְמַשְׁלָה נְצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהַלֵּה וְתִפְאֶרֶת
קְדוּשָׁה וּמְלֻכוֹת . פְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם :

לדעת הגר"א ז"ל מומס בישתבח וז"ל יהללך, ולהב"י והא"י אינו מומס בישתבח רק
אומרים יהללך ומומס :

יְהַלְלוּהָ יי אֱלֹהֵינוּ (על) כָּל מַעֲשֵׂיהָ . וְחֲסִידֶיהָ צְדִיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנָהּ
וְכָל עַמֶּה בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרָנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ וַיִּשְׁבְּחוּ וַיְפָאֲרוּ

פירוש

שהם לא לפי שעה או פעם זולת פעם אלא לעד ולנצח, ראוי הוא שנהלך ונשבחך וכו', ואם תחמר מה האדם
הנבזה ולשונו ואזכריו השפלים שיהיו ראויים להלל ולשבח כוונמות הצורא, אמר אנו למדים מדוד עבדך והוא עבדך
שאמר לפניך ברוך קדשך ברבי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו ונעשה כן גם אנו :
רגנו צדיקים . כמ"ש שלמה זכר רשעים מועבת ה' וחפלה ישרים רצונו, שהשבח רוצה אוחז ה' מברואיו
הטובים והצדיקים ולא מן הרשעים, כי להם לבדם יאחה ונאווה מהלה : בפי ישראלים . כמך לזה תחזו זה
שנעשה ע"ש יחזק ורצקה כי ישרים צדיקים חסידים קדושים ר"ם יח"ק, תתרום תחברך תמקדש תהלה
אוחיות רב"ק להזכיר זכותם אגב אורחיה : ובמקהלות . אמר כי אחר כי כן הוא שלישים ולצדיקים
לבד גאווה ויאחה תהלה לה' יחברך להיות ישראל עם סגולה ונחירי ה' ועליהם נאמר ועמך כלם צדיקים
ח"כ במקהלות ה' ותפאר שמו ביומם כמ"ס במקהלות ברבו אלהים והוסף ה' ממקור ישראל : שכן חובת .
כאלו אמר אע"פ שמוצא כל היצורים הוא להודות להלל וכו' יוסר עולה קלומו מקהל ישראל המקלטים
בהשכחות דוד עבד ה' ומשיחו :

ישתבח שמך . ברכה זו יש בה חמש עשר לשונות של שבח כנגד חמשה עשר שיר המעלות שאמר דוד
ולכן סמך אותם למ"ש לעיל שירות והשכחות שאמר דוד בן ישי ובכל שהרית אומר אומם אחר
הזמירות שרובם הם תשירי דוד, ולכן יש שאומר שהיבות "שמך" לעד "מלכנו" "האל ר"ם שלמ"ה, רמו שה' בחר
בשירי זמרת דוד אהבו כמו שבחר בזרעו . ומומס בה הבומר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים, כי עם
היומו מלך ואל בעל הכחות וחי לעד שאין לו צורך להזכיר שמו שבח ככו' : ואזון כל העולמות, עכ"ל יקר
בעיניו להיות מהולל ומשובח מחסידיו ועבדיו :

יהללך . ברכת השיר לדברי ר"י בגמרא . וענינה במקום הזה לשתי כונות . האחת להכריע אם ראוי
להרבות בשבח של מקום או לא, כי כמו בכמוצים כן בדברי רז"ל ענין לכאן ולכאן, והאמת הוא
שלצורך המשבח הוא דבר בעל כי הוא יחברך אינו צורך לו וגם א"ל לשבחנו כפי שלימותו . אבל לצורך
המשבח נאה והגון הוא כי מורה על כוונת לבו לדעת את ה' והכרתו אורו ואהבתו . והב"י שכל הביאוס
ייעדו

וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו. כי לך טוב
 לתודות ולשמה נאה לומר כי מעולם ועד עולם אתה אל: פרוך
 אתה יי מלך מהלל בתשפחות:

זמון כוס רביעי וקודם שיברך יאמר זה:

הגני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי מארבעה כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא
 ושכינתיה על ידי ההוא שמור ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו'

פרוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: (ושמה בהסבה)

ברכה אחרונה

פרוך אתה יי אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל
 תנובת השדה ועל ארץ המדה טובה ורחבה שרצית והנחלת
 לאבותינו לאכול מפריה ולשפוע מטובה. רחם (נא) יי אלהינו על
 ישראל עמו ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחה
 ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בקמינו והעלנו לתובה
 ושמהנו בבנינה. ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכה עליה
 בקדשה ובטהרה. (ורצה וסתליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות
 הזה. כי אתה יי טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל פרי
 הגפן. פרוך אתה יי על הארץ ועל פרי הגפן:

אם עשה (מעד) לו שאל משקין חוץ מיין אומר ברכה זו:

פרוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על
 כל מה שפרא לחיות בהם נפש כל חי. פרוך חי העולמים:

נרצה אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני האל, וכן יהי רצון:

חםל סדור פסח פהלקתו. ככל משפטו ותקתו. באשר זכינו לסדר
 אותו. פן נזכה לעשותו: וך שוכן מעונה. קומם קהל
 מי מנה: קרב נהל נמעי כנה. פדוים לציון ברה:

לישנה הבאה בירושלים:

ובכן

פירוש

ייעדו זמן הגולה שיכנסו כל צ"ח בחורג האלהים. וכמו שבא בחפלת ר"ח וייראוך כל המעשים כו'. לכן
 אמר השבח בהלל מהגולה העתידה אמר בברכה זו יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך, שאז בזמן הוא יהללוהו גם
 שאל האומות מעשה ידי עם ישראל חסידיו ולדיקו ועמו וכו'. והיתה החגיגה מלך מהולל בתשבות, אם
 למונה הראשונה שהיומו מהולל הוא לאורך מההלל. ואם לשניה שאז יהיה מהולל מכל התשבות היומו מכל המשבחים:

הגדה של פסח

בליל ראשון אומרים זה :

וּבְכֵן וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה :

אז רוב גסים הפלאת בלילה . בראש אשמורת זה הלילה . גר
צדק נצחתו פנחלק לו לילה . ויהי בחצי הלילה : דנת מלך גר
בחלום הלילה . הפחדת ארמי באמש לילה : וישר ישראל למלאך
ויוכל לו לילה . ויהי בחצי הלילה : זרע בכורי פתרום מחצת בחצי
הלילה . הילם לא מצאו בקומם בלילה . מיסת נגיד חרושת סלית
בכוכבי לילה . ויהי בחצי הלילה : יען מתרף לנופף אווי חובשת
פגרוי בלילה . פרע פל ומצבו באישון לילה . לאיש חמודות נגלה
רו חזות לילה . ויהי בחצי הלילה : משתפר בכלי קדש נהרג בו
בלילה . נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה . שגאה נמר אנגי
וכתב ספרים בלילה . ויהי בחצי הלילה : עזרת נצחה עליו בגר
שנת לילה . פורה תרודה לשומר מה מלילה . צרח פשוטר ושח

אתא

פירוש

אז רוב גסים הפלאת בלילה . שגאמר ליל שמורים הוא לה' וגו' הוא הלילה לה' לילה המשומר ובה
משש ימי בראשית לזכר גלולתם של ישראל . והרבה נסים נעשו לאבותינו בזה הלילה וסופר ומונה וכו' :
בראש אשמורת . קאי על ויהי בראשית הבקר : גר צדק . אברהם נקרא גד . לזק והיה מנחם את
ממרוד שהט"ח הלילו מכבשן האש שגאמר אשר הולאחך מאור כשדים : נצחתו . ע"ש לשון המדרש חי אברהם
ללא מן דאברהם אלא , וזה נעשה בחלוו לילה שרדף את המלכים ונחלק לו לילה שגאמר ויחלק עליהם לילה .
ואמרין במדרש מאי ויחלק ויגרו חלקו אמר הקב"ה אברהם פעל עמי בחי הלילה חף אני אפעל עם בניו
בחלום הלילה ואימתי במזרים שגאמר ויהי בחצי הלילה וגו' , וזה היה בליל פסח , וכן זה נעשה בחלום לילה
כי בפסח נולד אברהם ולסוף ג' שנים הושלך לבשן האש . ולפי שאז נעשה גר צדק חסם האי ליגא . חי אמר
נחמו על הריגה המלכים ונקט גר צדק ע"ה האלפ"ה בית"א : מלך גר . זה אבימלך : בחלום הלילה .
שגאמר ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה . וזה היה בליל פסח כי נזין זה חנוכ' צמר הפיכה סדום והפיכה
סדום היה בפסח שכן כתיב בלוט ומזות אפה וכמו שגאמר ח"כ : ארמי . לזן הארמי : באמש לילה .
שגאמר ויבא אלהים אל לזן הארמי בחלום הלילה ולמד גז"ש מאבימלך : ישראל . יעקב ישר לאל ע"ש שגאמר
וישר אל מלאך ויוכל (הושע י"ב) : ויוכל לו לילה . ודכתיב לעיל מיניה ויקם בלילה הוא וגו' ויעבור
את מעבר יבן וכתיב ויחר יעקב לבדו ויחבק איש עמו עד עלות השחר , וזה היה ליל בני של פסח מנחה
זה ללילה : פתרום . מזרים שגאמר ומזרים יל את לודים וגו' וזה פתרום : חילם . פי' כחם לא
מוסם : לא מצאו . כי בני ישראל שאלו מהם כלי כסף וזבלי זהב ושמות דלמיז וינלו את מזרים :
מיסת נגיד חרושת . חיל וממנה של סיכרא שהיה ער וגיד וזכר צביל שגמה חרושת שגאמר והוא
ישוב בחרושת הגויים ושר צבא של יצין מלך כנען היה , ופי' טיחם פליחה ועפיוסוה אשר חנוף מר' דטיים והוא
כינוי לחילו ע"ד כאשר ידחה הגשר , או לשון דגל ע"ש טעם ופורה : סלית בכוכבי לילה . שגאמר מן
השמים נלהמו הכוכבים מהסלוחם : מתרף . זה סמריב ששלח את רבשקה לחקף אלהים : לנופף אווי .
היה ממאוס להניף ידו על יבוסלים הנקראת אווי : חובשת פגרוי בלילה . שגאמר ויהי בלילה ההוא
ויאל מלאך ה' ויך במתנה שומר וגו' וישימו צבוקר והנה כלם פגרים מתים . ופי' הובשת כמו ובאש היאור
שהיו הפגרים מסרימים . או הוא לשון בושח כמו הובשת היום את בני כל עבדיך (שמואל ב' י"ט) : לאיש
חמודות . דניאל , ומזות לילה החלום שראה בנוכדנצר : משתבר בבלי קדש . בלשאר טלוח והואו פלי
צב"מ ושעה בהם והרג בו בלילה , ע"ש שגאמר ביה בלילה קטיל בלשאר : נושע . דניאל מצור אריות הפוהר
חלומות שרואין בעת הלילה . או פי' בעמותי חלומות המובטלים ומנעיהים את האדם בלילה : נמר . שגמר
אנגי , המן : עליו . על המן : בגרד שנת לילה . שגאמר בלילה ההוא נדה שנת המלך : פורה . לשון

אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם חודע פי לה היום את לה הלילה. שומרים הפקר לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר פאור יום השבת לילה: (ויהי בחצי הלילה):

בליל שני אומרים זה:

ובכן ואמרתם זבח פסח:

אמין גבורותיה הפלאות בפסח. בראש כל מועדות נשאת פסח. גלית לאזרחי חצות ליל פסח. ואמרתם זבח פסח: דלתיו דפקת פחום היום בפסח. הסעיד נוצצים ענות מצות בפסח. ואל הפקר רץ וקר לשור ערך פסח. ואמרתם זבח פסח: זעמו סדומים ולהמו פאש בפסח. חליץ לוש מהם ומצות אפה בקץ פסח. מאמאת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח. ואמרתם זבח פסח: יה ראש כל און מתצת בליל שמור פסח. בפיר על פן בכור פסחת בדם פסח. לבלתי תת משהית לבא בפתחי בפסח. ואמרתם זבח פסח: מסגרת סגרה בעתותי פסח. נשמרה מדין בצליל שעורי עמר פסח.

סורפו

פירוש

גח: לשומר. לזאת שנאמר בה משא דומה אלי קורא וגו' שומר מה מלילה שומר מה מליל, או ע"ש שהיו שומרים להלך לנו בלילות הדומה ללילה: צרה. עקב: בשומר. הוא הקב"ה שהוא שומר ישראל: ושח. דיבר: אתא בוקר. ישועה לנזקים: קרב יום. כמו שנאמר והיום יום אחד וגו': שומרים הפקר. ע"ש על חומות ירושלים שומרים כל היום וכל הלילה: באור יום. שם יום בראשית כה תאיר עכשו: חשבת. הגלות:

אומין גבורותיה הפלאות. לבסומו בפסח: בראש כל מועדות נשאת פסח. כי הוא ראשון למועדים אשר עשה הוא. נכתב בפי' חומר והטעם מרוב כל כוים שגששו בו: לאורחו. אברהם שנאמר משגלו לאיוח האזרחו: חצות ליל פסח. שנאמר ויהלך עליהם לילה וכמו שפירשתי לעיל ופורטנו גלית לאזרחי מה לעשות לבגוד בחלו ליל פסח שחידד לפסוח עליהם: דלתיו דפקת. שנאמר וירא. אליו ה' בחלונו וגו' וזה היה בפסח: הסעיד נוצצים. האכלי המלאכים שחובו בהם ונולדים כעין נחשם קלל (וחזקאל א') ע"ש. שחם. ורזוי אש: זכר לשור ערך פסח. שנאמר וזמחם סח לה' אלוהיך לאן ובקב מלמד שהחגיגה בזה עם הפסח. או ראה לומר לקר' אנו קורין ביום שני דפסח שור או כבש או עז כי יולד כדי לזכור לנו זכות אברהם שערך שור למלאכים בפסח. וכן יסד הפייטן ביום שני דפסח, רץ אל בקר אב. בזה מועד בכן זכרון שור אהב בזה מועד: חליץ. כפדה וכו' מהלכה: מאמאת. פסוק בישועה י"ד ותפתחיה במפתח השמד והוא הליל שמכדין בו הבית, וקורוהו טפאטת כדעת, וענין זה חכר בנבואה: וחזקאל: מוף ונוף. שם ערים בארץ מלכים וחזקאל: ראש כל בכור. כמו ראשית אונן: מוצת. זה פקעה שנאמר מחן ראש על ארץ רבה: כביר. הקב"ה שהוא כביר כח, ועוד כביר פיין עולם והבנו: מסגרת. יריחו שהיה מסוגרה שנאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת. חטני בני ישראל אין יולא אין ואין בל (יהושע ז'): סגרה בעתותי פסח. נמסרה לישראל בעת פסח דכתיב לעול מיניה ויעשו את הפסח ב"ד יום אחדש בערב בערבום יריחו. סגרה לפון מסירה כמו לא חסירי עבד אל אדוניו, היסגרונו בעלי קעילה: בשמרה בדין. ע"י געון בלול שעברי עומר פסח בזכות העומר נח געון את מדין שנאמר ויחמר אה מלום חלומי והגה לליל להם שעורים מהפך במחנה מדין (שופטים ז') מהו לליל רבנן אמרי הליל עליהם אהו:

הגדה של פסח

שָׂרְפוּ מִשְׁמַנֵּי פוֹל וְלוֹד בִּיקָד בִּיקוֹד פֶּסַח. וְאִמְרַתֶּם זְבַח פֶּסַח : עוֹד
 הַיּוֹם בְּנוֹב לְעַמּוּד עַד גְּעָה עוֹנֵת פֶּסַח : פֶּס יָד פְּתִיחָה לְקַעֲקַע צוֹל
 בְּפֶסַח : צִפּוֹת הַצִּפּוֹת עֲרוּךְ הַשְּׁלֶחַן בְּפֶסַח : וְאִמְרַתֶּם זְבַח פֶּסַח :
 קָהָר בְּנִסָּה חֲדָשָׁה צוֹם לְשִׁלְשׁ בְּפֶסַח : רֵאשׁ מִבֵּית רִשְׁעֵי מַחֲצֵת בְּעֵין
 חֲמִשִּׁים בְּפֶסַח : שְׁתֵּי אֵלֶּה רִבְעֵי תְּבִיאָה לְעוֹצִיֹת בְּפֶסַח. תַּעֲזוּ יָדְךָ
 וְתָרוּם יְמִינְךָ בְּלִיל הַתְּקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח. וְאִמְרַתֶּם זְבַח פֶּסַח :

כִּי לֹא נָאָה. כִּי לֹא יָאָה:

אֲדִיר בְּמִלּוּכָה. בַּחֲזוֹר בְּהַלְבָּה. גְּדוּדָיו יִאֲמְרוּ לוֹ. לָהּ וּלְהָ. לָהּ פִּי
 לָהּ. לָהּ אַף לָהּ. לָהּ יֵי הַמְּלִכָּה : כִּי לֹא נָאָה כִּי לֹא יָאָה :

דגול

חמד לאברהם

פירוש

אֲדִיר בְּמִלּוּכָה כו' לך ולך לך כי לך. הנה
 דרך המשורר כך הוא אשר בעת החתונה נפשו
 בנועם הדבקות באהבתו ית"ש יהיה דרכו להכפיל
 המלים המורחות התקשרות והתדבקות בנועם כנודו.
 והכפיל ואמר לך ולך. וכן הכפילו הכבדוים עדו',
 אשה זורח אשה, וכדומה רבים. ואמר לך כי לך.
 כלומר כי לך כוון להשתוקק. ואמר לך אף לך.
 כמחליט ואומר כי אף בזמן העמיד לא ארפה מתשוקתי:
 אֲדִיר

הדור מן הדיוקים לשון מים ללגלים ובזכות מה נלוו
 בזכות להם שעורים חיוז וז מלוות העומר והעומר קרב
 ביום שני דפסח, ופירוש לגיל עוגת לחם שעורים וקראת
 כן לפי שהיא נאפית על גבי נהלים כמו הללי. שורפו
 משמני פול ולוד ביקד ביקוד פסח. פול ולוד
 הם גבורי חיל של שחריב מלך אשור שנאמר בא
 פול מלך אשור על הארץ (מלכים ב' ט"ו) וכתיב ישלח
 האלון ה' נבואות במשמניו כיוון וחתם כבודו יקד יקוד
 כיקוד אש (ישעיה י') וכתיב בחריה והיה אור ישראל
 אש וקדושו ללבה, אור ישראל זה ליל ט"ו ביסמן

שהוא שמור לנשי ישראל ובחזון לילה נשרפו. וקדושו
 מלאך ה' ויך במתה אשור: עוד היום בנוב לעמוד וכו'.
 לפי שאמרו לו חו"י כוכבים שלו אי אולת
 האידתא יללת לה וואי לא לא יכלת להו מה עבד אורחא דבני
 לירושלים אמר מה לי לערות על מקום קטן כזאת אחיני עד
 למחר ואכבוש אותו כמו פת שמריח וכן אותו
 לילה בנוב מיד ויהי בלילה ההוא ויאל מלאך ה' וגו'
 שהיתה מלחמו בפסח, ופירוש געה הגיע: פס יד. כף
 הוד. בתבה. לבלשר. לקעקע צול. לעקור שרשה של
 בבל שנקראת גולה שנאמר האומר לגולה חרבי
 (ישעיה מ"ד): צפה הצפית. (ישעיה כ"ח) אמר ישעיה על
 גלגל ערוך השלחן לפה הצפית אכול שמה
 קומו השעים משחו מנן, כלומר כשישב על השלחן
 שהיה ערוך מכל מיני מעדנים והיו מעמידים
 הגופה לראות אש יראה אדם בא לפי שהיה ירא מכובד ודקוים
 בעדו אוכל ושותה ועוב לבו בנין עד קומו להבוא
 כלי ב"ה לשמות עם אלף גבוריו כמו שנאמר בדניאל
 גלגל ערוך מלכא עבד לחם רב וגו' אמר הגופה
 שהיה משחו מנן כי בעוד שהיה אוכל באו כורס
 ודקוים עליו. ובכ"ר לפה הצפית סדר מנחתא
 אית אחרת דזומין למנחתא לפימא: הרפה. אסתר:
 צום לשלש בפסח. דכתיב ויעבור מרדכי
 מלמד שעבר יו"ט ראשון של פסח
 בחמשים: ראש מבית רשע. זה המן:

כִּי לֹא נָאָה כִּי לֹא יָאָה. אֲדִיר בְּמִלּוּכָה. לְפִי שְׂצִיזִיחַת מַזְרִים רָאוּ כֻלָּם שֶׁהַמְּלוּכָה שְׁלוּ יו"ט וְלֹא לְפָרֵשׁ
 מֶלֶךְ מַזְרִים וְשָׂאֵר מַלְכִים שֶׁהָיָה הָאֵלֶּה יִשְׂרָאֵל מַמְלָכִים וּמַזְרִים נִעְבְּדוּם בַּיּוֹם וּגְמוּלוֹ כִּי יוֹשְׁבֵי כְּנַעַן מִפְּתִיחַם.
 וְאָמַר גַּאֵה וְיִחָה גַּד שְׁמִים וְאֲרָץ. וְאָמַר יִחָה עַל שֵׁם שֶׁהָאֵל רָךְ לְרַצוֹת כִּי יִחָה לְעוֹן רָךְ. עַמּוֹ וְעוֹנֵי לֵאשׁ
 רְכוּת חֲרִגְמוֹת יוֹשִׁין. או אומר יחא על שם הכתוב כי לך יאחה. ואמר לו נאה נכסר ולא אמר לך נאה לנוכח
 לרמוז גד ל"ו נחיצות שבהם נכרח העולם ונגד חורה שזכחז ו"ה מסכמות שעליהם חלמוד: אֲדִיר בְּמִלּוּכָה.
 כלומר נאה ויאה לומר עליו שהוא אדיר במלוכה: בַּחֲזוֹר בְּהַלְבָּה. גם מה שאומרים עליו שהוא נכסר
 מכל שאר חלוצה הוא כדין וכמה כהלכה: גְּדוּדָיו. אלו המלככים: לָךְ וּלְהָ. כלומר לך נאה לשבח
 שהודעתהו נדלך במזרים ולך גם לזוהן שהם אחך כגון המלככים הודעת חובבתן של ישראל הנחת לירד
 לעשות נקמה במזרים אלא אמה בכבודך ובעמלך והזכיר ז' פעמים לך נגד ז' רקיעים שירד הקב"ה מהם
 לגאול ישראל, שהם כלים. והוא מתך על כולם ועל כל אשר בהם, און נגד ז' כוכבי לכת און ז' ימי השבוע.
 ואמר

הגול במלוכה . הדור בהלכה . ותיקיו יאמרו לו . לך ולך . לך פי
 לך . לך אף לך . לך יי הממלכה : פי לו נאה פי לו יאה : זפאי
 במלוכה . חסין בהלכה . מפסריו יאמרו לו . לך ולך . לך פי לך .
 לך אף לך . לך יי הממלכה : פי לו נאה פי לו יאה : יחיד במלוכה .
 בביר בהלכה : למודיו יאמרו לו . לך ולך . לך פי לך . לך אף לך .
 לך יי הממלכה : פי לו נאה פי לו יאה : מושל במלוכה . נורא
 בהלכה . סביביו יאמרו לו . לך ולך . לך פי לך . לך אף לך . לך יי
 הממלכה : פי לו נאה פי לו יאה . ענו במלוכה . פודה בהלכה .
 צדיקיו יאמרו לו . לך ולך . לך פי לך . לך אף לך . לך יי הממלכה :
 פי לו נאה פי לו יאה : קרוש במלוכה . רחום בהלכה . שגאניו
 יאמרו לו . לך ולך . לך פי לך . לך אף לך . לך יי הממלכה . פי
 לו נאה פי לו יאה : תקוף במלוכה . תומך בהלכה . תמימו יאמרו
 לו . לך ולך . לך פי לך . לך אף לך . לך יי הממלכה . פי לו נאה
 פי לו יאה :

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב . במהרה במהרה . פימינו בקרוב .
 אל בנה אל בנה . בנה ביתך בקרוב : פחור הוא . גדול
 הוא . הגול הוא . יבנה ביתו בקרוב . במהרה במהרה פימינו
 בקרוב . אל בנה אל בנה . בנה ביתך בקרוב : הדור הוא . ותיק
 הוא . זפאי הוא . חסיד הוא . יבנה ביתו בקרוב . במהרה במהרה
 פימינו בקרוב . אל בנה אל בנה . בנה ביתך בקרוב : מהור הוא .
 יחיד הוא . בביר הוא . למוד הוא . מלך הוא . נאור הוא . סגב
 הוא . עזוז הוא . פודה הוא . צדיק הוא . יבנה ביתו בקרוב .

במורה

פירוש

חסד לאברהם

ואמר ז' פעמים לך נגד ז' פסוקים שכתוב בהם לך .
 לך ה' הגדולה . לך ה' הממלכה . כי לך יאה . לך
 זרוע . עם גבורה . לך יום אף לילה . לך שמים אף
 לך ארץ . ולך יום ולך לילה השב כחדא . יום ולילה
 אחד הוא : ותיקיו . ישראל , והוא ענין חסידות כמו
 ותיקין היו גומרין וכו' : חסין : ענין חסד : מפסריו .
 מלאכיו והוא ענין קצין ומר : בביר . חזק וכה :
 למודיו . ישראל : נאור . עש"ה נאור אהה אדיר (מהלים ע"ו) וזי"ם נורא : סביביו . מלאכיו :

אדיר הוא יבנה ביתו כו' בחור הוא עד קרוש
 הוא . כוונת השיר הזה לנחם אוחזו ולדבר
 על לבו כי אוחזו בטוחים על הגאולה . גם אם לא
 מלך מעשיו . הכה ה' יתברך ישעה עמו כחסדו
 הגדול . וזהו שהסליח ואמר חסיד הוא כו' פודה
 הוא

צבאיו . ישראל : שנאנו . מלאכיו כמו אלפי שנתן (מהלים ס"ה) :

הגדה של פסח

בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב . אֵל בְּנֵה אֵל בְּנֵה . בְּנֵה בִּיתְךָ
בְּקָרוֹב : קְדוֹשׁ הוּא . רְחוּם הוּא . שְׂפִי הוּא . תְּפִילָּה הוּא . יִבְנֶה
בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב . בְּמַתְרָה בְּמַתְרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב . אֵל בְּנֵה . אֵל בְּנֵה .
בְּנֵה בִּיתְךָ בְּקָרוֹב :

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ . אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁשְּׂבָשְׂמִים וּבְאֲרָץ :
שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ . שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁשְּׂבָשְׂמִים וּבְאֲרָץ :

שלשה

חסד לאברהם

וְעַתָּה צְדִיק הוּא קְדוֹשׁ הוּא רְחוּם הוּא . וְהַעֲמִין
הוּא עַם מִה שְׁכַחְנוּ בְּמֵ"ל בְּיָאוֹר מֵאֲמֵר (שֵׁשֶׁת מ')
לְמַה חָאֲמַר יַעֲקֹב וּמְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְחָרָה דְרַבִּי מַה'
כִּי הֲלָא יָדַעַת אִם לֹא שָׁמַעַת אֱלֹהִים עוֹלָם ה' בִּרְחַם
קָדוֹשׁ הַאֲרֵץ כו' . הוּא שְׂאֲמַר לְעוֹלָם דִּי . לְפִי שְׁהִין
הַשָּׁמַיִם מִחֲמַתְחִים וְהוֹלִים . לְכִן יִפֹּה אֲמַר אֲבִינוּ הַזֶּה
מִי שְׂאֲמַר לְעוֹלָמוֹ דִּי כו' . וְהַכּוּוֹנָה כִּי כְמוֹ שְׁהוֹרֵךְ
לְזַמֵּר דִּי לְעוֹלָמוֹ לְמַה שְׁהִין הַשָּׁמַיִם מִחֲמַתְחִים וְהוֹלִים .
וְכֵן חָאֲמַר לְמַה נִּקְרָא שְׁמַה אֲרֵץ שְׂרַחֲשָׁה לְעִשׂוֹת רְלוֹן קוּנָה
וְהִיאַת מְשַׁכַּח וּמְחַרְחַבַת וְהוֹלֶכֶת עַד שְׁגַעַר בַּהַר הַקֶּבֶ"ל
וְחָאֲמַר דִּי . כִּי כֵן הִיא מְהַרְפוֹ שְׁהַפְעוּלָה מְעַרְךָ אֵל
הַפּוֹעֵל . וְחָאֲמַר שְׁהַפּוֹעֵל הוּא בְּלַחֵי בְעַל תְּכֵלֵת הִיא מִן
הָרָחוֹף שִׁיחָה כֵּן הַשָּׁמַיִם וְהָאֲרֵץ וְהוּא ית' כִּרְבַּב הַכַּמְתָּן
רָאָה לַחַת לְהַס קָבָה . כֵּן אִף אִם כְּפִי הַחַטָּאִים וְהַעוֹנֹת
הַנְעֻשִׂים גַּד מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִים הַבְּלַחֵי בַע"ת הִיא מִן
הָרָחוֹף שִׁיחָה הַעוֹנֵת בְּלַחֵי בַע"ת . הוּא יִאֲמַר דִּי לְהַס
וְזַמֵּר מִי שְׂאֲמַר לְעוֹלָם דִּי יִאֲמַר לְרַבְרוּי דִּי ע"כ .
וְזַמֵּר מִמֶּנּוּ מֵאֲמַר לְמַה חָאֲמַר יַעֲקֹב כו' נִסְחָרָה דְרַבִּי
מַה' . ר"ל כִּי מְעַשְׂיָהּ בַּחֲבֵרָה יִהְיוּ נַעֲרִים כַּמְשַׁפֵּס
לְבַלְחֵי בְעַל מְכֻלָּת . וְא"כ נִסְחָרָה דְרַבִּי מַה' . וְאִין
יִקוּן אֵל הַגְּמוּלָה עַל הַנְעֻשִׂים הַטּוֹבִים . וְכֵן אִין יִסְבְּלוּ
עוֹנָשׁ עַל הַעֲבִירוֹת שִׁיחֵיו לְאִין תְּכֵלֵת . וְעַל זֹאת בַּא
הַכְּחוּב לְדַבֵּר עַל לְבַנו וְחָאֲמַר הֲלָא יָדַעַת כו' אֱלֹהִים
עוֹלָם ה' בְּנִרְחַם קָדוֹשׁ הַאֲרֵץ . ר"ל שְׁמַחַת קָבָה וְאִין
לְכַפּוֹת הָאֲרֵץ . וְחָאֲמַר לְעוֹלָם דִּי . אִף אֲשֶׁר בְּאֲמַת כו'
יַעֲקֹב וְלֹא יִיגַע מֵאֲמוֹתָהּ בְּמִלְחָמָה . וְא"כ הִיא מְהַרְפוֹ
לְפִי כְמוֹ הַבְּלַחֵי בְעַל תְּכֵלֵת שִׁיחֵיו מִחֲמַתְחִים וְהוֹלִים
בַּס הַיּוֹס . הוּא ית' לֹא יַעֲרִיךְ הַפּוֹעֵלָה אֲלוֹי . אֲבַל
יַעֲרִיךְ הַנְּבַחֲרָאִים בְּעַרְךָ עֲמָס . וְזַמֵּר קְדוֹשׁ הוּא רְחוּם
הוּא שְׂדֵי הוּא . הַכֵּל לְבוֹרוֹת מִה נְכַלְלוּ דְרַבְנוּ וְחַסְדֵינוּ
כִּי לֹא יַעֲרִיךְ אֲוֹתֵנוּ גַּד קְדוֹשָׁתְךָ כְּבוֹדֵי ית' הַבְּלַחֵי
בַע"ת . שְׂא"כ אִין קָן לְעוֹנָשׁ הַמְּנוּעַ לְעוֹבְרֵי רְלוֹנוּ .
אֲבַל רְחוּם הוּא . לְהַעֲרִיךְ הַנְּבַחֲרָאִים בְּעַרְךָ עֲמָס . אֲשֶׁר
ע"ז נִקְרָא שְׁמוֹ שְׂדֵי הוּא . שְׂאֲמַר לְעוֹלָם דִּי . נִס כִּי
בְּאֲמַת תְּקִיף הוּא . וְנִס לְפִי כְמוֹ . וְעַרְכּוֹ ית' הַבְּלַחֵי
בְעַל תְּכֵלֵת עֲשֵׂה קָן לְכַפּוֹת הָאֲרֵץ וְהַעֲרִיךְ הַנְּבַחֲרָאִים
בְּעַרְךָ עֲמָס , וְכָלִיל :

חד

פירוש מהגאון חתם סופר

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ . לְכַאֲרָה הַמֵּאֲמָרִים הֵלְלוּ אִין לְהַס
שִׁיכּוֹת לַיְלִיָה זֶה כֻּלָּל וְאִינִס מְעִינִן הַיּוֹס . וְנִרְחָה
דְּהִנֵּה דַעַת מֵאֲמִינֵי הַבְּרַחֲמִ"ה שְׂאֲמָרִים שְׂא"ל לְשִׁנֵּי
הַפְּכִים בְּנִשְׂאֵל אֶחָד וְפּוֹעֵל עוֹב אֲלוֹנוּ פּוֹעֵל רַע וְא"ל
לְהַיּוֹמוֹ בְּהַמְלֵט לְהַרַע כֻּלָּל לְכָךְ כּוֹזְבִים בְּדַעַתָּה שְׂח"ו
יֵשׁ שְׂחֵי רְשָׁיוֹת אֶחָד הַשְּׂמִימִי פּוֹעֵל עוֹב וְאֶחָד הָאֲרֵצִי
פּוֹעֵל רַע כִּי הַשָּׁמַיִם תְּקוּם הַטּוֹב וְהָאֲרֵץ תְּקוּם הַרַע .
אֲמָסִים שְׂקָר וְחַלוּ אִין בְּהַס מוֹעִיל . וְזַמֵּר שְׁחַבְדוּ כִּי
שְׂא"ל שְׂפּוֹעֵל עוֹב בְּהַמְלֵט יַפְעַל רְשׁוֹת , אֲמַת כֵּן הוּא
כִּי אִין מְרַחֵם מֵאֲחוֹ ית' כ"ל הַבְּעַדֵּר שְׂאֲמַחֲחוּ
וְשַׁפְעוּ תְּכֵלֵת הָאוֹמֶה וְהַס וְהַכֵּל עַל יְדוּ ית' . וְהַנֵּה
יְדוּעַ שְׂבָלִיָה הַזֶּה ה' בְּעֲמָנוּ נִגְלָה עֲלֵיהֶם וְגֵאלֵם
וְהַטִּיבִים לְעוֹלָם וְהוּא הַכֶּה כְּבוֹדֵי מַנְרִים וְעֲשֵׂה בְהַס
שְׂפָטִים וְכַאֲלֵהִיבִים כִּיּוֹדֵעַ וְנִגְלָה לְעִינֵי כָל וְגִדּוּלָה מוֹי
הֵלָא ה' הוּא הַקְּדוֹשׁ וְהַטְּהוֹר וְכַסֵּם כְּכִיכּוֹל לְשַׁעַר
הַמַּ"ס בְּנִשְׂתוֹמֵחַת מַנְרִים עֲרוֹת הָאֲרֵץ וְהוֹיָאֵל אֵת
עַמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן בְּרַחֵם אֵת בְּחִירָיו . וְשִׂד"ו יִפּוֹרֵשׁ מִי ית'
עַהֲרֵי מְשַׁמַּח לֹא אֶחָד זֶה בְּלַחֵי מוֹחַשׁ שְׁהַטְּהוֹר
בְּתַכְלִית הַסְּהַרָה יִכְסֵם לַתְּקוּם הַטּוֹמֵחַה מִי יוֹכַל לְעַשׂוֹת
כֵּן לֹא יִחַדוּ עַל עוֹלָם כִּי זֶה מוֹרָה שְׁהוּא יִחַד בְּעוֹלָם
פּוֹעֵל הַטּוֹבֹת וְגַם מֵאֲחוֹ הַרְשׁוֹת , וְלֹא מֵאֲחוֹ מִמֶּנּוּ . כִּי
זַמֵּר מִנֵּד הַתְּקַלָּה כַּמְבוֹאֵר וְהוּא אֱלֹהִים הַשָּׁמַיִם וְהָאֲרֵץ .
וְאֵת פִּירוּשׁ אֶחָד מִי יוֹדֵעַ מִי יוֹכַל לְהַסִּין אֲחֵדוֹת
הַחָדָד הַחַמִּינִים שְׂפּוֹעֵל שְׂנֵי הַפְּכִים קָשֶׁה לְהַסִּין , לֹא
חָאֲרֵי אֲנוּ יוֹדֵעַ מִיּוֹצֵחַת מַנְרִים מוֹדַע לִי כִי ה' אֱלֹהִים
בְּשָׁמַיִם וּבְאֲרֵץ פּוֹעֵל הַשְּׂמִימִי וְפּוֹעֵל הָאֲרֵצִי , וְדוּק :
שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ . ע"כ מַה שְׂאֲרֵץ"ל קְדוֹשִׁין רַחֵם
דְּכַרְךָ אֲמַת וְלֹא כּוּף דְּכַרְךָ אֲלֵא מִסּוּף דְּכַרְךָ
יִכְרֵי שְׂרַחֵם דְּכַרְךָ אֲמַת , כְּשֶׁשְׂאֲמַר אֲנִי ה' אֱלֹהֵיךָ
אֲמִרוֹ הַאֲמוֹנֹת לְכַבוֹד עַמָּנוּ הוּא דוֹרֵשׁ וְכַשְׂאֲמַר כַּד
יְהוֹדוּ לְדַבְרֹת הַבְּרַחֲמִיּוֹת . הַמְּוַבֵּן בּוֹרֵה הוּא שְׂחֵי הַעוֹ"ב
אֲמוֹרִים שְׂחֵי רְשָׁיוֹת יֵשׁ כְּכ"ל וְהֵלָא אֲשֶׁר הוֹיָאִים
מִמַּנְרִים בְּעַשְׂחוֹ שְׂפָטִים נוֹרָאִים אִין זֶה פּוֹעֵל הַטּוֹב
וְכַבֵּר הוּא תְּקַמָּס מוֹכֵן לְעַשׂוֹת יִשְׂרָאֵל שְׂגִלָּה עֲלֵיהֶם
בְּאֲרֵץ מַנְרִים כְּבוֹדוֹ בְּמִלְחָמָה וְכַסִּינִי כְּזָקֵן יוֹשֵׁב
בְּיַשִּׁיבָה . לְכֵן פִּירוּשׁ"ל שְׂלַכְךָ פַּחַח בְּחַכְבִּי ה' אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר
הוֹלָאִיךָ מֵאֲרֵץ מַנְרִים שְׁהוּא בְּעֲמָנוּ הוֹיָאִים וְחָאֲנִי
וְלֵא

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ . שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

וָרַבֵּעַ מִי יוֹדֵעַ . אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

וּמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ . הַמִּשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ . הַמִּשָּׁה הַמְּשִׁי תוֹרָה . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

שְׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ . שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ . שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה . הַמִּשָּׁה הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ . שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ . שִׁבְעָה יְמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשֶׁת סְדְרֵי מִשְׁנָה . הַמִּשָּׁה הַמְּשִׁי תוֹרָה . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

שְׁמֹנֶה מִי יוֹדֵעַ . שְׁמֹנֶה אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁמֹנֶה יְמֵי מִילָה . שִׁבְעָה סְדְרֵי מִשְׁנָה . הַמִּשָּׁה הַמְּשִׁי תוֹרָה . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

יְמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשֶׁת סְדְרֵי מִשְׁנָה . הַמִּשָּׁה הַמְּשִׁי תוֹרָה . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

יְמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשֶׁת סְדְרֵי מִשְׁנָה . הַמִּשָּׁה הַמְּשִׁי תוֹרָה . אַרְבַּע אֲמָחוֹת . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . שְׁנֵי לְחֹת הַתְּבָרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

ארבע

פירוש מהגאון חתם סופר

ולא יהיה לך לחת דבר ה' שמים זו שמעתי דיווד דמלות עשה הם מלד הרחמים מנין רמ"ח אוחיות רח"ם והם מוכנים לשלם שכר טוב לשומרם ומוציא ל"ה הם נגד מוצא הדין מנין סס"ה כמנין סס"ה נידון והם דברים קשים כגודין להעובר עליהם דנידון דביני דינים, ולכן להורות כי הוא אחד בהחלט פועל ההפכים ומטיב לכל וגם הרעות מחלו ברוע הכונה מקבל לכן אמר רק דיבור אחד חכמי שואב מ"ע מלד רחמים גמורים ועד שגא הדיבור אללנו נתחלק שלשים עשה ולא מעשה דלא יהיה לך שהוא מלד הדין להודיע הרחמים והדין שהם שני הפכים בנושא אחד הרחמים מחלו ממש והדין ע"י הוקבל אך העכו"ם אשר לא שמעו הם הנפלא מה שאין הפה יכול לדבר והאזן יכולה לשמוע לא זו מטעם שאע"פ שהזכיר עשה ול"ה אולי כבוד עלמו הוא דורש ואמר כן להקשות הבריות כנ"ל כי לא ידעו שדבור אחד ילא מפיו יבא' ושמים שמענו, אבל כשמענו כדל אמר חזרו והודו לדברות הראשונות כי מכבד ואילך כל הדברות מהיחידים על כבוד הבריות על מעשה בני אדם שצ"ן אדם להצירו, ולכן האני לוחות מחלומות מלומדים להודות המהר בזה כחלו חזר גם באלה, ואם באלה לא ישמעו אע"פ שהוא חזר צ"ן אדם להצירו ממעט הדמות כמו שהוצא ציפוט שבושות והשלם הדברות שכל לוח ראשון הם ארבעה ממורים בכבוד שמים חכמי ולא יהיה לך לא השא' זכור, והחמישי מחבר שני הלוחות יהיוהם אחד ונעשה חללתי שזהו מכבוד שמים מעין דברות הראשונות כי שלשה שחפ"ן בחדס כדפי"ט"ו בקדושין, ולכן סמכו לשמירת שבת כי כל השומר שבת כחלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית והיו נמי צ"ן אדם להצירו לכבד אם אצ"ו וחמו מדרך הארץ ממנינו למדין בההרות על כיבוד האדם יותר מכבודו שכל כבודו לא הזכיר רק בשלש דברות שהן ארבע שאנכי ולא יהיה דבור אחד נאמרנו ועל כבוד הבריות הזכיר בשש דברות כי הוא אז לנפ"ן אלהי השמים ואלהי הארץ וליה בלא הדברות בלוחות מלומדים כנ"ל להורות שהן אחד. וזהו שאמר שמים מי יודע עטס השמים מי יודע, שמים חני יודע מלוחות הבריות אחד אלהינו שבשמים ובארץ כנ"ל מוסב על הכל' שחללה דעתה זאת באמצעות ליל פסח כנ"ל. או יאמר שמים מי יודע יודע מלאשן חבור כמו והאדם ידע והיינו מי יוכל להבד השמים שמים מי יודע מלוחות הבריות כנ"ל:

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ ע"י . שְׁלֹשָׁה אֲבוֹת . ע"פ מ"ש ז"ל אין קורין אבות אלא לשלשה סייוו אברהם יצחק

יעקב

אַרְבַּע אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת . שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ . תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ . תִּשְׁעָה יִרְחִי לְדָתָהּ . שְׁמוֹנֶה יָמֵי
מִילָתָהּ . שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה . חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי
תּוֹרָה . אַרְבַּע אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת . שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית . אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ . עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ . עֲשָׂרָה דְּבָרָיָא . תִּשְׁעָה יִרְחִי לְדָתָהּ .
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָתָהּ . שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה .
חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תּוֹרָה . אַרְבַּע אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת . שְׁנֵי לְחוֹת
הַבְּרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

אֶחָד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ . אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ . אֶחָד עֶשֶׂר בּוֹכְבֵיָא .
עֲשָׂרָה דְּבָרָיָא . תִּשְׁעָה יִרְחִי לְדָתָהּ . שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָתָהּ . שִׁבְעָה
יָמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה . חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תּוֹרָה . אַרְבַּע
אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת . שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם
וּבְאָרֶץ :

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ . שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁנַיִם עֶשֶׂר שִׁבְטֵיָא .
אֶחָד עֶשֶׂר בּוֹכְבֵיָא . עֲשָׂרָה דְּבָרָיָא . תִּשְׁעָה יִרְחִי לְדָתָהּ . שְׁמוֹנֶה
יָמֵי מִילָתָהּ . שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה . חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי
תּוֹרָה . אַרְבַּע אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת . שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית . אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ . שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מְדֵיָא .
שְׁנַיִם עֶשֶׂר שִׁבְטֵיָא . אֶחָד עֶשֶׂר בּוֹכְבֵיָא . עֲשָׂרָה דְּבָרָיָא .
תִּשְׁעָה יִרְחִי לְדָתָהּ . שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִילָתָהּ . שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא . שֵׁשָׁה
סְדְרֵי מִשְׁנָה . חֲמִשָּׁה חֲמִשֵּׁי תּוֹרָה . אַרְבַּע אִמּוֹת . שְׁלֹשָׁה אָבוֹת .
שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית . אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם וּבְאָרֶץ :

חד

פירוש מהגאון התם סופר

ויעקב כי לו אפשר לקרוא בן לראובן מפני בני שמעון וכן להוסיף מסוף"כ השלשה אבות שהיו כולם
מד בר חד שהרי נחמר לאברהם כי בילחם יקרא לך זרע למעט שאר בני אברהם ובילחם ולא כל יצחק למעט
עשו זרעו על יצחק ולא שאר כי אם יעקב בן יצחק בן אברהם וחס נקראו אבות :

חד גִּדְיָא חד גִּדְיָא . דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי זַוְוֵי . חד גִּדְיָא חד גִּדְיָא :
וְאַתָּא שׁוֹנְרָא . וְאַכְלָה לְגִדְיָא . דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי זַוְוֵי . חד גִּדְיָא .
חד גִּדְיָא :

וְאַתָּא כַּלְפָּא . וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא . וְאַכְלָה לְגִדְיָא . דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי
זַוְוֵי . חד גִּדְיָא . חד גִּדְיָא :

וְאַתָּא חוּטְרָא . וְהִפְּה לְכַלְפָּא . דִּנְשַׁךְ לְשׁוֹנְרָא . וְאַכְלָה לְגִדְיָא .
דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי זַוְוֵי . חד גִּדְיָא . חד גִּדְיָא :

וְאַתָּא טַרְא . וְשַׁרְף לְחוּטְרָא . דִּהִפְּה לְכַלְפָּא . דִּנְשַׁךְ לְשׁוֹנְרָא .
דִּאֲכָלָה לְגִדְיָא . דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי זַוְוֵי . חד גִּדְיָא . חד גִּדְיָא :

וְאַתָּא מַיָּא . וְכַבְּה לְנוּרָא . דִּשַׁרְף לְחוּטְרָא . דִּהִפְּה לְכַלְפָּא . דִּנְשַׁךְ
לְשׁוֹנְרָא . דִּאֲכָלָה לְגִדְיָא . דִּזְבֵּן אַפְּא בַּתְרֵי זַוְוֵי . חד גִּדְיָא .
חד גִּדְיָא :

ואתא

חסד לאברהם

מטה אהרן

חד גדיא דזבן אבא בתרי זוויו . הוא יוסף
שהוא עשירי לשבטים כי לוי הוא חלק גבוה
ולא בא בזמנין השבטים וידוע ש"ב שבטים הם נגד
י"ב מזלות ח"כ יוסף שהוא עשירי הוא נגד חודש
טבת שזולו גדי שמוכר בשביל כמות פסים שהיה
סוב משקל שני סלעים שעשה לו אביו . ורש"י פירש
בישעיה (ע"ו) על פסוק ע"כ יתרה עשה שימעהל היה
כפוי טובה שהקב"ה העלה לו הגדר והוא יאל לקראת
ישראל בגודות נפוחים . ואיתא בגמרא דהוריות מפני
מה כלב מכיר את קונו וחמול אינו מכיר ופירש"י
שהוא כפוי טובה . עז"ל ואתא שונרא זה ישמעאל
שהוא כפוי טובה כשנראה . ואכלה לגדיא זה יוסף
שמוכר לישמעאלים ואיתא בע"ל שהמזרים הם קליפות
חמור שמכרו את יוסף למזרים מדווג סוד וחמור
שפדיון יוסף נקרא שור . וכתבו המקובלים שחזונונו
שור וחמור אז וילידו קליפות כלב לו"ל ואתא-כלבא
זה מזרים ונשך לשונרא זה ישמעאל שעשו בזה
לישמעאל רעה גדולה שלקחו מזה את יוסף כי כל
הקובה בא למזרים בשביל יוסף : ואתא חוטרא
זה מטה משה שהרחה לליוס והיה מוילס בזה את
יוסף מהגילוס והפריד שור מחמור וזוה הדבה
לכלבא שבתל בזה קליפת כלב : ואתא נורא זה
העגל שהסליכו יי"וים וימזרי"ם הטם של זהב שחוב
בו ע"לה שור ללס וילא שור וחמור : ושרף לחוטרא
שיטל אורח החקון שעשה משה במטה וחר העגל
הקליטה לקלול האשון : ואתא מייא כדכתיב ויזר
ע"פ המים וזדקן כסופות : וכבה לנורא שהיקן לקלול
עון העגל שנעשה . ע"י השלכת טס ללס : ואתא
נורא

חד גדיא כו' . הנה במאמר זה ראיתי פנים שונים
ואין דברייהם מחוייבים על הלב מאומה . לכן
אמרתיו לא אשנה כאלו ארשום מה שג"ל בהבנת
המאמר הנפלא הזה , גם כי ידעתי בעממי שלא יאמתי
ידי חובת הבנת מאמר זה בתכלית כוונתו , עכ"ל
פעלתי שיהיה ענינו יותר קרוב ממה שהיה . דע כי
מאמר זה נתקן ימים רבים אחר החורבן כמו שהוספו
אחר החורבן מאמר הא לחמא עניא כו' . וכל עיקר
דיוקן מאמר זה היה לדעמי ממש כמ"ש בכוונת מאמר
הא לחמא עניא כו' . כי אחרי דאורס אשר ימי
הגלות הולכים ומארככים , ירלו לנפסס פן יהיואשו
הדורות הבאים אחריהם מן הגאולה , כי הגלויות
הראשונות לא נמשכו כ"כ זמן גדול כזמן הגלות
האחרון הזה , על זה יסדו לנו מאמר זה חד גדיא
כו' . והוא רק משל גמרן לענין חובת מנשחחו בו
יחבדך . וממר דרך סיפור חד גדיא כו' . ואתא
שונרא ואכל לגדיא כו' . והקב"ה להיוסו חס
על ברואיו . במאמר חז"ל (בבא מציעא ל"ב ב') נער
בע"ל דאורייתא . סיבב על השורא כי נפל ליד
הכלב . ואתא כלבא ונשך לשונרא כו' . ואח"כ
ואתא חוטרא והכה לכלבא . כי הן אמר אשר השורא
זריכה טוים . אכל אחיה הכלב מפני מה מנשחבר
אחיה על ריב לא לך . וכאלו כבר בא הביאור בק"י
על מאמר חז"ל שאמר הקב"ה לנבוכדנאצר עבדא
בישא זיל אחריב ביתי , ר"ל גם כי הבית תיך ליתרב
עכ"ל אחיה הוא עבדא בישא , כי כבר קבלנו מגלגלין
חוב ע"י מייב . ואח"כ מורא כו' . והוא דרך משלי
החכמים הראשונים להמתיק לענין בלאופן אשר אל
כל

הגדה של פסח

וְאַתָּא תּוֹרָא . וְשִׁתָּה לְמִיָּא . דְּכִבְהַ לְנוֹרָא . דְּשַׁרְפָּ לְחוּמְרָא . וְיִהְיֶה
 לְבַלְפָּא . דְּנִשְׁקָ לְשׁוּנְרָא . דְּאֵכְלָה לְגַדְיָא . דְּזִבְנ אַפָּא בְּתַרְי
 זַוְיָא . חַד גְּדִיָּא . חַד גְּדִיָּא :

וְאַתָּא הַשׁוּחַט . וְשַׁחַט לְתוֹרָא . וְשִׁתָּה לְמִיָּא . דְּכִבְהַ לְנוֹרָא .
 דְּשַׁרְפָּ לְחוּמְרָא . דְּהִכָּה לְבַלְפָּא . דְּנִשְׁקָ לְשׁוּנְרָא . דְּאֵכְלָה
 לְגַדְיָא . דְּזִבְנ אַפָּא בְּתַרְי זַוְיָא . חַד גְּדִיָּא . חַד גְּדִיָּא :

וְאַתָּא מְלַאךְ תְּמִנָּת . וְשַׁחַט לְשׁוּחַט . וְשַׁחַט לְתוֹרָא . דְּשִׁתָּה לְמִיָּא .
 דְּכִבְהַ לְנוֹרָא . דְּשַׁרְפָּ לְחוּמְרָא . דְּהִכָּה לְבַלְפָּא . דְּנִשְׁקָ
 לְשׁוּנְרָא . דְּאֵכְלָה לְגַדְיָא . דְּזִבְנ אַפָּא בְּתַרְי זַוְיָא . חַד גְּדִיָּא .
 חַד גְּדִיָּא :

וְאַתָּא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא . וְשַׁחַט לְמְלַאךְ תְּמִנָּת . דְּשַׁחַט לְשׁוּחַט .
 דְּשַׁחַט לְתוֹרָא . דְּשִׁתָּה לְמִיָּא . דְּכִבְהַ לְנוֹרָא . דְּשַׁרְפָּ
 לְחוּמְרָא . דְּהִכָּה לְבַלְפָּא . דְּנִשְׁקָ לְשׁוּנְרָא . דְּאֵכְלָה לְגַדְיָא . דְּזִבְנ
 אַפָּא בְּתַרְי זַוְיָא . חַד גְּדִיָּא . חַד גְּדִיָּא :

וה"כ יאמר שיר השירים במחון ובענינה , ויעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בגסיס ומלכות
 שעשה הקב"ה לאבותינו עד שהחטפנו סינה . וכל דין ליל ראשון יש גם כן בליל שני . ומהגיס שלא לקרות
 על משה רק פסח שמע ולא שאר דברים שקרוין בשאר לילות להגן כי ליל שמורים הוא להגן מן המזיקים :

מטה אהרן

חסד לאברהם

תורא חביבה שור שהוא פסל מיכה : ושחת למיאי
 קלקל הקקון שעשה ע"י בדיקה המים . וזיחא צפטר
 כנפי יוסה שחטא אדסה"ר נתקלקלו כל הב"ח ונשעת
 מ"ח נחקנו ובשעת העגל חזרו ונתקלקלו והחיקון של
 הבהמות והעופות היו השחופים ח"א בשביל הקלקול
 הזה שחזר למקומו ואתא השוחט ושחט לתורא
 שנתקנו על ידי שחיטה . ואתא מלאך המות ושחט
 לשוחט שע"י קלקול זה חזר והוכחש למקומו נתקלקל
 מני מין האדם והלוכך לתקן קלקולו בסיחה . וכסב
 בעל שלי"ם שידוע שמה"מ הוא כמאל וחזיו הרמ"ש
 הוא ס"מ בקליפה הוא זוכמה נחש וחזיו האחרון הוא
 הקדושה הוא ח"ל ולעמיד לבא ישחוט את מה"מ דהיינו
 שיחה את המלה של כמאל ויהיה הס"מ דהיינו
 הקליפה בפ"ע והקדושה שהוא ח"ל בפ"ע ויהיה המה"פ
 מלאך שכולו קודש , לז"א ואתא הקב"ה ושחט
 למה"מ שיחוט אותה חיה של ס"מ וישאר ח"ל .
 ובא לציון גואל :

כל חלק ומלק נחגלגל להיות פעם מעניש ופעם נענש.
 עד אשר הגיע כ"כ הלאה שהקב"ה בעלמו פכה לזה.
 ואתא הקב"ה כו' . וה"כ ראה מה עמקן מהשבותיו
 יתברך כי הוא פוקד ודן כל יצוריו לפי מעשיהם .
 והנמשל מובן מאליו , להעיר אותנו איך ראוי לנו
 לבנות בה' , גם שענינו ראויה כי פעם חנבר יד
 זאת ופעם יד זאת , וכל אחד פעם מעניש ופעם
 נענש בהכרח ותגלגל כן עד אשר הקב"ה בעלמו יתן
 את נקמתו . [וישא משלו חד גדיא , שבו נמשלו ישראל.
 דזבן אבא בתרי זווי , ע"ד מאמר המדרש משל
 למלך שקודש מטרונא בשני סלעים כך הקב"ה קודש
 את ישראל בעשה [ושמע] , ובהכרח יסדו הגולים
 ענין זה במשל לא במאמר מבורר , להמתיק סוד .
 והאלהים יחוקנו לעבודתו , ויעב בלבנו אהבה
 ויראתו , יראנו נפלאות כימי אהבתו מחרץ מצרים ,
 ובמרה בימינו בקרוב יבנו ייוון וירושלים , אמן
 כן יהי רצון :

